

**T. C.
RECEP TAYYIP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

**DİN, AHLAK VE EKONOMİ İLİŞKİSİNE SOSYOLOJİK
BİR BAKIŞ
(BATUM ÖRNEĞİ)
(Yüksek Lisans Tezi)**

Adam SHANTADZE

Prof. Dr. Ali AKDOĞAN

Danışman

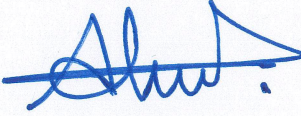
RİZE

2019

KABUL VE ONAY

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalında, Adam SHANTADZE tarafından hazırlanan *Din, Ahlak ve Ekonomi İlişkisine Sosyolojik Bir Bakış (Batum Örneği)* başlıklı bu çalışma, 29.11.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği/oy çokluğuyla başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Ali AKDOĞAN

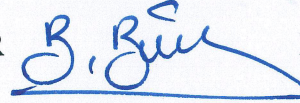
Kabul/~~Red~~

Üye: Doç. Dr. H. Yusuf ACUNER

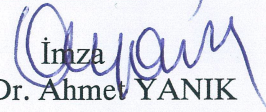
Kabul/~~Red~~

Üye: Doç. Dr. Rasim BAYRAKTAR

Kabul/~~Red~~

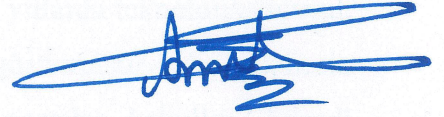
25/11/2019

Doç. Dr. Ahmet YANIK
Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Bu tezdeki bütün bilgileri etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yaptığımı bildiririm. İfade ettiklerimin aksi ortaya çıktığında ise her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ederim. 29/11/2019

Adam SHANTADZE

ÖN SÖZ

“Din, Ahlak ve Ekonomi İlişkisine Sosyolojik Bir Bakış (Batım Örneği)” adıyla hazırladığımız bu araştırma, din, ahlak ile ekonomi arasındaki ilişkiyi tespate yönelik bir alan araştırmasıdır. Toplumda, insanların dini ve iktisadi hayatında ahlaki değerlerin çok önemli bir yeri vardır. Zira din ahlaki etkilerken, ahlak da ekonomiyi etkilemektedir. Ahlaki değerler, normlar ve kabuller birey ve toplum hayatında huzur, barış ve mutluluğun kaynağıdır. Tarihten beri toplumlar değişmekte, gelişmekte, kısaca toplumsal yaşantı geleneksel yapıdan, modern yapıya doğru hızla ilerlemektedir. Bu değişim araştırma alanımız olan Batım’da da, özellikle son yıllarda teknolojik, sosyal, ekonomik, politik, kültürel vb. birçok alanda kendini göstermiştir. Hiç şüphesiz araştırmada bu değişimin içerisinde ahlaki değerler, dini normlar, kabuller, iktisadi tutum ve davranışlar önemli bir yer tutmaktadır. Son yıllarda Batım’da meydana gelen teknolojik, sosyal, ekonomik, politik, kültürel vb. değişimler ve gelişmeler insanlar tarafından nasıl algılanmakta, yani sözkonusu alanlarda göstermiş olduğu gelişmeler halkın dini ve ahlaki yapısını nasıl etkilemektedir? Doğal olarak, bu ve benzeri sorular Batım gibi çok uluslu ve farklı din mensuplarının birarada yaşadığı ve resmi istatistik verilere göre Hristiyanlara nazaran Müslümanların sayısının daha az olduğu bir bölgede din, ahlak ve ekonomi ile ilgili yapılan çalışmaların önemini daha da artırmaktadır.

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, genel olarak, din, ahlak ve ekonomi ilişkisi değerlendirilmiş, günümüzde ekonomk ve ahlaki sorunlar ve bu sorunları İslami bakış açısından açıklanmıştır; İkinci bölümde, İslam’da ticaret, alış veriş ve ahlak ilişkisini ele alınmıştır; Üçüncü bölümde ise din, ahlak ve ekonomi ilişkileri Batım örneğinde incelenmiştir; Sonuç bölümünde ise yapılan çalışmanın değerlendirilmesi yapılmıştır.

Bu tez çalışmasının hazırlanmasında gerek teşvik ve yönlendirmeleri gerekse çalışmanın nihayete ermesinde gösterdikleri olağanüstü titizlik, anlayış ve yardımlarından dolayı tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Ali AKDOĞAN hocama, çalışmamda nasıl bir yol izlemem gerektiği konusunda tavsiyelerde bulunan ve bu tezin ortaya çıkarılmasına vesile olan, bu konuda bana destek sağlayan hocalarım, dostlarım, iş arkadaşlarım ve tüm yakınlarıma en içten teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY -----	2
ETİK BEYAN -----	3
ÖN SÖZ -----	4
İÇİNDEKİLER -----	5
ÖZET -----	8
ABSTRACT -----	9
KISALTMALAR -----	10
TABLolar LİSTESİ -----	11
GİRİŞ -----	12

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DİN, AHLAK VE EKONOMİ İLİŞKİSİNE GENEL BAKIŞ -----	20
1.1. Kavramsal Çerçevesi İçinde Din, Ahlak ve Ekonomi -----	21
1.1.1. Din Kavramı ve Din Olgusu -----	21
1.1.2. Ahlakın Tanımı ve Önemi -----	24
1.1.3. Ekonomi Kavramı ve Ekonomi Temelleri -----	27
1.2. Din, Ahlak ve Ekonomi İlişkisi -----	29
1.2.1. Din ve Ahlak -----	29
1.2.2. Din ve Ekonomi -----	31
1.2.3. Ekonomi ve Ahlak -----	35
1.3. Ekonomik ve Ahlaki Sorunlar -----	36
1.3.1. Ekonomik Sorunlar -----	37
1.3.2. Ahlaki Sorunlar -----	42

İKİNCİ BÖLÜM

2. İSLAM TİCARET, ALIŞVERİŞ VE AHLAK -----	50
2.1. Alışveriş ve Ahlak İlişkisi -----	50
2.2. İslamda Ticaret Ahlaki Prensipleri -----	52

2.2.1. İyi Niyetli, Doğru sözlü, Güvenilir ve Dürüst Olmak -----	55
2.2.2. Alış-Veriş Yaparken Yemin Etmemek -----	56
2.2.3. Alıp-Satarken Kolaylık Göstermek, Cimri Olmamak -----	57
2.2.4. Borcu Vadesinde Ödemek, Borçluyu Sıkıştırmamak -----	58
2.2.5. Haksız Rekabet Yapmamak -----	60
2.2.6. Haram Yollarla Mal Edinmemek -----	61
2.2.7. Faizcilik Yapmamak, Ticarete Faize Bulaşmamak -----	63
2.2.8. Ölçü ve Tartıda Hile Yapmamak -----	66
2.2.9. İşçilerin Haklarını Gözetmek -----	67

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. BATUM ÖRNEĞİNDE DİN, AHLAK VE EKONOMİ İLİŞKİSİ -----	69
3.1. Batum'un Coğrafi, Demografik, Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Yapısı -----	69
3.1.1. Batum'un Coğrafi Konumu -----	69
3.1.2. Batum'un Demografik (Etnik ve Dini) Yapısı -----	70
3.1.2.1. Batum'un Etnik Yapısı -----	71
3.1.2.2. Batum'un Dini Yapısı -----	73
3.1.3. Batum'un Ekonomik Durumu -----	75
3.1.4. Batum'un Sosyal Tarihi -----	77
3.1.5. Batum'un Dini Mabetleri -----	78
3.1.5.1. Sinagoglar -----	79
3.1.5.2. Kiliseler -----	79
3.1.5.3. Cami ve Mescitler -----	81
3.1.6. Batum'un Din Eğitim Kurumları -----	82
3.1.7. Batum'da Dindarlar Arası İlişkiler -----	84
3.2. Bulgular ve Yorumlar -----	85
3.2.1. Araştırmaya Katılan Kişilerin Din-Ahlak İlişkisine Yaklaşımları -----	89
3.2.2. Araştırmaya Katılan Kişilere Göre Zenginlerin Dini Tutum ve Davranışlarında Din-Ahlak İlişkisi -----	98
3.2.3. Resmi ve Özel Kurumlarda Çalışanların Helal-haramla İlgili Yaklaşımlar -----	105

3.2.4. Ekonomik Gelişmenin Dini Yaşamına Etkisi -----	108
3.2.5. Gündelik Hayatta En Çok Öne Çıkan Ahlaki Konular-Diyaloglar -----	111
3.2.6. Müslümanlar ile Gayri Müslimlerin Bir-birlerine Karşı Dini Tutum ve Davranışları -----	118
3.2.7. Günümüz Gençlerin Aileleriyle ve Çevreleriyle Olan İlişkilerinde Ahlaki Sorunlar -----	126
3.2.8. Araştırmaya Katılan Kişilere Göre Dindarların Alışveriş ve Ahlak İlişkisi -----	131
3.2.9. Turizmin Ekonomiye Katkısı -----	139
3.2.10. Turizmin Toplum Yaşamına Etkisi -----	143
3.2.11. Turizmin Batumlu Gençler Üzerindeki Etkileri -----	146
SONUÇ VE ÖNERİLER -----	154
KAYNAKÇA -----	165
EKLER -----	170
FOTOĞRAFLAR -----	173
ÖZ GEÇMİŞ -----	174

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ana Bilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri

Tez Türü: Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Prof. Dr. Ali AKDOĞAN

Hazırlayan: Adam SHANTADZE

Yıl: 2019

Sayfa Sayısı: 174

ÖZET

DİN, AHLAK VE EKONOMİ İLİŞKİSİNE SOSYOLOJİK BİR BAKIŞ (BATUM ÖRNEĞİ)

Üç bölümden oluşan bu çalışmada din, ahlak ve ekonomi ilişkisini sosyolojik bir bakış açısından Batum örneğinde değerlendirilmiştir. Dini ve iktisadi hayatında ahlaki ilke ve ahlaki değerler belirli evrensel ahlaki ilkeler kapsamında ele alınmıştır.

Çalışmamızın birinci bölümde, ahlaki ilkeler, ahlakın kaynağı ve doğası; İslam ahlakı ve ahlaki değerler; Din, ahlak, ekonomi ilişkisi konuları değerlendirilmiş ve çağdaş dünyamızda meydana gelen ekonomik ve ahlaki sorunlar dile getirilerek bu sorunların çözüm yollarından bahsedilmiştir. İkinci bölümde ise, İslamda ticaret ahlaki prensipleri ele alınmış ve günümüzde var olan ihtiyaçlar çerçevesinde analiz edilmiştir. Zira son yıllarda, çeşitli sektörlerin yanında ticari ilişkilerin de geliştiği Batum'da, resmi istatistik verilerine göre de nüfusunun sadece %25'i Müslüman olan kentte, bu konuların İslamî değerler çerçevesinde değerlendirmesi son derece önemlidir. Çalışmamızın son bölümünde ise, din, ahlak ve ekonomi ilişkisi, sosyolojik bakış açısından Batum örneğinde değerlendirilmiştir. Konunun daha net anlaşılması açısından birebir görüşmeye dayalı veriler, çeşitli yaş, cinsiyet, meslek sahib, dindar ve Müslüman olan 18 kişilik örneklem üzerinde toplanmıştır. Çalışmamızın temel varsayımında ahlaki yaşayış, iktisadi tutum ve davranışlar ile toplumsal yapı arasında bir takım ilişkilerin bulunduğu kabul edilerek ilgili konularda görüşme ve mülakatlar yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyoloji, Din, Ekonomi, Ahlak, Değer, Batum.

Recep Tayyip Erdogan University Graduate School of Social Sciences

Department: Philosophy and Religious Studies

Thesis Type: Master Thesis

Supervisor: Prof. Dr. Ali AKDOĞAN

Author: Adam SHANTADZE

Year: 2019

Pages: 174

ABSTRACT

A SOCIOLOGICAL APPROACH TO THE RELATIONSHIP BETWEEN RELIGION, ETHICS AND ECONOMICS (BATUM EXAMPLE)

In this three-part study, the relationship between Religion, Morality and Ekonomi is evaluated in the Batumi case from a sociological point of view. Moral principles and moral values in religious and economic life are dealt with under certain universal moral principles.

In the first chapter of our study, moral principles, source and nature of morality; Islamic ethics and moral values; The issues of religion, morality and economy have been evaluated and economic and moral problems in our modern world and solutions of these problems are mentioned. In the second chapter, the ethical principles of trade in Islam were discussed and analyzed within the framework of current needs. In recent years, in addition to the various sectors of commercial relations developed in Batumi, according to official statistics, only 25% of the city's population is Muslim, it is extremely important to evaluate these issues within the framework of Islamic values. In the last part of our study, the relationship between religion, morality and economics was evaluated in the case of Batumi from a sociological point of view. The data based on one-to-one interviews for a clearer understanding of the subject were collected on a sample of 18 Muslim and religious people of various ages, sexes and occupations. In the basic assumption of our study, there were some relations between moral life, ekonomik attitudes and behaviors and social structure, and visits and interviews were held on the related subjects.

Keywords: Sociology, Religion, Economy, Morality, Value, Batumi.

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geen eser
akt	: Aktaran
bkz.	: Bakınız
H.z.	: Hazreti
s.a.v.	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
r.a.	: Radıyallahü anhü
s.	: Sayfa
sa.	: Say
sad.	: Sadeleştiren
ss.	: Sayfa sayısı
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğlerleri
vs.	: Ve saire
c.	: Cilt
haz.	: Hazırlayan
ev.	: Çeviren
rn.	: Örneğın
trc.	: Tercüme
y.	: Yıl
yay.	: Yayınları

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo-1: Yıllara Göre Gürcistan'ın Nüfusu -----	70
Tablo-2: Yıllara Göre Batum'un Nüfusu -----	71
Tablo-3: Batum'un Etnik Yapısı (yıllara göre) -----	72
Tablo-4: Başşehri Batum olan Acara bölgesinin Etnik Yapısı (2002 yılına göre)-	72
Tablo-5: Gürcistan'ın Dini Yapısı -----	73
Tablo-6: Batum'un Dini Yapısı -----	73
Tablo-7: Acara Özerk Cumhuriyeti'nin Dini Yapısı -----	74
Tablo-8: Örneklem Grubunun Demografik Özellikleri -----	86
Tablo-9: Katılımcıların Cinsiyete Göre Dağılımı -----	87
Tablo-10: Katılımcıların Yaş Gruplarına Göre Dağılımı -----	87
Tablo-11: Katılımcıların Eğitim Durumu -----	88
Tablo-12: Resmi ve Özel Kurumlarda Çalışanların Dağılımı -----	88
Tablo-13: Dindarlıkla Ahlak İlişkisi -----	89
Tablo-14: İnsanların Ahlaki Yaşama Düzeyleri -----	94
Tablo-15: Zenginlerin Din-Ahlak İlişkisi -----	99
Tablo-16: Zenginlerin Dini Görevleri Yerine Getirme Düzeyleri -----	101
Tablo-17: Resmi veya Özel Kurumlarda Çalışanların Helal-Haramla İlişkisi ----	105
Tablo-18: Ekonomik Gelişme ve Dindarlık İlişkisi -----	109
Tablo-19: İnsanlar Arası İlişkilerde Kötü Sözlere Yer Verilmesi -----	111
Tablo-20: İnsanlar Bir Araya Geldiklerinde En Çok Konuşulan Konular -----	114
Tablo-21: Müslümanlar ile Gayri Müslimlerin İlişkileri -----	119
Tablo-22: Dini Sembollerle Dolaşanlara Karşı Tutumları -----	123
Tablo-23: Gençlerin Ahlaki Sorunları -----	127
Tablo-24: Ticari hayatında Alışveriş ve Ahlak İlişkisi -----	132
Tablo-25: Haram Olan Mallarla Ticaret -----	134
Tablo-26: Alışverişte Faize Dikkat Edilmesi -----	137
Tablo-27: Batum'da Turizmin Ekonomiye Katkısı -----	140
Tablo-28: Turizmin Toplum Yaşamına Etkisi -----	144
Tablo-29: Turizmin Gençler Üzerindeki Etkisi -----	147
Tablo-30: Gazinoların Toplum Üzerindeki Etkisi -----	150

GİRİŞ

İnsanoğlu yaşamını idame ettirebilmek için kendisine bir dünya kurmuş ve bu dünyasını ihtiyaçlar çerçevesinde şekillendirmiştir. Birey, oluşturduğu dünyayı din ile koruma altına almıştır. Din, oluşturduğu yüksek ahlak ile toplumsal istikrarsızlığı, düzensizlik ve bozulmayı ortadan kaldırmış ve insanların toplum içerisinde huzurlu yaşamaları için birtakım normlar koymuştur. Böylece din, bu fonksiyonunu yerine getirmek için hemen hemen hayatın her noktasına girmek durumunda kalmıştır. Ekonomi de dinin etkilediği bir kurumdur. Tabi ekonomi de belli konularda dini etkilemiştir. Sosyolojik çerçevede din ve ekonomi alanındaki çalışmaların öncülerinden kabul edilen Max Weber'e göre din ve dünya arasındaki gerginlik en açık seçik haliyle ekonomik alanda görülür.¹ Dinin özünden çok, toplumsal olaylarla olan ilişkisini ve özellikle ekonomik olgularla olan yakınlığını ele alan Weber, din ile ekonomi arasında önemli ölçüde bir korelasyonun olduğunu ileri sürerken, bu bağlamda dini faktörler ile ekonomik olaylar arasında bir etkileşimden söz etmektedir.²

Araştırmamızda, Toplum ve din arasındaki etki-tepkileri Konfüçyanizm, Hinduizm, Budizm, Hristiyanlık, Musevilik ve İslam inancına sahip toplumların tarihlerini karşılaştırarak çalışmalarını gerçekleştiren Weber'in bu alandaki ilk ve en önemli çalışması, "Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu" adlı eserinden yararlanmaya çalışılmıştır. Zira din olgusunun sosyolojik boyutu ile ilgilenen Weber, toplumsal olaylar üzerindeki birçok faktör içinden din faktörü ile olan ilişkisine yoğunlaşarak kendi meşhur teorisi ile kapitalizmin Protestan ahlakı tarafından temellendirildiğini iddia etmektedir.³ Bu görüş da çalışmamızın temel konusu olan din, ahlak ve ekonomi ilişkisini analiz etmesinde yardımcı olmaktadır.

¹ M. Ali Kırman, *Din ve Sekülerleşme* (Adana: Karahan yayınları, 2005), 174.

² Emel Öztürk Karagöz, *Max Weber'de Anlayış Sosyolojisi ve Din Olgusu* (İstanbul: Derin Yayınları, 2003), 168.

³ Max Weber, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, çev. Mehmet Okten (Ankara: Tutku Yayınları, 2014), 53.

Din, ahlak ve ekonomi ilişkisini incelerken, ekonomik sisteme İslami bakış açısı çok önemlidir. Nitekim kapitalizm, para için para kazanma tutkusu ve bireylerin giderek mekanikleşmesi, toplumsal düzenin yozlaşmasına zemin hazırlamıştır. Bunu engellemek için yegâne yol olarak da İslam görülmüştür. Çünkü en güçlü toplumsal sermaye kaynağı din olan ahlaki değerlerdir. İslam, kapitalist sistemin aksine, bireysel özgürlüğünün yanında toplumsal sorumluluğu da getirmiştir. İslam aynı zamanda bir dünya görüşü ve yaşam biçimidir. Çok çalışıp kazanmayı ve kazancın dengeli tahsisini öngörür. Birey, içinde yaşadığı toplumdan sorumludur. Kişi ölene kadar çalışıp kazanacak, bunu helal dairede yapacak, başkasının kazancına el uzatmayacak, kazanç yarışına girip egoist dünya görüşüne yer vermeyecektir.⁴ İşte bu özellikleri ile İslam, ekonomide yüksek ahlakı oluşturarak toplumsal anomileri önlemektedir.

Gerek din gerekse ekonomi, bir diğerini olumlu ya da olumsuz daima, insanlık tarihi boyunca bir biçimde etkilemeyi başarmıştır. Hemen hemen bütün sosyologlar, özellikle de din sosyologları, bu ilişkiye dikkat çekmek ve hem toplum hem de birey açısından bu konuda çeşitli çalışmalar yapmışlardır. İncanın iktisadi davranışlarımızı ve duruşumuzu etkilemesi ve bunun yanında ahlaki değerler çerçevesinde hareket etmesi, bu üç alanın ne derece çok etkileşimde olduğu, sosyologların ve ekonomistlerin gözünden bizlere aktarılmıştır. Toplumsal yapıyı düzenlemek ve kolektif eylemlere şekil vermek amacıyla kurallar koyan din, toplum içindeki belli şartlar doğrultusunda sistemli ve kapsamlı olan ahlaki değerleri de beraberinde getirmektedir. İnsanın gündelik yaşamı için gerekli olan ilgi ve saygı odaklı hedefler, dini gelenekler sayesinde anlam kazanmaktadır.⁵

Çalışmamızda, öncelikle kavram analizi yapılmıştır. Din, ahlak ve ekonominin sözlük anlamlarının yanı sıra, konu edildikleri alanlardaki bakış açılarının farklılığına dayanarak yüklendikleri anlamlar da elden geldiğince değerlendirilmiştir. Akabinde İslam ticaret, alışveriş ve ahlak konusu ele alınmış, bu çerçevede incelenme çabası ortaya koyulmuştur. Nihayetinde araştırmamızda, birebir görüşmeye dayalı veriler, çeşitli yaş, cinsiyet, meslek sahibi, Müslüman olan 18 kişilik örneklem üzerinde toplanmıştır. Çalışmamızın temel varsayımında din, ahlak ve ekonomi, ahlaki yaşayış,

⁴ Orhan Türkdoğan, *İslam Değerler Sistemi ve Max Weber* (İstanbul: 2005, IQ Kültür Sanat yayınları), 55-56.

⁵ Ali Coşkun, *Din, Toplum ve Kültür* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2005), 24-25.

iktisadi tutum ve davranışlar ile toplumsal yapı arasında bir takım ilişkilerin bulunduğu kabul edilerek ilgili konularda görüşme ve mülakatlar yapılmıştır.

Araştırmanın Konusu

Bu araştırmanın temel konusunu, din-ahlak-ekonomi ilişkisinin hem teorik hem de pratik düzeyde incelenmesi ve Batum örneğinde yaşanan sosyo-kültürel, dini ve ekonomik değişimlerle birlikte ahlakı anlayış ve davranışlar arasındaki ilişkinin din sosyolojisi açısından incelenmesi oluşturmaktadır.

Teorik çerçevede, din, ahlak ve ekonomi ile ilgili yaklaşımlarının yanı sıra Batum'un tarihsel, sosyo-kültürel, dini ve ekonomik gelişimine yer verilip, uygulama bölümünde toplumunun gündelik hayatı içinde dini ve ahlaki anlayış, iktisadi tutum ve davranışları sosyolojik bir yaklaşım içerisinde incelenmektedir.

Bu süreçte, öncelikle ilgili literatur gözden geçirilmiş ve araştırmanın alt yapısı oluşturulmuştur. Buna göre ilk olarak araştırma konusuyla ilgili konu başlıkları açıklanmış, sonra dinin ahlakla, din ile ekonomi, İslam iktisat ahlakı, İslam ticaret, alışveriş ve ahlak ve buna bağlı olarak diğer kurumlarla olan ilişkisi teorik ve pratik düzeyde incelenmiştir.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Çok uluslu ve farklı din mensuplarının birarada yaşadığı Gürcistan'ın Acara bölgesinin başkenti Batum, son yüzyıllarda belli periyodlarla Bizans, Osmanlı, Rusya gibi büyük devletlerin hâkimiyeti altına girmiştir. Bu süreç, doğal olarak, şehrin sosyal, ekonomik, dini ve kültürel yapısını da etkilemiştir. Yaklaşık yetmiş yıl süren Komünizm dönemi ise dışa tamamen kapalı olduğundan insanları dinden ve uluslararası ilişkilerden uzak bırakmıştır. Doksanlı yıllarından sonra Komünizm rejiminin çöküşü ile birlikte şehir ekonomik, dini, sosyal, kültürel alanlarda gelişme ve kalkınma yoluna girmiştir. Ancak gerek ekonomi, gerekse dini ve sosyo-kültürel sahasında istendiği noktaya gelememiştir. Şehirde henüz iktisadi, ticari hayatında ve dini munasebetlerde

belli ölçüde ciddi sorunların olduğunu görülmektedir. Batum'da en çok gelişen sektör olarak turizm, bir yandan şehrin ekonomisine olumlu katkılar sağlarken, diğer yandan insanların, özellikle de genç nesillerin ahlakı yapısına olumsuz yönde etkilemektedir. Bu anlamda, Batum örneğinde sosyolojik bakış açısından yapılan din, ahlak ve ekonomi ilişkisi konulu çalışmamız şehrimiz için büyük önem taşımaktadır.

Araştırma ila amacımız, çok uluslu ve farklı din mensuplarının birarada yaşadığı Batum'da insanların dini ve iktisadi hayatında ahlaki değerler çerçevesinde, barış, huzur ve mutlu yaşamalarına katkıda bulunmaktır.

İnsanların sosyal yaşamları, statüleri ve dini yaşam biçimlerine etki eden en önemli faktörün, ekonomi ve gelir düzeyleri olduğu bilinmektedir. Tüm ekonomik eylemler de, insanlar tarafından gerçekleştirildiği için, insanın dini tutum ve davranışları ekonomi faaliyetlerinde önemli rol oynamaktadır. Din karşılıklı olarak, hem oluşturduğu zihniyet ve tutum yoluyla hem de doğrudan emir ve yasaklarla insanların davranışları yönlendirmektedir.⁶

Bütün geri kalmış toplumların ortak özelliklerinden birisi, ahlaki kuralların bozulması veya dinamizmi yitirip çürümesi ve bir takım katı ve anlamsız kurallar haline dönüşmesidir. Böylece toplumların yeniden canlanıp hayat bulabilmesi için, ahlaki değerlerin ideal ölçülere kavuşturulması gerekmektedir.

Bilindiği gibi toplumsal hayatında yolsuzluk, rüşvet, kalitesiz mal üretme, vergi kaçırma, lüks tüketim için aşırı kâr peşinden koşma, hayali ihracat, rekabet vb. sorunlar toplumsal ahlakın üzerinde durduğu ve çözmeye çalıştığı sorunlardır. Son yıllarda dünyada ekonomi, dini ve ahlaki değerler alanında meydana gelen büyük sorunların neticesinde gün geçtikçe suç işleme oranlarının arttığını görüyoruz. Özellikle kapkaççılık, cinsel taciz, cinayet, yaralama, hortumculuk, aile parçalanmaları, adam kaçırma, toplumun sağlığını bozma girişimleri, trafikte kural ihlalleri yaparak kazalara sebep olma, rüşvet verip-alma, uyuşturucu madde kullanma, haksız kazanç vb. suçlarda önemli artışlar söz konusudur.

⁶ Mustafa Erkal, *İktisadi Kalkınmanın Kültür Temelleri*, (İstanbul: Der Yayınları, 2000), 43-45.

Bugün Batıdaki gelişmiş ülkeler maddeyi çok iyi işlemiş, insanların hizmetine en iyi bir şekilde sunmuş, ancak mânâdan uzak bırakmıştır. O yüzden, mânâdan soyutlanmış olan maddi gelişmeler ve keşifler insanlara mutlu bir hayat getirememiş, tam tersine dünyayı çözülmesi zor olan problemler ve kargaşalarla karşı karşıya getirmiştir. İnsanlığın huzura kavuşturulması bakımından ahlaki değerlere göre yaşamalarına ihtiyaç vardır.

Çok uluslu ve farklı din mensuplarının birarada yaşadığı Batum'da insanların, ahlaki değerler çerçevesinde, dini, iktisadi, ticari, sosyal ve kültürel hayatıyla ilgili yapılan çalışmamız hem ilk hem de büyük önem taşımaktadır. Özellikle bu çalışma, genç nesillerin ahlaki değerlerle bağlı olarak yetişmeleri için son derece önemlidir.

Problem

Batum, sahip olduğu geniş kapasiteli limanı, sanayi tesisleri, eğitim ve kültür kuruluşları ve stratejik konumu bakımından Kafkasya'nın en önemli şehridir. Son yıllarda şehir hızlı gelişmekte ve buna paralel olarak insanların gelir seviyesini de artmaktadır. Her sene sayısı artan turistler sayesinde yeni uluslararası oteller, büyük konutlar, restoranlar, barlar, gazinolar vs. açılmaktadır. Ancak sözkonusu gelişmeler bir yandan insanlara maddi olarak olumlu katkılar sağlarken, diğer yandan dini ve ahlaki yapısına büyük ölçüde olumsuz yönde etkilemektedir.

Sosyolojik araştırmaların birçoğunda karşılaşılan zorluklar din ve özellikle ahlak gibi alanlarda daha da belirginleşmektedir. Bireylerin toplumsal anlamda dini ve ekonomi olan etkinliklerinin tezahürü daha açık ve net iken, ahlakla ilgili alanlarda kendi kişisel görüşleri ve değer yargıları devreye girebilmektedir. Bu da sosyolojik bir olgu olarak ahlak'ı araştırılması ve ortaya koyması zor bir problem haline getirmektedir. Özellikle araştırma alanında karşılaştığımız bu problemler yapmış olduğumuz mülakatlarda daha belirgin hale gelmiştir. Birçok katılımcının dini olanla ahlaki olanı ayırt etmekte zorlandığı, diğer taraftan toplumun önemli bir kesiminde ahlaki değer ve yargıları yorumlamada ve uygulamada farklılaşmaların olduğu anlaşılmaktadır.

Ahlakın toplum ve kültürlerde ortaya koyduğu bu farklı görüntüler ve yaşam tarzları sosyolojik bir gerçekliktir. Ahlaki anlayış, tutum ve davranışlardaki değişiklik ve farklılaşmaları dinden bağımsız olarak incelemek de mümkün görünmemektedir. Tarih boyunca din ve ahlakın konuları arasında o denli bir yakınlığı görülmektedir ki, pek çok dinlerde dini emirlerle ahlaki emirler bütünleşmektedir.

Toplumsal kurumların en önemlilerinden biri olan din sistemi, toplumun manevi yaşantısı ve ahlak anlayışının temelini oluşturabilmekte ve toplumun dünya ve ahiret sorunlarının aydınlatılmasında önemli bir neden teşkil etmektedir. Ayrıca geleneksel dindarlık anlayışının hâkim olduğu toplumlarda “iyilik”, “sevap”, “günah”, “hayır” gibi kavramlar, hem dini vazifeler hem de ahlaki vazifeler içerisinde değerlendirilmektedir.

Farklı dinlerde dini emir ve öğretilerin pratikte uygulama ve yaşayış şekilleri farklılık göstermektedir. Örneğin, bir dinde şiddetle kınadığı ve dinen yasakladığı hırsızlık ve rüşvet başka bir dinde sadece kötü bir davranış olarak algılanmaktadır. Veyahut bir dinde haram olan bir şey, başka bir dinde haram değil, hatta kutsal bile sayılmış olabilmektedir. Örneğin, Gürcistanda şarap Hristiyanlarda kutsal bir içecektir. Aynı şekilde faiz de hemen hemen tüm semavi dinlerde yasak olduğu halde, pratik hayatında dini emir ve yasaklara uygun olarak yaşam ve uygulamaları farklılık göstermektedir.

Araştırma yaparken karşılaştığımız en büyük problemlerden biri de normal vatandaşların yeterli seviyede din bilgisine sahip olmaması ve pratik hayatında dini öğretilere göre gereği gibi yaşamamalarıdır. Tabi ki ülkede, 1990 yılına kadar, 70 yıl süren Komünizm rejimi göz önünde bulundurursak bu durum normaldir. Zira söz konusu dönemde din tamamen yasaktı. Bu bakımdan örneklem grubumuzu oluştururken dindar insanları seçmekte zorlandığımız olmuştur. Bu sebeple ve gerçekte var olan durumu olduğu gibi yansımaları için örneklem grubumuza orta seviyede dindar Müslümanlar alınmıştır.

Demografik açısından ülkede resmi istatistik verileri tam olarak gerçeği yansımadığı için, araştırmada demografik veriler gösterirken ciddi problemlerle karşı karşıya kalınmıştır. Hem ülke, hem de Batum şehri genelinde resmi olarak gösterilen Müslüman nüfusu mevcut olan Müslüman sayısından çok azdır. Resmi istatistik

verilerine göre gösterilen Gürcistan’da Müslüman nüfusu yüzde % 10, Batumda ise % 25’tir. Bizim düşündüğümüz rakamlar ise daha yüksektir: Ülke genelinde en az % 15, Batum’da ise % 40. (Batum’da Komünizm döneminden önce bu say daha yüksekti).

Ülke genelinde ve resmi istatistik verilerine göre Batumda da azınlıkta olan Müslümanların devlet ve diğer imkânlardan tam olarak istifade edilmemesi, örneklem gurubumuza katılanların sorularımıza verdiği cevaplarda belirgin hale gelmiştir. Çoğu zaman katılımcılar devlete ve diğer dinlere karşı eleştirel ifadelerden kaçmışlardır.

Bu bakımdan çok uluslu ve farklı din mensuplarının birarada yaşadığı Batum’da insanların günlük hayatında din-ahlak-ekonomi ilişkisinde göstermiş olduğu tutum ve davranışlar nasıldır sorusu, çalışmamızın temel problemidir.

Bu anlamda çalışmamızda şu alt problemler de incelenecektir:

1. Dindarlık ve ahlakilik arasında ne tür problemler karşımıza çıkmaktadır?
2. İnsanlar, günlük hayatında, özellikle alışverişlerinde halal ve harama dikkat ediyorlar mı?
3. Müslümanlar ile gayri müslimler arasındaki ilişkilerde hangi problemler kendini göstermektedir?
4. Gençlerin ahlakı yapısında, aileleriyle ve çevreleriyle olan ilişkilerinde, ne tür sorunlar karşımıza çıkmaktadır?
5. Son yıllarda Batum’da çok gelişmiş olan turizm sektörü genç nesillerin ahlaki yapısında ne tür problemlere yol açmaktadır?

Kapsam ve Sınırlılıklar

1. “Din Ahlak ve Ekonomi İlişkisine Sosyolojik Bir Bakış (Batum Örneği)” adlı çalışmamız, içerdiği başlıklarla sınırlıdır.

2. Teorik ve pratik iki kısımdan oluşan çalışmamız Batum şehri kapsamı ile sınırlıdır. Ayrıca çalışmamızda, bize veri kaynağı oluşturan Müslüman dindar örneklem grubumuzla sınırlıdır.
3. Sosyal, ekonomik ve kültürel şartlar çok hızlı değiştiği gözönünde bulundurduğundan dolayı çalışmamız araştırmanın yapıldığı 2018 yılı ile sınırlıdır.
4. Çalışmamız, araştırmada kullanılan yöntem ve verilerle sınırlıdır.
5. Çalışmamızın sonuçları, kullanılan yöntem ve verilerle sınırlıdır.

Yöntem ve veri Toplama Tekniği

Üç bölümden oluşan çalışmamızın birinci ve ikinci bölümleri, araştırmanın teorik kısmını oluşturmaktadır. Üçüncü bölümde ise teorik bölümlerinde ele alınan konuları toplumun pratik hayatında değerlendirilmiştir.

Daha önce yapılmış çalışmalara ulaşmak için kütüphaneler ve internet üzerinden literatur taraması yapılmıştır. Araştırmamızın veri kaynaklarının temelini, Batum şehrinde ikamet eden değişik yaş, cinsiyet ve meslek sahibi 18 Müslüman dindarla mülakatlar oluşturmuştur. Öncelikle konu ile ilgili 14 soruluk bir yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Daha sonra örneklem grubumuza katılanlarla bire bir görüşme yapılarak sorulara cevaplar alınmıştır. Katılımcıların cevapları kelime kelime yazıya dökülmüştür. Sonuçta takriben 90-100 sayfalık ham veri elde edilmiştir. Daha sonra bu bilgiler araştırmamızın başlık ve alt başlıklarına dönüştürülmüştür. Mülakata katılan kişilere ait kimlik bilgileri, katılımcıların özel istekleri de göz önünde tutularak sembolik isimlerle değiştirilmiştir, K1 (Katılımcı 1) gibi. Görüşme onay formu örneği Ek-1’de sunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DİN, AHLAK VE EKONOMİ İLİŞKİSİNE GENEL BAKIŞ

Yaşamış olduğumuz dünyaya Yüce Yaratıcı tarafından gönderilen peygamberlerin temel mesajları arasında, iktisadi güvenliğinin sağlanması, sömürünün engellenmesi, haksız kazancın yasaklanması ve sermayenin belli tek ellerde toplanmasına sıcak bakılmaması daima olagelmıştır. Genelde bütün Semavi dinler adalet, hakkaniyet, paylaşım, diğergamlık, helal kazanç ve onurlu yaşam esaslı bir iktisadi yapı öngörmektedir. Ticaretin ve üretimin önemine, sermayenin sorumluluğuna, el emeği ve alın terinin değerine, istihdamın teşvikine vurgu yapan dinler ve bilhassa İslam, hiç kimsenin haksızlığa uğramayacağı bir ekonomik tasavvuruna sahiptir. Bu tasavvurun temel prensiplerin gerçekleştirilmesi ve hayatiyet kazandırılması bakımından birey ve toplumların ahlaki ilke ve değerlere göre yaşamalarını son derece önemlidir. Zira ahlaki değerler birey, toplum ve ülkeler için barış, huzur ve mutluluğun kaynağıdır. Bu bakımdan toplumlarının inanç ve ahlaki dokusuyla uyumlu bir ekonomik sistem ile kalkınmayı daha çabuk ve kolayı sağlayacaklarını bir gerçektir. Alman Sosyolog Max Weber'in sermaye birikimi ve hareketliliği anlamındaki kapitalizm ile protestan ahlaki arasında kurduğu ilişki bu tesptin başka bir ifadesidir. Nitekim Weber'in kapitalizmin gelişmesinin sebepleri üzerinde yapmış olduğu araştırmalarına göre kapitalizm daha çok Protestanlığın yaygın olduğu toplumlarda gelişmiştir. Protestan ahlakı kapitalizmin gelişmesini etkileyen en önemli faktördür. Zira Protestanlık teşebbüse, tasarrufa, dünyada çok çalışıp başarılı olmaya çok önem vermektedir. Yani ekonomik gelişmenin ve servetin temelinde din yatmaktadır.⁷

Bu bağlamda, din, ahlak ve ekonomik ilişkilerinin sosyoloji çerçevesinde değerlendirilmesine geçmeden önce terimlerin kavramsal yapısını tarif edelim. Öncelikle, bugüne kadar yapılagelen birçok tanım arasından kavramların daha çok

⁷ Ahmet Yaman, "Ekonomi ve Değer", *Diyanet Ayılık Dergi*, 08/12 (2017): 324

birbirleriyle ve toplumla ilişkileri açısından öne çıkan tanımlarını ele almamızda fayda vardır.

1.1. Kavramsal Çerçevesi İçinde Din, Ahlak ve Ekonomi

1.1.1. Din Kavramı ve Din Olgusu

İnsanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahip olan din, genellikle, kutsal ve doğaüstü, kutsal ve ahlaki öğeler taşıyan, çeşitli ayin, uygulama, değer ve kurumlara sahip inançlar ve ibadetler bütünüdür. Arapça kökenli bir kelime olan din, sözcükte “örf ve adet, ceza ve karşılık, mükâfat, itaat, hesap, boyun eğme, hâkimiyet ve galibiyet, saltanat ve mülkiyet, hüküm ve ferman, makbul ibadet, millet, şeriat” gibi çeşitli anlamlara sahiptir.⁸ Bazen inanç sözcüğü din sözcüğünün yerine de kullanılır. Kur'an-ı Kerim'de din kelimesi çeşitli anlamlarla doksan iki yerde geçmekte olup, sadece Müslümanların değil, başkalarının inançlarını da ifade etmek üzere kullanılmıştır.⁹

Din, ilk insandan başlayıp günümüze kadar varlığını devam ettiren ve günümüzden sonrasında da insanlıkla bu varlığını sürdürecektir olan bir olgudur. Bu olgu hemen hemen tüm toplumlar ve kültürlerde değişik kelimeler ile kendine yer edinmiştir. Din, yalın toplumlardan son derece karmaşık toplumlara, eğitimsiz insanlardan iyi derecede eğitim almış insanlara, güçsüzlerden güçlülere, gençlerden yaşlılara kadar toplumdaki herkesi etkilemekte olup; bu yönüyle her toplumda kendine yer bulmuştur.¹⁰ Öyle ki; inanç kaynakları ve değerleri toplumdan topluma, zamandan zamana farklılık göstermesine rağmen, insanlar mutlaka bir inanç sistemi içerisinde olmuş ve bu inanç sistemine dayalı tutum ve davranışlar sergilemişlerdir.¹¹

İnsanlar için dinin önemi son derece büyüktür. Zira din fertleri mukaddes duygu ve alışkanlıklarda birleştiren, toplumları yücelten ve geliştiren bir kurumdur. Din insanlara yön verip, onları iyi ve faydalı işler yapmaya yönlendirir. Din, aynı zamanda

⁸ Hayreddin Karaman-Ali Bardakoğlu-Yunus Apaydin, *İlmihal*, (İstanbul: DİB Yayınları, 1998, 1. Cilt), 1.

⁹ (Al-i İmran 3/99).

¹⁰ Mahmut Aydın, *Anahatlarıyla Dinler Tarihi*, (Samsun: Ensar Yayınları, 2011), 15.

¹¹ Şinasi Gündüz, *Yaşayan Dünya Dinleri*, (Ankara: DİB Yayınları, 2010), 17.

ahlaki bir müessese olarak insanlara yön veren, en mükemmel kanunlar ve en kuvvetli bir şekilde kişiyi içten kuşatan, kucaklayan ve yönlendiren bir disiplindir.¹²

Sosyolojik açıdan değerlendirdiğimizde din, insanın tutum ve davranışlarını, insanlararası ilişkileri, toplumsal hayatı belirleyen temel bir kurum olarak insanlığın başlangıcından beri sürekli varlığını sürdürmüş, her devirde başta düşünürler ve toplumbilimciler olmak üzere herkesin ilgi odağı olmuştur. Kurucu sosyologların çalışmalarında din neredeyse merkezi bir konumda olduğundan sosyolojinin din sosyolojisi olarak ortaya çıktığını söylebiliriz. Örneğin A. Comte ve E. Durkheim gibi kurucu sosyologların sık sık din konusuna eğilimleri ve kendi teorlerin bu yönde geliştirmeye çalışmaları bunu göstermektedir.¹³

Sosyolojide dini, “kutsalın cemiyet hayatındaki tecrubesi” olarak tanımlamaktadır. Din olgusuna farklı açılardan yaklaşan Weber, onu tabiatüstü güçlere ilişkilindirmektedir. Böylece din, bireyin kendi güç ve özelliklerinden daha üsün düşünülen tabiatüstü bir güce bağlanmayı ifade etmektedir.¹⁴

Weber’e göre dinin ilk amacı insanın varoluşuna anlam katmaktır. Dinler, belli bir dünya görüşü ve gerçeklik tanımı yaparak insanın hayattaki amacını ortaya koymaktadır.¹⁵ Bunun yanı sıra Weber, din sosyolojisini çalışmalarının başında tam olarak dinin tarifinin yapmanın mümkün olmadığını belirtmektedir. Çünkü Weber’e göre din sosyolojisinin öncelikli olan görev, dinin sosyal ve tarihsel koşullar içerisindeki farklı yorumları ele almaktır. İnsanın davranışlarında etkili olan faktörlerin başında dini düşünce ve inançsal boyut gelmektedir. Bu doğrultuda Weber, toplumdaki dinle olan ilişkilerini araştırırken, bir ideal tip olarak ele aldığı dini olayların daha çok ekonomik olaylarla olan ilişkisi üzerinde çalışmıştır. Zira O, dinleri sadece kuramsal yönü ile ele almayı aynı zamanda toplumsal hayat içindeki yaşanan tarafını da incelemektedir. Weber din kavramı merkeze alarak onu sosyal bir olgu olarak kabul etmektedir.¹⁶

¹² Karaman-Bardakoğlu-Apaydın, *İlmihal*, 7.

¹³ Abdurrahman Kurt, *Din Sosyolojisi*, (İstanbul: Sentez Yayınları, 2015), 37.

¹⁴ Zerki Aslantürk, *Kutsalın Dönüşü*, (İstanbul: Ayışığı Yayınları, 1998), 43.

¹⁵ Veysel Bozkurt, *Değişen Dünyada Sosyoloji*, (İstanbul: Aktüel Yayınları, 2005), 248.

¹⁶ Bünyamin Solmaz – İhsan Çapcıoğlu, *Din Sosyolojisi: Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar*, (Konya: Çizgi Yayınları, 2006), 69.

Weber din olgusunu, “zihniyet” ya da “ahlak” olarak adlandırdığı bir boyutta ele almaktadır. Çünkü sosyal bir niteliğe sahip olan din, insanlara bazı değer ve özellikler kazandırmaktadır. Her din, kutsala ilişkin olan yani dinin özü dışında, dünyevi meselelere yönelik bir fikir dünyasına sahiptir. Bu anlamda her dinin belli bir zihniyeti, bir tutumu ve bir dünya görüşünü de beraberinde getirdiği görülmektedir. Bu doğrultuda, dini inançlar ve bunların gerektirdiği değerler temel alınarak toplum içindeki davranışların doğruluğu ya da yanlışlığı tespit edildiği sonucuna varılmaktadır.¹⁷

Esas itibarıyla bakıldığında, din veya bir varlığa inanmanın insanoğlu için bir ihtiyaç olduğu ortadadır. Çünkü insanın en dar ve muhtaç bir zamanında kendisinden daha kudretli bir varlığa sığınma, ondan yardım bekleme ihtiyacı hissettiği bir gerçektir. Psikolojik olarak da kutsal olana inanan bir insanın ruhunu zihinsel bir sığınağa yerleştirmiş olduğu söylenmektedir. Kutsala inanmak, insana doğada kontrol edemediği durumlarda, kendini güçsüz ve yetersiz hissettiği anlarda güven ve teselli verir.¹⁸

İnsanın gücünün nihayetsiz olduğu bir varlığa inanmasının genetik olduğunu söyleyen çalışmalar da mevcuttur. Bu konuda araştırmalar yapanlara göre, Yaratıcı’ya ibadet etme duygusunu yakalayan insanın beyninde bir alan belirlenir ve bu alanda, “Tanrı/Yaratıcı” kavramı ile bağlantı kurmak ile ilgili bir genetik aktivasyon meydana gelmektedir. Bu durum insanda sınırsız güce inanma konusunda kodlanmış, genetik bir programın bulunduğunu göstermektedir.¹⁹ Ayrıca bu bilgiler, insanın fitratında, kendisini yaratan ve yaşatan varlığa inanma ve itaat etme ile ilgili bir güdünün bulunduğu bilgisini desteklemektedir.

Tarih boyunca din oldukça farklı şekillerde kullanılmıştır. Roma döneminde Din (Religion), tören/usul, bağlılık ya da dikkatli olmak, sakınmak gibi anlamlarda kullanılmıştır. Bu durumda din, bir kutsala bağlanarak arınma, kendisini ibadete verme, törene katılma anlamındadır. Bizim kullandığımız “din” kelimesi ise İdare etmek, yönetmek, itaat etmek, boyun eğmek, ibadet etmek, sakınmak gibi anlamlara gelmektedir. Toplum tarafından din sözcüğü pozitif ve negatif değer yargısı yükleme

¹⁷ Emine Merve Armağan, “Max Weber’in Din Sosyolojisi” (Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2013), 53.

¹⁸ Nevzat Tarhan, *İnanç Psikolojisi*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2014), 22.

¹⁹ Tarhan, *İnanç Psikolojisi*, 193.

eğilimindedir. Dindar insanlar için din camiye gitme, oruç tutma, Kur'an'a inanma, ibadet etme, zikir, büyüklere saygı, komşuları sevmek vb. iken, karşıtları için sosyal gösteri, para düşkünlüğü, fanatizm ya da beyin yıkama olarak algılanmaktadır.²⁰

1.1.2. Ahlakın Tanımı ve Önemi

Arapça “*hulk*” kelimesinin çoğulu olan ahlak kelimesi sözlükte, “huy, karakter, yaratılış, din, tabiat, hal ve hareket tarzı” gibi anlamlara gelmektedir²¹. İngilizcede moral, morality kelimeleri de bu anlamda kullanılır.²² Ahlak bilimine etik denmektedir. Genel anlamda ahlak, toplum içinde kişilerin uydukları davranış biçimleri ve kurallardır. Halk arasında ise ahlak, doğru ve haklı olan zorunlu davranış biçimidir.

Kur'an-ı Kerim’de “ahlak” kelimesi “huluk” olarak yer almaktadır. Kalem Suresinde “huluk” kelimesi “ahlak, huy” manasında geçmektedir.²³

Kelime anlamı olarak huy, hal ve hareket tarzı gibi anlamlara gelen ahlak, insanların özgür iradeleri ile ortaya koydukları ve insanlarda alışkanlık haline gelmiş davranışları ifade etmektedir. Ahlak, zamana ve toplumlara karşı değişen davranışları değil, değişmeyen davranışları konu almaktadır.²⁴

İnsanlar ilk medeniyetlerin kuruluşundan beri kendi hareketlerinin değerlendirilmesi temeline dayanan ahlak ile uğraşmışlardır. Çin’de Konfüçyüs, Hindistanda Buda ahlaklı yaşamının yollarını araştırırken bu yolların mutluluğa götürdüğünü söylemişlerdir. Aynı şekilde, ilahi birer ahlak sistemi getiren Peygamberler de, ahlak dışı davranışların sonunda insanın pişmanlığa ve çeşitli felaketlere götüreceğini anlatmışlardır. Ahlak olayının meydana gelişinde Sokrates ve Kant akla, Pascal ve Rousseau duyguya önem verirken, sosyologlar onu toplum düzeni olarak ele almışlardır.²⁵

²⁰ Kurt, *Din Sosyolojisi*, 38-37.

²¹ Hasan Ayık, *Ahlak Sorunumuz*, (İstanbul: Önce Kitap Yayınları, 2018), 10.

²² Necmettin Arıkan, *Altın Sözlük*, (İstanbul: Altın Kitaplar Yayınları, 1985), 12.

²³ (el-Kalem 68/4).

²⁴ Recep Kılıç, *Ahlakın Dini Temeli*, (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), 2.

²⁵ Nurettin Topçu, *Ahlak*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018), 15-16.

Ahlaklı yaşamının temel amacı, dünya ve ahiret mutluluğunu kazanmaktır. Ahlak, bazen iyilik ve doğruluk sözcükleriyle de eş anlamda kullanılır. Ahlak toplumun hoş gördüğü davranış biçimleridir. Ahlaki olan, insanların karşı çıkmadığı şeylerdir. Ahlaksızlık ise, bunun tam tersi olup, toplumun hoşuna gitmediği ve karşı çıktığı şeylerdir. Ahlaklı olan insandan ilk önce iyilik istenir. Birey, kendisi için nasıl ve ne kadar iyi arzu ediyorsa, bunu diğer bireyler için de istemelidir. Bu bağlamda kendimize karşı görevimiz ile başkalarına karşı görevimizi örtüştürmüş ve iyi ilkesinin ahlakiliğini ortaya koymuş oluruz.²⁶ Zira ahlak eğitimi başarmış olan insanlar, kendi iç ve dış dünyalarında mutlu olup, Hem halk hem de Yüce Yaratıcı tarafından sevilirler.

Ahlak denildiğinde insan ve onun duygu, düşünce, tutum ve davranışları akla gelmektedir. Bu anlamda ahlak insanla özdeşleştirilmiş, adeta ondan ayrılmaz bir karakter olarak görülmüştür.²⁷ Ahlaki değer ise, değerli, kıymetli bulduğumuz, üstün tuttuğumuz, öneminden dolayı üzerine titrediğimiz somut ya da soyut her şeydir.²⁸ Genellikle “değer” denen şeylere baktığımız zaman, büyük bir çeşitliliğe rastlamaktayız. İyiye-güzele, sevgiye-saygıya, doğruluğa-dürüstlüğe “değer” denildiği gibi, bilime, sanata, özgürlüğe ve eşitliğe de değer denilebilir. Ahlaki değerler denildiğinde ise, belki de en yüksek iyi akla gelmektedir.²⁹ Dolayısıyla bütün insanlar, her asırda adalet, fedakârlık, doğruluk, dürüstlük, bağış yapmak, hayırseverlik, yardımlaşma, sabır, ilim elde etmek, cesaret, eli açıklık, cömertlik, sözünde durma, emanete hıyanet etmeme, tevazu, af ve bağışlama, yumuşak davranma, halka hizmet etme gibi ilkeler güzel ahlaki değerler olarak kabul etmişlerdir.

Her toplumun kendine ait ahlaki bir yapısı vardır. Bu anlamda, denebilir ki, tarih boyunca kendisine ait bir ahlaki olmayan bir kavim yoktur. Ahlak ve toplum denilince ilk akla geleni, söz konusu toplumda yaşayan insanlar arasında karşılıklı sevgi, saygı ve iyilik duygularının canlı olması; dargınlık, çekişme ve kavganın bulunmamasıdır.³⁰ İşte bu noktada Kur'an, temel bir ölçüden bahsederek, toplum bireyleri arasında iyilik ve yardımlaşma konusunda işbirliğini, kötülük ve düşmanlık konusunda ise

²⁶ Salih Zeki-Aleksis Bertrand, *Ahlak Felsefesi*, çev. Salih Zeki, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2001), 123.

²⁷ Ali Akdoğan, *Kur'an ve Sunnet'ten Örneklerle Sosyal Ahlak, Sosyal İlişkiler ve Ahlaki Değerler*, (İstanbul: Pınar Yayınları, 2011), 68.

²⁸ Cafer Sadık Yaran, *Ahlak ve Etik*, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2010), 309.

²⁹ Akdoğan, *Sosyal Ahlak*, 75.

³⁰ Akdoğan, *Sosyal Ahlak*, 112.

yardımlaşmamayı tavsiye etmektedir.³¹ Zira bir toplumu oluşturan insanlar her ne kadar birbirlerine iyi ve samimi davranırlarsa, hayat o kadar zevkli ve hoş olur. Böyle bir ortamın oluşturulabilmesi için de insanların her şeyden önce ahlaki değerlerle donanımlı olması gerekir. Bugün, her şeyin maddi ölçülere göre değerlendirildiği, insan haklarının ihlal edildiği, karşılıklı güven, sevgi ve saygının azaldığı bir dünyada insanlık, ahlaki değerlere göre yaşamalarına son derece muhtaçtır.

Ahlakın toplum için önemi çok büyüktür. Ahlak, insanlara “nasıl yaşamak gerekir” sorusuna verilebilecek cevapları araştıran bir disiplindir. Yani, bir bakıma nasıl yaşanmalı ki toplum hayatında barış ve huzur olsun, bunun neticesinde kişilerin yaptıkları eylemler topluma zarar vermesin. Zira ahlaki değerler insanlara nasıl olmaları gerektiğini, nasıl davranmaları gerektiğini öğütlerler.³² Örneğin, bütün toplumlarda doğru söylemek ve verilen sözde durmak övülen ve uyulması gereken bir kural, yalan konuşmak ve verdiği sözde durmamak ise kötü ve yapılmaması gereken davranışlardır.³³

Ahlaki değerler çerçevesinde insanın yerine getirilmesi gereken bazı toplumsal görevler ve kurallar vardır. Bunlar: üstlendiği görevleri bütün topluma karşı sorumluluk bilinciyle yerine getirmek, insanlara hizmet etmenin ve bu hizmetin yararlı olmanın önemine inamarak çalışmak, ayrımcılık yapmadan herkese eşit davranmak, herkese saygılı olmak, kimseye haksızlık etmemek, dürüst ve güvenilir olmak, herkesle iyi geçinmek, kamu mallarını ve çevreyi korumak, ülke kaynaklarını verimli kullanmak vb. görevlerdir.

Toplumların önemli bir bölümü tarafından kabul edilen bu ahlaki değerler, hemen hemen tün dinlerin güzel gördüğü, insanlar tarafından yapılmasını istediği davranışlardır. Bunun aksine, kötü ve yanlış olan şeyler insanlar tarafından kabul görmeyen, toplumların da çürüyüp yıkılıp gitmesine sebep olan zararlı ve kötü davranışlardır. Mesela, insanlar arasında ayrımcılık yapmak, adam öldürmek, rüşvet, yolsuzluk, haksız kazanç elde etmek, görev ihmal, güveni kötüye kullanma ve bencilik gibi.

³¹ (el-Maide 5/2).

³² Mustafa Çağrı, *Anahatlarıyla İslam Ahlakı*, (İstanbul: Ensar Yayınları, 1991), 29.

³³ Suleyman Uludağ, *İslama Giriş*, (İstanbul: DİB Yayınları, 2008), 322.

Bu bakımdan toplum bireyisi olan her insan, sorumluluklarının bilincinde olmalı, üzerine düşen görevleri en iyi şekilde, eksiksiz ve zamanında yerine getirmelidir. Toplum tarafından kabul edilen adet ve kurallara uymalıdır, harcamalarında ölçülü olmalı, israftan sakınmalı, özü ve sözü bir olmalı, hiçbir zaman yalan söylememeli, güvenilir olmalı, emanate ihanet etmemeli, daima verdiği sözde durmalı, doğruluktan ayrılmamalı, düşünce, tutum ve davranışlarına hile karıştırmamalıdır.

1.1.3. Ekonomi Kavramı ve Ekonomi Temelleri

Ekonomi (Economics): Kökeni Yunanca'daki "oikia" (ev) ve "nomos" (kural) kelimelerine dayanır, "ev yönetimi" demektir.³⁴ Ekonomi yerine Türkçe'de Arapça'dan geçme "iktisat" kelimesi da kullanılmaktadır.³⁵

Ekonomi'nin tanımı konusunda görüş birliği yoktur. O nedenle çeşitli tanımlar ortaya atılmıştır. Burada bu tanımlardan çalışmamıza daha yakın olanlardan bahsedeceğiz: (a) Ekonomi (veya politik ekonomi) parayla ilgili olsun ya da olmasın, kişiler arasındaki değişim (mübadele) işlemlerinin incelenmesidir.³⁶ (b) Ekonomi, kıt üretim faktörlerinin çeşitli mal ve hizmetlerin üretiminde kullanılmak üzere nasıl seçileceğinin ve üretilen malların tüketim amacıyla toplumun bireyleri arasındaki dağıtımının incelenmesidir.³⁷

Gerek sözlüklerde, gerekse ilgili literatürlerde "ekonomi" ile "iktisat"ın eş anlamlı olarak kullanıldıkları gözlenmektedir. Fakat birincinin Latin, ikincinin Arap kökenli olduğundan, ekonomi ile ilgili etimolojik çerçeveyi Batı, iktisat ile ilgili olanı ise Doğu filolojik ve toplumsal evriminden takip etmekteyiz. Yine de, bu fark doğrultusunda *ekonomi* Batılı bir disiplin ve faaliyetler alanına, *iktisat* ise İslami disiplin ve faaliyetler bütününe yönelik kullanılmaktadır. Bunun yanında disiplini, disiplin içinde geliştirilen kuramları ve bu kuramlardan kaynaklanan politikaları, iktisat; bu

³⁴ Halil Seyidoğlu, *Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlüğü*, (Ankara: Güzem Yayınları, 1992), 210.

³⁵ Seyidoğlu, *Ansiklopedik Sözlüğü*, 211.

³⁶ Merriam Webster, *Collegiate Dictionary*, (Massachusetts/U. S. A, 2004), 499.

³⁷ Seyidoğlu, *Ansiklopedik Sözlüğü*, 211.

alandaki insan faaliyetlerini, kurumları ve bu faaliyetlerle kurumların oluşturduğu bütünü, ekonomi terimleriyle karşılayanlara da rastlamaktayız.³⁸

Yaşadığı sürece İnsanlar yaşamını devam ettirmek için birtakım ihtiyaçlara gereksinim duyar ve bu ihtiyaçları gidermek için çeşitli yollara başvururlar. Bu ihtiyaçlardan bir kısmı fizyolojik ihtiyaçlar iken, diğer kısmı ise sosyal ve kültürel ihtiyaçlardır. İnsanların söz konusu ihtiyaçları gidermek için gösterdikleri çabaların tümüne ekonomik faaliyet denmektedir. Ekonomi bilimi ise bu faaliyetleri ya da sınırsız ihtiyaçlar ile bu ihtiyaçları karşılayacak olan kıt kaynaklar arasındaki ilişkiyi inceleyen bir bilim dalı olarak tanımlanmaktadır.³⁹

Genelde, Ekonomi bilimi, sınırlı (kıt) kaynaklarla sınırsız ihtiyaçları (istekleri) karşılama sorunu ile karşı karşıya olan bir kişinin ya da toplumun, tatmin düzeyini en yükseğe ulaşmasının yollarını aramaktadır. İşte insanların harcamış oldukları çabanın temel nedeni, kıtlık gerçeği ile karşı karşıya kalmış olmaları ve ihtiyaçlarını sınırlandıramamalarıdır. İnsanların sınırsız ihtiyaçlarını karşılayacak olan kaynakların kıt olması insanları kıtlıkla mücadeleye yöneltmektedir.⁴⁰

Günümüz modern ekonomik sistemin temelinde kaynak-ihtiyaç dengesizliği yer almaktadır. Bu bağlamda ekonomi bilimine bireysel ihtiyaçların karşılanmasına indirgenen bir anlam yüklenmiştir. Ancak ekonomi biliminin tanımına yüklenen bu anlamın yetersiz olduğu ifade edilebilir. Çünkü kıtlık, insanın gerekli olmayan ihtiyaçlarının artması sonucu ortaya çıkmış bir kavramdır. Dünya üzerinde yeterli kaynak ve üretim olmasına karşın, asıl problem insanların taleplerinin gittikçe artması ve bu talepleri sınırlandıramamalarıdır.⁴¹

Ekonomi düzen, bir bakıma her şeyden önce, bir üretim ve gelirin dağılımı metodudur. Tabi ki, gelirin dağılımı ne kadar âdil olursa, insanlar o derece huzur içinde yaşarlar ve ülkeler de kalkınma yoluna girer. Üretimde de, aynı şekilde toplumun her kesimden fertlerin yer alması gerekmektedir. O halde, her ekonomi sistem birçok

³⁸ Ayşe Buşra, *İktisatçılar ve insanlar*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2001), 26.

³⁹ Şahin Yeşilyurt, “Din ve Ekonomi Bağlamında İslam Maliye tarihi ve Maliye Sistemi” (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bülent Ecevit Üniversitesi, 2014), 6.

⁴⁰ Zeynel Dinler, *İktisada Giriş*, (Bursa: Ekin Yayınları, 1998), 7-8.

⁴¹ Rodney Wilson, *Economics, Ethics and Religion*, (London, 1997), 8-9.

müesseselerin bütünüdür; üretim ve dağılım hadisesi bu bütün içinde cereyan eder. Şunu da ifade etmek gerekir ki, bir ekonomik sistem bağlı olduğu dünya görüş'ün bir unsurudur ve nitelikleri toplumun oluşturdukları ve sahip oldukları sosyal, siyasi, hukuki ve fikrî yapılarına göre değişmektedir.⁴²

1.2. Din, Ahlak ve Ekonomi İlişkisi

1.2.1. Din ve Ahlak

Ahlak “iyilik” ilkesini teşkil etmekte olup, her şeyden önce kötülüklerden kaçınmak ve iyi olan davranışları ihtiva etmektedir. Din ise Kutsala yönelik ilişkilere dayanır. Bununla birlikte, tarih boyunca din ve ahlak arasında o denli yakın ilişki görülmüştür ki, bazı dinlerde dini ve ahlaki emirlerin birbirlerinden ayırt etmeleri mümkün olmamıştır. Zira her dinin bir ahlak anlayışı bulunmaktadır. O yüzden ahlaki emirler dini emirler gibi kutsaldır diyebiliriz. Din ahlakın ayrılmaz bir parçası teşkil etmektedir.⁴³

Bir bakıma ahlaki emirler dini emirler gibi emredici bir karaktere sahiptir. Bu yönü ile ahlaki emirler dini emirler gibi kutsaldır, diyebiliriz. Toplumun sosyal bütünlüğünü sağlamasında ve sosyal hayatının huzurlu ve güvenli olmasında ahlaki değerlerin ayrı bir yeri ve önemi vardır. İnsanlık tarihinde dinsiz ve ahlaki değerleri olmayan bir toplum görülmemektedir. Zira ahlaki değerler, toplum bireyleri arasında sevgi, saygı ve kardeşlik duygularının oluşmasına ve sosyal hayata yansımaya imkân sağlamaktadır.⁴⁴

Ahlak konusunda çok farklı tanımlar yapılmakla beraber, tüm bu tanımların ortak noktası ve vurguladıkları sosyal gerçeklik, insan ve onun diğer varlıklarla olan ilişkileri üzerinedir. Ahlak denildiğinde insan ve onun duygu, düşünce, tutum ve davranışları akla gelmektedir. Bu anlamda ahlak, insanla özdeşleştirilmiş, adeta ondan ayrılmaz bir karakter olarak görülmüştür.⁴⁵ Ahlaki değerler insanı kötü, çirkin ve yanlış işleri yapmaktan korur. İyi ve güzel işleri yapmaya yönlendirir. Bu nedenle ahlakın toplum

⁴² Salih Mirzabeyoğlu, *İktisat ve Ahlak*, (İstanbul: İbda Yayınları, 2005), 24.

⁴³ Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2002), 311.

⁴⁴ Akdoğan, *Sosyal Ahlak*, 106.

⁴⁵ Akdoğan, *Sosyal Ahlak*, 68.

için önemi çok büyüktür. Zaten toplumun maddi ve manevi gelişmesinde ahlak ve ahlaki değerler belirleyici ve yön verici fonksiyonlara sahiptir.⁴⁶ Zira ahlaki değerleri olmayan veya zedeleyen bir toplumun yükselmesi ve gelişmesi düşünülemez. Böyle toplumlar maddi olarak belli düzeylerde gelişme sağlasalar da manevi yönden yoksun oldukları için huzur içinde yaşayamazlar. O yüzden toplum bireylerinin ahlakça olgun olmaları ve ahlaki değerlerle donanımlı olmaları gerekmektedir.

Dinle ahlakın ilgisini ilk defa felsefi açıdan değerlendiren Kant, Tanrıyı ve insanı dini ahlaka bağlıyor. Dolayısıyla o, ahlak vasıtasıyla dine gitmek isteyen yeni bir görüş ortaya atmıştır.⁴⁷ Din sosyolojisi alanında çalışmalar yapan Weber ise Protestan ahlaki üzerinde incelemeler yapmıştır. Onun kaleme aldığı “Protestan Ahlak” kavramı tam olarak Protestanlığın bir kolu olan Kalvinci anlayışı içermektedir. Bu anlayışına göre, İnsanların akıllarla kavrayamacağı ve dünyayı kendi ünü için yaratan bir Tanrı vardır. Tanrı herkesin akıbetini önceden belirlemiş ve bu kutsal kararının değiştirilmeyeceğini inanılmaktadır. Bir kısım insanlar kurtulur, diğerler ise lanetlenmiş şekilde kalacaklardır. Kurtulması ve lanetlenmesi gereken insan Tanrının merhametini isteyerek onun için çalışmalıdır. Din dışı faaliyetlerin kurtuluşu sağlayamayacağından dolayı herkesin belirlenmiş olan mesleğe sadık kalarak ve sürekli çalışarak korunabileceklerini düşünülmektedir.⁴⁸

Weber’e göre kapitalist ruh çerçevesinde Protestanlar ibadet edermişçesine mesleğe bağlı olan bağlılık anlayışını benimsemiştir. Protestan ahlakın “az ile yetinme” düstürü da kapitalist toplumun ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.⁴⁹

İslam âlimlerine göre din ve ahlak yalnızca birbirinden ayrılmaz bir parça olmayıp aynı zamanda özdeştir. Nitekim Hz. Peygamber (sav) “Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim”⁵⁰ diye buyurmaktadır. Allah (c.c.) da Kur’an-ı Kerim’de Peygamberimiz (sav) hakkında şöyle buyurmuştur: “Ve şüphesiz sen büyük bir ahlak üzeresin.”⁵¹ Dolayısıyla ahlaki davranışlar kaynağını dinden alır ki, İslam insanların

⁴⁶ Ali Akdoğan, *Ahlak, Medeniyet ve İslam*, (İstanbul: Pınar Yayınları, 2011), 32.

⁴⁷ H. Ziya Ülken, *Ahlak*, (İstanbul: Ülken Yayınları, 2001), 54.

⁴⁸ Karagöz, *Weber’de Anlayış Sosyolojisi ve Din Olgusu*, 179-182.

⁴⁹ Mustafa Erkal, *Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü*, (İstanbul: Der Yayınları, 1997), 312.

⁵⁰ *Muvatta*, “Hüsnü’l-Hülk”, 8; *Ahmed B. Hanbel*, 2:381.

⁵¹ (el-Kalem 68/4).

uyması gereken temel esaslarla birlikte birtakım ahlaki değerler de koymuştur. Bu kurallar, kişinin hem kendisini ilgilendiren hem de toplumla olan ilişkilerini belirleyici bir özelliğe sahip kurallardır. İnsan yalnız kendini düşünmemeli, diğer insanları da düşünmelidir. Yaşadığı toplumun menfaatleri için çalışmalıdır.⁵²

1.2.2. Din ve Ekonomi

Din, insanla beraber ortaya çıkmış bir kurum olarak insanın kutsalla olan ilişkisidir. Tarih boyunca insanlar, bir dini inanca sahip olmuşlardır. Toplumun var olduğu günden beri ekonomik hayat ve faaliyetler de var olmuştur. Çünkü insan hayatı, üretim ve tüketim faaliyetleri ile devam edebilmektedir. İnsanların yaşaması için ihtiyaç duyduğu mal ve araçlar, kullanılıp tüketilmek için hazır durumda bulunmamaktadır. Bu nedenle insan, çalışıp bu gereksinimlerini karşılayarak, hayatını idame ettirme mecburiyetindedir. Ekonomi de, yaşamak için yapılan bu faaliyetleri düzenlemektedir. Dinler sadece inanç sistemleri olmanın yanında, bu sistemlerin belirlediği sosyal, siyasi, iktisadi ve hukuki sistemlerdir. Hem din hem de ekonomi, toplumsal yaşamı oluşturan ve toplumda bireyin düşünce ve davranış kalıplarına yön veren dokular veya ortamlardır. Dinde, mal satılamaz ya da satın alınamaz ama dinin ekonomi ile paralellikleri bulunmaktadır. Din; rekabetçi piyasada üretilen ve tüketilen farklılaşmış bir maldır. Tüketiciler, hangi dini markaları ne kadar tüketeyeceğine dair seçimler yapmaktadırlar. Burada yapılan seçim; inanmak ya da inanmamaktır. Bu nedenle kimi insan Budist, kimisi Katolik, kimisi Müslüman vb. olmayı tercih etmiştir.⁵³

Her din doğrudan toplumu hedef alarak toplum yapısında birtakım değişikliklere gitmek, sosyal kurumlar ve kurumlar arası ilişkileri düzenleme eğilimindedir. Bu nedenle dinin ekonomi alanında, üretim, tüketim, mülkiyet vb. konulardaki emir ve yasakları bireyin tutum ve davranışları kadar toplumsal ekonomik ilişkiler ağını da etkilemektedir. İnsan hayatta kalabilmesi için gerek duyduğu şeyleri, bir emek sarfederek gidermeye başladığı andan itibaren ekonomi vardır ve ekonomik faaliyetten yoksun bir toplum düşünülemez. Ancak bu faaliyetlerin din açısından meşru

⁵² Ömer Nasuhi Bilmen, *Yüksek İslam Ahlakı*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2007), 70.

⁵³ Akdoğan, Nagihan G. “Din ve Ekonomi; Kurumsal Bir Yaklaşım” (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2012), 6.

olması, yani haramdan sakınıp helalden kazanması insanlar için daha hayırlıdır. Zira meşru sınırlar içinde elde edilen tüm kazançlar (kâr, ücret, kira geliri vb.) helaldir. Bunun yanında, İktisadi hayatta âdil olmakla birlikte, bunun devamlılığı de önemlidir. Yani istikrarın devam ettirilmesi ekonomik ve siyasi bakımından son derece önemlidir. Her ne kadar sürekli olarak ekonomik istikrarı sağlamak güç olsa bile, bu yönde çaba sarfedilmesi gerekmektedir.⁵⁴

Din ve ekonomi kavramları arasındaki ilişkinin genel olarak iki şekilde ortaya çıktığı ve şu şekilde gruplandırıldığı ifade edilmektedir: Din ve ekonomi birbirinden tamamen bağımsız olduğunu savunan görüş ile din ve ekonomi arasında sıkı bir ilişki olduğunu savunan görüş.

Din ve ekonomi arasında ilişkinin olmadığını savunanlara göre; din ve ekonomi birbirinden farklı ve ilgisiz konulardır. Bu iki kavram arasındaki temel farklılık, bu alanlardan birisinin parasal bir değer taşıması; diğ erinin ise “Tanrı” hakkında ve onu tanıtan bir alan olmasıdır. Ayrıca dinin karakteristik yapısının akademik bir teoriye uymadığı ve dinin sadece “Tanrı” hakkında ve yarı-bilim olan bir alan olduğu ifade edilmektedir. Bu sebeplerden dolayı din ile ekonomi arasında bir ilişkinin olmadığı; ilişki kurma çabalarının ise yersiz olduğu ortaya konulmaktadır.⁵⁵

Ayrıca bu düşünce yapısında din temelli bir ekonomik sistemin topluma faydasından çok zararı olduğu iddia edilmektedir. Çünkü dinin, insanlara daha az üretimin yapılmasını ve bu çerçevede daha az tüketilmesini tavsiye ettiği ileri sürülmektedir. Ancak sekülerleşen bir ekonomi yapıda bu tavsiyeleri bulmak olanaksızdır. Çünkü seküler bir sistemde üretim dinin tavsiye ettiği gibi ihtiyaç ölçüsünde değil, insanların talepleri nispetinde üretim yapılmaktadır. Bu üretim zinciri sonunda ise meydana gelen üretim artışı aynı zamanda toplumun gelişmesini sağlayacağı belirtilmektedir.⁵⁶

⁵⁴ Mustafa Özel, *İktisat ve Din*, (İstanbul: İz yayınları, 1994), 220.

⁵⁵ A. M. C. Waterman, *In What Sense, if Any, is Economics Distinct from Religion and Why Does it Matter*, (1996), 9-14.

⁵⁶ Robert H. Nelson, "Economic Religion Versus Christian Values", (Journal of Markets and Morality, 1998, No. 2), 142-157.

Din ve ekonomi arasında ilişkinin varlığını ortaya koyan sınıflandırmaya göre ise; din ve ekonomi arasında yaşamın her aşamasında bir etkileşimin olduğu kabul edilmektedir. Bu görüşe göre dini düşünceler ve ekonomik sistemler, hiç şüphesiz birbirini etkileyen kavramlar olarak ele alınmakta ve dini düşüncenin, günümüz modern ekonomik sisteminin gelişmesini sağlayacağı kabul edilmektedir. Bu nedenle günümüzde tartışmaların yaşandığı en temel nokta; din ve ekonomik sistem (mikro ve makro düzeyde) arasında yaşanan bu etkileşimdir. Bu etkileşimi inceleyen ve ortaya koyan kişi ise Adam Smith olmuştur. Adam Smith, tasarrufu ve çok çalışmayı öven; aşırı lüks, tefecilik ve üretken olmayan emeği yeren Protestanların önemli bir kolu olan Kalvinistlerden derinden etkilenmiştir. Bu nedenle “Ulusların Zenginliği” adlı çalışmada, kiliselere ve onun oluşturacağı ekonomik refaha atıf yaparak, ekonomik sistemin oluşmasında dinin etkisinin ve gücünün farkında olunması gerektiğini; dini inançların ve kurumların özgür ve açık olmaları kaydıyla yararlı olabileceğini ifade etmiştir.⁵⁷

Din ve ekonomi arasındaki ilişkiyi ele alan bir diğer iktisatçı ise, Max Weber olmuştur. Max Weber, din ve ekonomik sistem arasındaki pozitif ilişkiyi ele almıştır. Böylece sanayi devriminin ortaya çıkmasında ve kapitalizmin gelişmesinde skolastik düşüncenin özellikle de Katolik öğretisinin engel olduğunu ve bu engelin ise; yaşanan reform ve Protestan ahlaki çerçevesinde ortadan kaldırıldığını ve ayrıca modern kapitalizmin gelişmesinde Protestanlığın önemli bir rolünün olduğunu ortaya koymuştur.⁵⁸ Protestanlıkta Weber’in özenle üzerinde durduğu “meslek kavramı” Tanrı tarafından verilen görevlerin kapitalist sisteme göre gerçekleştirilmesi olarak tanımlanmaktadır. Meslek anlayışı kapitalizmin gelişmesini sağlayan ve din ile ekonomi arasındaki ilk somut sonuçtur. Zira Weber, Protestanlığın meslek anlayışından yola çıkarak “kapitalist ruh” kavramına ulaşmıştır.⁵⁹ Kişisel zevk olan servet kullanımından kaçınarak daha fazla para biriktirme isteği kapitalizmin ruhuna yön vermektedir.⁶⁰

Din ve mezhepler üzerinden yaptığı karşılaştırmalı incelemeler sonucunda Weber bazı dinlerin kapitalist ruh yapısına uygun özelliklerinin bulunmadığı, bunun aksine

⁵⁷ M. M. G. Fase, "Notes and Communications on Economics and Religion", (The Economist, 2005, No. 1), 85-106.

⁵⁸ Ömer Demir, *Din Ekonomisi: İnanç, Zenginlik ve Mutluluk*, (Bursa: Sentez Yayınları, 2013), 145.

⁵⁹ Karagöz, *Weber'de Anlayış Sosyolojisi ve Din Olgusu*, 175-176.

⁶⁰ Weber, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, 64.

Protestanlık ile kapitalizm arasında benzerliklerin olduğunu savunmaktadır. Zira Weber'e göre, mesela, Çin ve Hindistan'ın sahip olduğu dini özellikler, gelenekçi bir yapıya sahip olup rasyonalizasyonun bulunmamasından dolayı kapitalizm sisteminden bahsedilmesi olanaksızdır.⁶¹ Bunlardan farklı olarak, birey ön plana çıkaran, tüm irrasyonel tutumlara karşı çıkan, servet biriktirmeye ve başarı için azimli olmaya yönlendiren Protestanlık, kapitalist ruhunun oluşmasını sağlamıştır.⁶² Zira protestan ülkelerde kapitalizm daha çok gelişmiştir. Weber'in açıklayıcı, istatistiksel ve tarihsel analizleri doğrultusundaki Protestanların modern girişimci olup yüksek düzeyde teknik ve ticari eğitim özelliklerine sahip vasıflı kişiler olduğu gerçeği etkili bir farklılıktır. Protestanların, Katoliklere göre ekonomik açıdan ön planda olması bu farklılığa işaret etmektedir.⁶³ Modern kapitalizm ile Protestanlık arasındaki ilişki, dünyevi zevklere para harcamak yerine Tanrı için düzenli bir şekilde servet biriktirmektir. Yani aralarında olan bu bağ sermaye birikimini özendirici bir davranış ve inanç sistemini ifade etmektedir.⁶⁴ Bu da Weber'in ifade ettiği gibi kapitalizmin oluşmasını desteklemiştir.

Din ve ekonomi arasındaki etkileşimin varlığını ortaya koyan çalışmaların artmasıyla din ve ekonomi ilişkisi yeniden sorgulanmaya başlanmış; unutulmuş ve ihmâl edilmiş bir alan olan piyasa dışı davranışların oluşmasına sebep olan kaynaklar araştırmaya başlanmıştır. Böylece, piyasa dışı davranışların, değerlerin, normların ve inançların hangi ekonomik modelde düzenlenebileceğini ve dinin, ahlakın ve kültürün; bireylerin, grupların ve toplumların ekonomik tutum ve davranışları üzerinde nasıl bir etki yaptığı sorularının sorulmasına neden olmuştur. Artık insanlar ekonomik ilişkilerde dinin faydalı bir yer olduğuna inamakta, çünkü dini emirler ve öğretiler ilişkileri daha da kolaylaştırmakta ve olumlu yönde geliştirmektedir.

⁶¹ Ünver Günay, "Din Bilimlerinin Teorik ve Metodolojik Sorunları", *Erciyes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (2003): 109-151.

⁶² Weber, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, 85-86.

⁶³ Weber, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, 29.

⁶⁴ İhsan Sezal, *Sosyolojiye Giriş*, (İstanbul: Beta Yayınları, 2010), 29.

1.2.3. Ekonomi ve ahlak

Ekonomi ve ahlak, tarihten beri, insan hayatının ayrılmaz unsurlar arasında yer almaktadır. Bilindiği gibi, insan biyolojik bir varlıktır. Biyolojik varlığını sürdürebilmek için yeme, içme, giyinme ve barınma gibi bazı temel ihtiyaçlarını karşılamak, yani tüketimde bulunmak zorundadır. Tüketimi gerçekleştirmek için de tüketilecek şeylerin üretilmiş olması gerekir. İnsanların toplu halde yaşadığı ve iş bölümüne gittiği durumlarda üretim ve tüketim faaliyetlerine mübadele ve bölüşüm faaliyetleri de eklenir. Ancak tüm bu faaliyetleri gerçekleştirirken, toplumda insanların huzur içinde yaşamalarının sürdürülebilmesi için toplum bireylerinin ahlakî davranışları ve ahlakî değerlere göre hareket etmeleri son derece önemlidir. İşte ahlakın üretim, tüketim, bölüşüm ve mübadele gibi iktisadi faaliyetlerle ilgili kısmına “iktisat ahlakı” denebilir.⁶⁵ İktisat, biyolojik zaruretin insanın önüne koyduğu bir gerçek olarak başlar ve oradan hareketle insan hayatının diğer alanlarına doğru yayılır. Bu da neredeyse “emperyalist” bir yayılmadır, yani söz konusu yayılmanın sık sık kendi meşruiyet alanının ötesine taşıma eğilimi içinde olmasıdır ki, bu meşruiyet alanının ötesine taşıma hareketi onu insan hayatının diğer bazı önemli yönleriyle temas haline getirir. İşte bunlardan biri de ahlakıdır.⁶⁶ Zira ahlak, insanın “insan olma” özelliğinin bir ifadesi olduğundan, onu ideal ve insanî olana çağırır. Eğer insan ilgilerini ben merkezlilikten diğergamlığa doğru genişletiyorsa, ahlaki davranışlar sergiliyor demektir. Kısacası, ahlaklı insanı beşerilikten insaniliğe doğru gönüllü ve bilinçli yükselme çabası olarak görmek mümkündür. Bu anlamda insanın her türlü faaliyeti ahlakî olma potansiyeline sahiptir ki iktisadi faaliyetlerin de bu çerçevede yer alacağı tabidir.⁶⁷

Ekonomi ile ahlak arasındaki ilişkilere üç açıdan yaklaşmak mümkündür: Bunlardan birincisi *ontolojik yaklaşım* tarzıdır. Bu yaklaşım tarzına göre, hadiseye iktisadî hayat ile ahlakî hayat arasındaki bir ilişki şeklinde bakmaktır. İkinci yaklaşım tarzı *epistemolojik yaklaşım* tarzıdır. Bu bakış açısı, hadiseyi, konusu iktisadi hayat olan bir bilgi dalı ile konusu ahlaki hayat olan diğer bir bilgi dalı arasındaki bir ilişki olarak görmeye çalışmaktır. Üçüncü yaklaşım tarzında amaç ise ontolojik ve epistemolojik

⁶⁵ Sabri Orman, *İslami İktisat, Değerler ve Modernleşme Üzerine*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2014), 154.

⁶⁶ Orman, *İslami İktisat*, 141.

⁶⁷ Orman, *İslami İktisat*, s. 142’den naklen French ve Granrose 1995, 8-9.

yaklaşımların bazı bileşenlerini karşılıklı olarak çaprazlamaktır ki, buna melez bir yaklaşım tarzı da denmektedir.⁶⁸

Ekonomi ile ahlak arasındaki ilişkilerle ilgili çalışmalarında Weber, Kapitalizmin oluşmasını ve gelişmesinin zorunlu şartı olarak Protestanlıktan esinlenmiş iktisat ahlaki görmektedir. Weber'in kullandığı Protestan ahlaki öğretisine göre dünyayı yaratan ve yöneten, ancak insanların akıllarının kavrayamayacağı yüce bir tanrı vardır. O insanların akıbetini önceden belirlenmiştir ve kimse kendi çabasıyla bu takdiri değiştirme gücüne sahip değildir. Tanrı dünyayı kendi şanı için yaratmıştır. İnsanlar, ister seçilmiş olsunlar, ister seçilmemiş olunlar, Tanrının merhametine sığınıp kendi mesleklerine sadık kalarak dünyada onun için sürekli çalışmalıdırlar. Parayı dünyevi zevkler için harcamayıp Tanrı için servet biriktirmelidirler. Nitekim herkes dünyada Tanrı karşısında yalnızdır ve kurtuluşa mı ereceğini yoksa lanetleneceğini mi bilemez. O yüzden kurtuluşa ermek için Tanrının merhametine sığınıp çalışmalıdır. Protestan ahlak ideolojisinde oklu olan bu servet biriktirme anlayışı, kapitalizm ruhunun oluşmasında önemli rol oynamıştır.⁶⁹ Yani insanların iktisadi hayatında ahlaki değerler çerçevesinde yaşamaları son derece önemlidir. İnsan, diğer alanlarda olduğu gibi ekonomiyle ilgili faaliyetlerinde de Allah'ın koyduğu sınırlara uymak zorundadır.

1.3. Ekonomik ve Ahlaki Sorunlar

Son yıllarda ekonomik hayat görülmedik gelişmelere sahne olmaktadır. Zira küreselleşen dünyada ülkeler arasındaki ekonomik ilişkiler önemli ölçüde artış göstermektedir. Ne var ki, bu ilişkiler ve gelişmeler çoğu zaman ahlaki değerlerden uzak kalmakta ve saysız sorunlar meydana gelmektedir. Ekonomik hayattaki gelişmelerin ahlak dışı olması veya ahlaki yönleri ihmal etmesi toplumsal yaşam için ciddi bir tehlike oluşturmaktadır. O yüzden, bir ülkenin tüm vatandaşlarının refahına

⁶⁸ Orman, *İslami İktisat*, 142.

⁶⁹ İshak Torun, "Kapitalizmin Zorunlu Şartı "Protetan Ahlakı", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3/2 (2002): 92-93.

katkıda bulunması ve dolayısıyla ekonomik hayatın sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi için ekonomi ahlakı geçersiz kılınmamalıdır.⁷⁰

Bu başlık altında kısaca çağdaş dünyamızda yaşanan ekonomik ve ahlaki sorunlardan söz edeceğiz.

1.3.1. Ekonomik Sorunlar

Çağdaş dünyamızda meydana gelen teknolojik ve ekonomik gelişmeler, bazı ülkeleri olumlu yönde etkilerken, ne yazık ki, bazı ülkeleri olumsuz yönde etkilemektedir. Söz konusu gelişmeler, çoğu zaman, gelişmiş olan ülkelerin lehine işlerken, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin aleyhine işlemektedir. Günümüz dünyasında insanlar halen işsizlik, yoksulluk, tekelleşme, haksız rekabet, faiz, enflasyon vb. ekonomik sorunlar karşısında bocalayıp durmaktadırlar. Sanayileşme ve kentleşme ile birlikte fertler arasında dayanışma, komşuluk ilişkileri, yardımlaşma vs. giderek azalmakta, hatta yok olmaktadır. Sonuçta, gelişmemiş veya az gelişmiş olan ülkeler geçim problemleri yaşarlarken, gelişmiş olan ülkeler ise mutlu ve huzurlu yaşamlarına adeta hasret kalmaktadırlar. Evet, bugün Batı maddeyi çok iyi işleyip, en güzel bir şekilde insanların hizmetine sunmakta, ancak mânâdan, yani ahlaki değerlerden uzak bırakmaktadır. Böylece, mânâdan soyutlanmış maddi gelişmeler insanlara mutlu ve huzurlu hayat standartları getiremeyip, aksine onları bir sürü problemlerle başbaşa bırakmaktadır. Madde, ancak mânâ ile bütünleşirse, o zaman anlam kazanır ve insanlara huzur getirebilir. Yoksa sadece maddi gelişmeler yeterli olsaydı, bugün gelişmiş olan ülkelere hırsızlık, rüşvet, dolandırıcılık, fuhuş, cinayet, intihar, yolsuzluk, alkol ve uyuşturucu bağımlılığı vb. problemler olmazdı.

Ekonomik alanda meydana gelen sorunlar siyasi, eğitim, sağlık gibi alanlara da olumsuz yönde yansımaktadır. Bütün iyi niyetli ve olumlu yaklaşımlara ve uluslararası

⁷⁰ Şevki Özgener, “Ekonomik Sistemler ve Ahlak”, *S. Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 5/1 (2000): 175.

çalabalara rağmen, zengin ve yoksul ülkeler arasındaki uçurum gittikçe büyümekte, ekonomik ve sosyal eşitsizlikler sürmektedir.⁷¹

XXI. yüzyılın dünyamızda mevcut olan ekonomik problemlerin başında işsizlik ve yoksulluk gelmektedir, diyebiliriz. Zira İşsizlik, yaşadığımız yüzyılda hemen hemen bütün ülkelerin karşı karşıya kaldığı bir sorun olarak kendini göstermekte ve gelecekte de sorun olarak devam edeceğe benzemektedir. İşsizlik, sadece az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin sorunu değil, gelişmiş olan ülkelerin de karşı karşıya kaldığı bir ekonomik problemdir. Teknolojik gelişmeler, bir yandan kaliteli mal üretimi ve daha elverişli çalışma ortamları sağlarken, diğer yandan işsizliğe yol açmıştır. İşsiz kalan birey hem kendini hem de ailesini geçindirmekte zorluk çekerken, giderek aileler yıkılabilmekte, toplumda suç işleme eğilimleri artmakta ve toplumsal dengeler bozulabilmektedir.

Bir toplumun gelişmesi ve zenginleşmesi açısından işgücünün iyi kullanılması son derece önemlidir. Çalışma yeteneğine sahip olan insanlar, asgari ücret seviyesinde bile bir iş bulamıyorlarsa, bu durum hem birey hem de toplum için ciddi bir sosyal ve ekonomik sorundur. Çünkü işsiz kalan bireyler geçim sıkıntısını çekerken, mutsuz, ümitsiz, geleceğe ait bir korku içinde ve psikolojik rahatsızlıklarla karşı karşıya kalabilmektedirler. İşsizlik, vergilerde azalma, üretimi gerçekleştirememe, refah seviyesini düşürme, devletin işsizlik ve sağlık harcamalarının arttırılması gibi sorunlara da yol açmakta ve ekonomik büyümeyi engellemektedir.⁷² Eğer zamanında devlet politikalarında işsizliğin azaltılmasıyla ilgili gereken önlemler alınmazsa, zamanla toplumlar yoksulluk gibi bir felakete duçar olurlar. Zira yoksulluğun ekonomik nedenler arasında işsizlik en başta yer almaktadır. Tabi ki yanlış seçilen ve uygulanan siyasi politikalar da yoksulluğa neden olabilmektedir.

Bir diğer ekonomik sorunu eşitsiz paylaşım ve gelir dağılımının dengesizliğidir. Adil olmayan paylaşımın ve gelir dağılımının dengesizliği sorunu hemen hemen her çağda toplumların gündeminde yer almıştır. Sanayi devriminden sonra ortaya çıkan kapitalizm döneminde ise özel bir önem kazanmıştır. Zira sanayi devrimi sonrası

⁷¹ “T. C. Dışişleri Bakanı”. Erişim 08.11.2017. <http://www.mfa.gov.tr/ekonomis-sorunlar-ve-cozum-arayislari.tr.mfa>

⁷² Orhan Karaca, “İşsizlik ve Büyüme”, *Capital Dergisi* 3/20 (2017).

burjuva sınıfının gelir düzeyi aşırı bir şekilde yükselirken, çalışanların maaşları yükselmemiş, hatta azalmıştır ve bu durum endüstri toplumunda geniş çapta huzursuzluklara, şiddetli ideoloji kavgalarına yol açmıştır.⁷³

Gelir dağılımının dengesizliği olan ülkelerde toplumun az bir kısmı zenginleşmekte, diğerleri ise yoksul kalıp fakirleşmektedir. Böylece zenginler ve fakirler arasındaki uçurum giderek artmakta; zenginler daha zengin, fakirler daha çok fakirleşmektedirler. Neticede toplumda huzursuzluk, isyan, karışıklık ve kargaşalar meydana gelmektedir.

Gelir dağılımı sadece sermaye sahipleri (zenginler) arasında değil, toplumu oluşturan tüm fertler arasında âdil bir şekilde dağıtılacaktır. Nasıl fakirler zenginlerin yardımlarına muhtaçlarsa, zenginler de fakirlerin çalışmasına muhtaçtırlar. Dünyada zenginlerin yanında fakirler de olacak ki, işbölümü yapılsın. Yoksa herkes zengin olsaydı, iş yapan (emek veren) kalmazdı veyahut herkes fakir olsaydı, işveren bulunmazdı. Bugünkü ekonomik sistemlerde işçi ve işveren birbirlerine karşı iki düşman olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü sermaye sahipleri maddeyi adeta kutsallaştırdıkları için zenginliğe doyamıyor ve çalışanların haklarına riayet etmiyorlar. Bu yüzden, zaman zaman işçiler tarafından çeşitli protesto ve ayaklanmalar meydana gelmektedir. Kendileri patlayıncaya kadar yiyip de Allah için yedirmekten, vergi vermekten kaçınan, ben yiyeyim, sen yeme diye kavga edenlerinin yüzündendir ki, yeryüzü fitneye verilir, kin ve düşmanlık artar, insanlar birbirine kıyarlar.⁷⁴

Tekelleşme ve haksız rekabet bir başka ekonomik sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda pazarda belirli bir ürün için üretici ya da dağıtımcı olarak tek bir firma bulunmaktadır. Bir tekelci, rakip firmaların daha düşük fiyat koymasını korkusu olmadan kendi fiyatını belirleme gücüne sahiptir. Monopol, serbest rekabeti ortadan kaldırarak kaynakların verimli kullanımını önleyen bir durum yaratır ve böylece piyasada hiçbir rakip firma bulunmaz, tek üretici ve satıcı piyasa üzerinde tam bir denetime sahiptir.⁷⁵ Tekelleşme durumunda bir ekonomik kuruluş (şirket, market) alanındaki tüm rakiplerin üstüne gelip, piyasada tek seçenek haline gelmektedir.

⁷³ Şadan Çalışkan, *Sosyal Siyaset Konferansları, Türkiye’de Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk*, Sayı: 59, 2010/2, 91.

⁷⁴ Osman Eskicioğlu, *İslam Ekonomisinde Gelir Dağılımı*, (Atatürk Üniversitesi, İzmir 1979), 15.

⁷⁵ Seydoğlu, *Ansiklopedik Sözlüğü*, 594.

Piyasada tek seçenек kalınca kalitenin ve ucuz fiyatın güvencesi olan rekabet ortadan kalkıyor ve neticede müşteri zor durumda bırakılıyor; yani müşteri kalitesiz mal ve hizmetler için yüksek fiyat ödemek zorundadır. Tabi ki bu durum ekonomide bir sürü sıkıntılar, gerilemeler ve çöküntülere neden olmaktadır. Bazen şirketler kendi aralarında anlaşarak, fiyatları yüksek tutmaktadırlar. Yasal düzeyde buna benzer anlaşmalar yasak olduğu halde, ne yazık ki, piyasada bunun örnekleri mevcuttur.

Tekelleşmeye engel olmak ve tekelleşmenin yol açacağı zararları önlemek ya da azaltmak için hükümet tarafından gerekli politikaların ve yasaların uygulanması gerekmektedir. Aksi taktirde piyasada krizler ve problemler kaçınılmaz olur. Zira tekelleşme, haksız rekabeti doğurur, çünkü tekelleşme durumunda bütün ekonomi güçlü bir kişinin veya bir şirketin eline geçmektedir. Serbest rekabetin olmadığı yerde üretilen mal ve hizmetlerin kalitesi düşer, fiyatlar ise anormal bir şekilde yükselir. Zaten rekabet, “aynı alanda faaliyet gösteren rakipler arasında, kazancı maksimize etmek amacıyla yapılan yarışma”⁷⁶ olduğundan, yarış olmadan gelişme de sağlanamaz. Ancak, söz konusu rekabet, kanunlar ve kurallar çerçevesinde gerçekleşmelidir. Bunun aksine, sosyal yapıyı bozacak ve insanlararası ilişkileri olumsuz yönde etkileyecek kuraldışı bir mücadele, bir başka ifadeyle rekabet, haksız rekabet olarak tanımlanmaktadır.⁷⁷

Günümüz dünyasında karşılaşılan diğer ekonomik sorunlar faiz ve enflasyondur. Bir ekonomik terim olarak faiz, mal ve hizmet kullanımını öne almanın bedeli olarak tanımlanabilir.⁷⁸ Eskiden beri, faizli borç paranın verilmesi ahlak dışı sayılsa da günümüzde tüm ekonomik sistemlerde faiz, paranın kiralanması karşılığında talep edilen bedeldir, dolayısıyla kâr sayılmaktadır.

Ne yazık ki, Faiz hemen hemen tüm dinlerde yasak olduğu halde, bugün tüm ekonomik sistemlerin merkezinde yer almaktadır ve giderek daha da yaygınlaşmaktadır. Faiz, modern kapitalist ekonomik sisteminde sermaye ve servetin belirli kişilerin

⁷⁶ Akdoğan, *Sosyal Ahlak*, s. 223’ten naklen Demir, Acar, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, 192.

⁷⁷ Akdoğan, *Sosyal Ahlak*, 227.

⁷⁸ Merih Paya, *Para Teorisi ve Para politikası*, (İstanbul: Filiz Kitabevi, 1998), 115.

ellerinde toplanmayı sağlamaktadır. Böylece para sahipleri çalışmadan ve riske girmeden kazanmakta, faizli para alanlar ise genellikle kaybetmektedir.⁷⁹

Yüksek faiz oranları yatırımları olumsuz yönde etkilemektedir. Zira yatırım riskli bir iş olduğundan, faiz yüksek olursa, girişimci parayı yatırım yerine bankaya verip risksiz kazancı elde etmeye tercih etmektedir.⁸⁰ Yatırım olmadığı zaman da üretim olmaz, dolayısıyla işsizlik ve ekonomik krizler meydana gelir.

Faiz, aynı zamanda enflasyonun da nedenidir. Zira faiz oranları yükselirken fiyatlarda da bir yükselme meydana gelip, piyasada enflasyon kendini göstermektedir. Zaten enflasyon olduğu zaman paranın değeri, yani satın alma gücü düşmekte, fiyatlar yükselmekte, hükümet tarafından zorunlu bir şekilde vergi oranları arttırmak ve işin sonunda piyasalar felakete doğru sürüklenmektedir.⁸¹

Yetkiyi çıkar sağlamak maksadıyla kötüye kullanmak olarak adlandırılan yolsuzluk bir başka ekonomik sorun olarak çağdaş insanımızın ekonomik problemler arasında yer almaktadır. Yolsuzluk gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi, gelişmiş ülkelerde de kendini göstermektedir. Ancak gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkeler daha çok zarar görmektedirler.

Tarihten günümüze kadar devam eden yolsuzluk; ekonomik, kültürel, sosyal ve siyasi gelişmeleri olumsuz yönde etkilemektedir. Küreselleşme süreci ile birlikte ise, yolsuzluk uluslararası boyutlara ulaşmıştır. Öyle ki, değişik ülkelerde farklı şekillerde ortaya çıkan yolsuzluklar ekonomik, sosyal ve adalet sistemlerinde çöküntülere yol açarak, birçok bürokrat ve siyasetçinin görevinin sona ermesine, hatta hükümetlerin düşürülmesine neden olmuştur. Yolsuzluk sadece kamu kurumlarında değil, emniyeti suistimal, sahtecilik, dolandırıcılık ve görevi kötüye kullanma gibi özel sektörde de görülen bir olaydır.⁸²

Bir diğer ekonomik problem vergi kaçakçılığıdır. Vergi, kamu hizmetlerine harcanmak için hükümetin gerçek ve tüzel kişilerin gelir ve malları üzerinden aldığı

⁷⁹ Ebu'l Ala Mevdudi, *İslam Ekonomisinin Temel İlkeleri*, çev. Abdullah Yusufoglu (İstanbul: Çıra Yayınları, 2016), 286-287.

⁸⁰ Mustafa Özel, *İktisat ve Din*, (İstanbul, İz Yayıncılık, 1994), 189.

⁸¹ Salih Mirzabeyoğlu, *İktisat ve Ahlak*, (İstanbul: İbda Yayınları, 2005), 69.

⁸² Tarik İlman, Recep Tekeli, "Dünyada ve Türkiye'de Yolsuzluk Algısı", *A. Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3/2 (2014): 62-84.

paydır.⁸³ Vergi, ülke ekonomisinin devamlılığı bakımından önemli bir unsurdur. Aslında vergi olmadan devlet yaşayamaz. İnsanlar ve tüzel kişiler vergi ödemezlerse kamuda sıkıntılar oluşmaya başlar. Ancak günümüz dünya ülkelerin hemen hemen tümünde, çoğu kez ağır cezalar olmasına rağmen, vergi kaçakçılığı mevcuttur.

Vergi kaçırmak hem etik olmayan bir davranıştır hem de dünyada ve ahirette cezayı işlem gerektirir. Çünkü vergi, ülkede yaşayanların çeşitli ihtiyaçları karşılamak için, vergi ödemeye mecburiyeti olanlar üzerinde bir haktır. Vergi kaçırın, bir nevi, ülkede yaşayan insanların kul hakkına da girmiş olmaktadır.

1.3.2. Ahlakî Sorunlar

Bugün dünyanın farklı yerlerinde yaşayan her toplum az ya da çok ahlakî sorunlar yaşamaktadır. Her toplum kendine göre ahlaki değerler yapısına sahip olmakla birlikte, insanlığın üzerinde ittifak edebileceği bazı temel insanî ve ahlakî değerler bulunmaktadır. Bunlar, yalan konuşmamak, hırsızlık yapmamak, başkasının hakkını yememek, zina yapmamak, haksız yere adam öldürmemek vb. evrensel boyutlu değerler olarak sayılmaktadır. Bu değerler değişik toplumlara göre farklılık gösterse de, genel anlamda, insan hakları ve hukukun üstünlüğü olarak ifade edilen bir boyut taşımaktadır. Dolayısıyla toplumsal ahlakî sorunlar eskiden beri var olmuştur, var olmaya da devam etmektedir. Bu sorunların, özellikle küresel boyutta var olan sorunların, tamamen ortadan kaldırılması mümkün değilse de, hepimiz kişisel ve toplumsal olarak görevimiz onları asgari seviyelerine çekmeye gayret etmemizdir. Eğer yaşantılarımızda “önemli olan nedir?” sorusunu yeniden sorarsak, neticesinde anlamlı yapılar oluşturabiliriz. Mevcut olan ahlaki sorunların çözümünde gerçekten azim ve kararlı isek, ilk yapmamız gereken, ahlaki olmayan hiçbir şeye tahammül edemeyecek ve onu değiştirmeye çalışmaktır.⁸⁴

Son yıllarda dünyada ahlaki değerler alanında çok büyük sorunlar yaşandığına şahit oluyoruz. Ahlaki değerlerde meydana gelen bu sorunlar neticesinde gün geçtikçe

⁸³ Seydoğlu, *Ansiklopedik Sözlüğü*, 594.

⁸⁴ Hüseyin Sarıoğlu, *Çağımızın Ahlak Bunalımı ve Çözüm Arayışları*, (İstanbul: Nesil yayınları, 2009), 33-34.

suç işleme oranlarının arttığını görüyoruz. Özellikle kapkaççılık, cinsel taciz, adam öldürme, intihar, cinayet, yaralama, hırsızlık, yalan, gıybet, dedikodu, ailelerde parçalanma, adam kaçırma, toplumun sağlığını bozma girişimleri, trafikte kural ihlalleri yaparak kazalara sebep olma, rüşvet verip-alma, uyuşturucu madde kullanma, haksız kazanç gibi suç türlerinde önemli artışlar söz konusudur. Suçlular çalıp çırpma kalmıyor, yaralama ve öldürme gibi masum ve suçsuz insanların canına kasteden davranışlar sergiliyorlar. Elbette bu toplumsal suçların sebepleri araştırılmalıdır. Nitekim bugün ahlak konusunda hem teorik hem de pratik kavrayışımızı, tamamen değilse de büyük ölçüde kaybetmiş bulunuyoruz. Başka bir ifadeyle bugün tek değil, çifte ahlak bunalımı yaşıyoruz; hem ahlak teorisi bunalımı, hem de ahlaki yaşam bunalımı.⁸⁵

Bugün toplumda en çok yayılmış olan ahlakî sorunlardan birisi gıybet, arkadan çekıştirmektir. Gıybet etmek, birisinin arkasından kötü konuşmak, çekıştirmek demektir.⁸⁶ Gıybet eden kişi, konuştukları doğru olsa dahi konuştuğu insanın memnun kalmayacağı bir söz veya davranışta bulunmaktadır.

Gıybet dilimizin manevi hastalıklardan birisidir. Gıybet, bir başkasının hakkında onun fiziğıyle, soyuyla ahlakıyla, kılık ve kıyafetiyle, dini ile ilgili kusurları konuşmak olabilmektedir. Gıybet yapanlar, aynı zamanda, kul hakkına da girmiş omaktadırlar, çünkü sözü edilen kişinin bulunmadığı ortamda onun hakkında kötü şeyleri konuşmaktadırlar. O yüzden gıybet eden kişi, işlediğı günahıtan kurtulmak için, ilk önce hangi ortamda gıybet etti ise, onların yanına giderek konuştuklarının iftira olduğunu itiraf edecek, akabinde hakkında gıybet ettiğı şahsı bularak onunla helalleştikten sonra Allah'tan af diliyecek.

Gıybetin en tehlikeli yönü onun toplumda yaygınlanması ve toplum bireyleri tarafından kabul görmesidir. Buna göre bir toplumda gıybet etmek normal bir sohbet gibi algılanıyorsa, bu durum toplumsal kaliteyi düşürür. Çünkü bu durumda gıybet bireysel olmaktan çıkmış kitlesellığe, yani dedikodu kültürüne dönüşmüştür. O yüzden,

⁸⁵ Sarioğlu, *Çağımızın Ahlak Bunalımı ve Çözüm Arayışları*, 15.

⁸⁶ Akdoğan, *Sosyal Ahlak*, 373.

gıyibetin toplumda yayılmasının engellemesi için onu dinlemekten bile uzak durulmalıdır.⁸⁷

Ahlaki sorunlardan olan yalan ve iftira, toplumda büyük olumsuzluklara yol açmaktadır. Ne yazık ki, modern toplumda yalan konuşmak çok yaygınlaşmıştır. Yalan yalnızca özel alanda değil, kamusal alanda da sıkça başvurulan bir yol olarak karşımıza çıkmaktadır. Artık yalanın ve yalan konuşmanın insanların yaşamındaki yerinin neredeyse sınırı kalmamış.

Yalan sadece dini öğretilerde yasaklanmış bir olgu değildir. Felsefi alanda araştırmalar yapanlar da yalanın insan eylemleri içinde kötü bir yerde konumlandırıldığını söylemişlerdir. Öğreğin, Aristoteles yalanı ve doğruyu karşılaştırarak, yalanın çirkin ve kınanacak bir şey olduğu, doğrunun ise güzel ve övülecek bir şeyin olduğu şeklinde düşünceler geliştirmiştir.⁸⁸ Çağdaş Filosoflardan Immanuel Kant’a göre ise iyi şeylerin insanların arzuladığı ve olumlu karşıladığı şeyler olurken, kötü şeylerin insanlar tarafından nefret ettiği ve olumsuz karşıladığı şeylerdir. Yalan da böyledir, yani kötü bir özellik olduğundan herkesin gözünde nefreti uyandırmaktadır.⁸⁹

Bütün dinlerin oluşturmak istediği istediği toplum insanların erdemli bir tavır sergilemesini ya da doğru olan davranış biçimlerine yönelmesi yönündedir. O yüzden toplum bireyleri tarafından doğru olan davranış biçimleri beklenir. Maalesef Yalan ahlaki ve dini öğretileri bakımından hoş karşılamayan ve yasak olan bir olgu olduğuna rağmen, günümüzde çağdaş insanımızın toplumsal, ekonomik ve siyasi hayatında en çok başvurduğu bir şeydir.

En çirkin olan ahlaki bozuklukların birisi de iftiradır. İftira, bir kimsenin yapmadığı bir şeyi yaptı demek, söylemediği bir sözü söyledi diyerek ona isnat etmektir.⁹⁰ Onun içindir ki, hemen hemen tüm semavi dinlerde iftira çok çirkin bir davranış olarak algılanmış, büyük günahlardan sayılmış ve yasaklamıştır. Yalan habere

⁸⁷ Mustafa Bilgiç, “Toplumu Yaralayan Virus: Gıyıbet”, *Diyanet Aylık Dergisi* 9/4 (2018), 75-77.

⁸⁸ Aristoteles, *Nikomakhos’a Etik*, çev. Furkan Akderin (İstanbul: Say Yayınları, 2015), s. 54.

⁸⁹ Immanuel Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, çev. Ioanna Kuçuradi vd. (Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 1999), s. 68.

⁹⁰ Şentürk-Yazıcı, *Kur’an’dan Öğütler-2*, 450.

dayanarak masum insanlara iftirada bulunarak hem günah işlemiş oluruz hem de daha sonra doğruyu öğrenince pişmanlık kaçınılmaz olur.

Eğer bir toplumda müfteriler çoğunlukta ise veya bu konuda toplumun kendi kendini denetleme yetisi yoksa o toplumda öncelikle insanların birbirine karşı olan sevgi, saygı ve güvenleri yok olacaktır. Sonuçta böyle bir toplumda karışıklık, kavga, kargaşa ve düşmanlıklar kaçınılmaz olur. O yüzden, içinde yaşadığımız toplumu ve fertlerimizi iftiraya karşı korumak hepimizin dini ve insani görev ve sorumluluklarımızdır.⁹¹

Günümüz ahlaki sorunlardan olan kibir, ululuk ve büyüklük taslamak, böbürlenmek, kendini farklı ve ulaşılmaz görmek, kendini beğenip gururlanma anlamlarına gelmektedir.⁹²

Sosyal durumu ne olursa olsun; zengin olsun fakir olsun, bilgili olsun cahil olsun, meslek sahibi olsun veya işçi olsun, bütün insanlar Allah'ın yarattığı varlıklar olup eşittirler. Hiç kimseyi hor görmemek lazım. Zira Kibirlenenleri ne insanlar ne de Allah sever.⁹³

Genelde kibir şu yedi nedenden meydana gelmektedir: İlim ve marifet, amel ve taat (ibadet canlılığı), asıl ve neseb (soy-sop), iyilik ve güzellik, mal ve mülk (zenginlik), beden kuvveti, makam ve şöhret.

Hz. Muhammed (sav), kalbinde zerre miktar kibir bulunan kimsenin asla cennete giremeyeceğini buyurmuştu. Bir adam: “Kişi elbisesinin güzel olmasını, ayakkabısının güzel olmasını sever!” dedi. O (sav) da: “Allah güzeldir, güzelliği sever! Kibir ise hakkın iptali, insanların tahkiridir”⁹⁴ buyurdular.

Ahlaki sorunu olan haset (kıskançlık), bir insanın diğer insanların sahip olduğu, elde ettiği her ne ise, onları kabullenmemesi ve bundan rahatsız olma halidir.⁹⁵ Kıskanan insan, hep başkalarının sahip olduklarını çekemiyor ve rahatsız oluyor. O yüzden haset sosyal hayat içerisinde ahlaki sorun olarak yansımaktadır. Hasedin

⁹¹ Soner Gündüzöz vd. *Kur'an'dan Öğütler-1*, (Ankara: DİB Yayınları, 2010), 387.

⁹² Lütfi Şentürk, *Örnek Vaazlar II*, (Ankara: DİB Yayınları, 2013), 81.

⁹³ (el-Lokman 31/18), (el-İsra 17/37).

⁹⁴ *Müslim*, “İman”, 147; *Ebu Davud*, “Edeb”, 29; *Tirmizi*, “Birr”, 61.

⁹⁵ Akdoğan, *Sosyal Ahlak*, 390.

kaynağı, Yüce Yaratıcının taksimine razı olmamak ve bu taksimi beğenmemektir.⁹⁶ İnanan insanlar Allahın takdirine razı olmalı ve başkalarının sahip olduklarına göz dikmemelidir.

Toplumsal hayatında ahlaki sorunlara neden olan bir diğer kötü haslet de başkalarıyla alay etmektir. Allah insanları birbirlerinden fatklı yaratmıştır. Kimisi sıyah, kimisi beyaz, kimisi zengin, kimisi fakir vs. ancak yaratılış itibarıyla herkes eşittir. Hiç kimse başka bir kimsiyi olası bir ayıptan dolayı alay etme hakkına sahip değildir. Nitekim alay etme duygusu insanlarda kendisi büyük ve ayrıcalıklı görmesiyle başlar. Daha sonra karşısındaki insanı hiçe sayıp ona tepeden bakmaya kadar gider. Neticede insanlar arasında bir sürü hoş olmayan ve kötü ilişkiler meydana gelir. O yüzden insanlar birbirlerine saygı etmeli ve hiç kimse başkalarını alay etmemelidir.

Bir diğer ahlaki sorun alkollü ve uyuşturucu maddeler kullanmaktır. Bugün tüm dünya ülkelerinde alkollü ve uyuşturucu madde kullanımı gün geçtikçe artmakta ve tehlikeli boyutlara ulaşmaktadır. Ne yazık ki, alkollü ve uyuşturucu maddeler kullanımı her yıl binlerce insanın ölümüne, intiharlara, aile parçalanmalarına ve çeşitli felaketlere sebep olmaktadır. Özellikle gençler tarafından bu tür maddeler kullanımının yaygın hale gelmesi son derece tehlikeli ve düşündürücüdür. Trafik kazalarının büyük çoğunluğunun aşırı hız ve alkolden meydana gelmesi acı bir gerçektir. Kazalar sonucunda ise can ve mal kaybının yanında yaralanmalar, sakatlanmalar vs. meydana gelmektedir.

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) istatistik verilerine göre, aşırı alkol tüketiminden dolayı çoğunluğu erkek olmak üzere dünya genelinde her yıl ortalama 3 milyon insan yaşamını yitirmektedir. Örgütün raporlarına göre, dünyada 2,3 milyar insan alkol tüketirken, 237 milyon erkek ve 46 milyon kadın alkol bağımlısıdır.⁹⁷

Alkollü ve uyuşturucu maddelerin etkisinde kalan insan zaten doğru düzgün hiç bir şey düşünemez, hareket edemez ve yapamaz. Dolayısıyla bu kişiler toplumda git gide insanların güvenini ve sevgisini kaybederler. Neticede sosyal ilişkilerde, aile ve arkadaşlarla problemler ortaya çıkmaya başlar. Çünkü alkollü ve uyuşturucu maddelere

⁹⁶ (ez-Zuhruf 43/32).

⁹⁷ DSÖ. Erişim 25.07.2019.

https://www.tuseb.gov.tr/enstitu/tacese/yuklemeler/istatistik/9789241565585_eng.pdf

bağımlı hale gelen insanın, artık onlardan kurtulması çok zor. Her gün de bu maddelerin elde etmesi için gelirin hemen hemen tamamının o tarafa aktarılması gerekir. Böylece aile fertlerinin ihtiyaçlarının giderilmesine imkân kalmazken, zamanla aileler parçalanmaya başlar.

Alkollü ve uyuşturucu maddeler beden ve ruh sağlığına da sayısız zararları meydana getirmektedir. Uyuşturucu maddeler: Sinir sistemini yıpratır, gerginlik, sinirlilik, uykusuzluk gibi durumlara yol açar; Mide ve bağırsak hastalıklarına, kansızlığa, deride sivilcilerin ve yaraların ortaya çıkmasına sebep olur. Ayrıca uyuşturucu maddeler insanın sağlıklı düşünmesini, aklını ve iradesini kullanmasını engeller.⁹⁸ Neticede insan, bilinçsiz davranışlar göstererek önce kendisine, sonra da yakınlarına, arkadaşlarına ve topluma maddi-manevi birçok zarar vermesine neden olur.

Dünyada genelinde yayılan bir diğer ahlaki sorun olan zina ve fuhuş toplumun temelini sarsan hayâsızlık ve çok kötü yollardır. Gayesi insanların dünya ve ahirette mutlu yaşamaları olan tüm Semavi dinlerde zina ve fuhuşu büyük günahlardan sayılmış, bu son derece çirkin ve çok kötü davranış yasaklanmıştır.

Zina ve fuhuşun ahlaki, sosyal, hukuki vs. sayısız zararları vardır. Zina ve fuhuşun yaygınlaştığı toplumlarda ölüm olaylarının çoğalacağından Hz. Peygamber (sav) haber vermiştir.⁹⁹ Ayrıca böyle toplumlarda, toplumun çekirdeği olan aileler de ortadan kalkma tehlikesiyle karşı karşıya kalırlar. Zina, kurulmuş olan ailenin dağılmasına sebep olmaktadır. Gayri meşru yollardan dünyaya gelen çocuklar ortada kalarak perişan olurlar. Anne ve baba şefkatinden mahrum kaldıkları için, büyüdükleri zaman onlardan birçok tehlike beklenebilir.

Zina ve fuhuş insan sağlığına da zararlıdır. Bugün tedavisi zor olan, çoğu zaman da mümkün olmayan AIDS hastalığı en çok cinsel organlarla bulaşmaktadır.¹⁰⁰

Ne yazık ki, bugün fuhuşu bazı kişiler ve kuruluşlar meslek edinerek, sözkonusu kişi ve kuruluşların gelir kaynağı olmuştur. Modern toplumlarda artık zina günah

⁹⁸ Şükrü Özbuğday, “Gençliğin Etrafındaki Büyük Tehlike Alkol ve Uyuşturucu”, *Diyanet aylık Dergi*, 135 (2002).

⁹⁹ *Et-teğrib vet-terhib*, III, 546.

¹⁰⁰ Maia Muhiguli, *Büyük Aile Tıbbi Ansiklopedisi (Didi Saojaho Samedicino Antsiklopedia)*, (Tiflis: Palitra Yayınları, 2016), 232-233.

olmaktan çıkmış, kız ve erkeğin sevgiye dayanan bir birlikteliği adını almıştır. Kadın haklarından gece gündüz haykırانlar, kadını pazarlama ve reklam aracı yapıp, bu işle gelir elde etmekten hiç de geri durmamaktadırlar.

Dünyanın birçok kentte gece kulüpleri, barlar, gazinolar, kumarhaneler ve otellerde fuhuş başını almış gün gittikçe daha da yaygın hale gelmektedir. Olanlar özellikle yeni yetişen gençler için çok kötü örnekler teşkil etmektedir. Turizmin gelişmesi bir taraftan güzel, gelir getirici bir sektördür, ancak bunun neticesinde milli ve manevi değerler tehlikeye giriyorsa, sadece maddî çıkar ülkenin kalkınması ve gelişmesi için yeterli değildir.

Başka bir ahlaki sorun hırsızlık ve rüşvettir. Hırsızlık, başkasına ait olan malı ya da parayı kendi rızası olmaksızın haberi olmadan çalmak demektir. Rüşvet ise, bir kişinin hakkı olmaksızın, haksız bir şekilde elindeki imkânları bir başkası lehine kullanması ve buna karşılık işini yaptığı kişiden belli bir para, mal ya da hizmet almasıdır.¹⁰¹ Hırsızlık durumunda çalma faaliyet dışında çalan kişi başka bir emek sarfetmemekte ve zahmete de katlanmamaktadır.

Hırsızlık bütün semavi dinlerde kötü bir davranış olarak kabul edilmektedir. İslam dininde, mallarının batıl yollarla yemesini yasaklamıştır.¹⁰²

Eskiden beri hırsızlık ve rüşvet insanların ve toplumların büyük problemleri arasında yer almıştır. Rüşvet olayları, yönetici ve hâkimleri nice skandallara sürüklemiştir. Haksız bir şekilde kişilere çıkar sağlama, istediği hüküm vermesi için hâkime verilen mal veya para, başkasına ait olan malını haksızlıkla yeme yollardan sayılmaktadır. Rüşvet hususunda ya hak edilmeyen menfaat ele geçirilmekte ya da başkasının hakkına tecavüz söz konusudur. Rüşvet, alan için haram olduğu gibi, veren ve aracılık yapanlar için de haramdır.¹⁰³

Ahlaki sorunun yanında, hırsızlık ve rüşvet, aynı zamanda, sosyal bir hastalık ve sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü her iki davranış toplumu rahatsız etmektedir. Zira bir hırsızın ne zaman ve nerede hırsızlık yapacağı belli değildir. Aynı

¹⁰¹ Akdoğan, *Sosyal Ahlak*, 400.

¹⁰² (en-Nisa 4/29).

¹⁰³ (el-Bakara 2/188).

şekilde, rüşvet hususunda da, örneğin hâkimler tarafından haklı olanlar haksız, haksız olanlar da haklı durumuna getirildiğinde, toplumda anarşi ve huzursuzluk meydana gelmektedir. Hiç şüphe yok ki, bu ve benzeri ahlaki sorunların azaltılması veya ortaya çıkmaması için toplum bireylerinin dini ve ahlaki değerlerle eğitilmesi gerekmektedir. Nitekim dindar insan ahlakdışı ve gayri meşru şeyleri yapmayı istemez ve onlardan da hoşlanmaz. Bir toplumda dini ve ahlaki değerlere göre yaşam seviyesi ne kadar yüksekse, söz konusu hırsızlık ve rüşvet olayları da o oranda düşüktür.¹⁰⁴

Toplumsal ahlaki sorunların çözümünde eğitim ön plana çıkmaktadır. Bugün yaşanan ve ahlaksızlık olarak ortaya çıkan sorunların başında cahillik gelmektedir.¹⁰⁵ Ancak insanı sadece sosyal ve kültürel bilgilerle eğitmek yeterli olmayıp, onun ahlaki değerlerle eğitilmesi de son derece önemlidir. Anne ve babaların bu noktada çok dikkatli olmaları gerekir. Çünkü çocuğun dini şahsiyeti büyük ölçüde ailede gelişir. Bu nedenle çocuğun manevi gelişimi ve eğitiminde ihtiyaç duyduğu en önemli faktor, elverişli bir aile çevresi ve model alabileceği bir anne-babadır.¹⁰⁶ Ailede çocuk eğitimi uyarı, uygulama ve anlatımda doğru örneklerle başlar. Sözgelimi, eğer çocuğumuzun namaz kılmasını istiyorsak, önce biz - büyükler kılmalıyız; eğer çocuğumuzun yalan söylemesini istemiyorsak, öncelikle biz - büyükler yalan söylememeliyiz. Eğer biz, çocuklarımızın sigara, içki, kumar ve uyuşturucu gibi kötü alışkanlıklardan uzak durmalarını istiyorsak, öncelikle bu kötü alışkanlıklardan bizim - yetişkinlerin uzak durması gerekmektedir.

¹⁰⁴ Akdoğan, *Sosyal Ahlak*, 404.

¹⁰⁵ Akdoğan, *Ahlak, Medeniyet ve İslam*, 109.

¹⁰⁶ Mustafa Köylü, *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi*, (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti. 2015), 86.

İKİNCİ BÖLÜM

2. İSLAM TİCARET, ALIŞVERİŞ VE AHLAK

Din, Ahlak ve Ekonomi ilişkisinde, özellikle ekonomi hayatında alışverişin yeri çok önemlidir. Çünkü insanlar çeşitli ihtiyaçları gidermek için alışveriş yapma mecburiyetindedir. Tabi ki ticaret ve alışverişin meşru ve ahlaki prensiplere uygun olması hem toplumun hem de fertlerin huzur içinde yaşamaları için son derece önemlidir. Çalışma alanımız olan Batum, coğrafi konumu itibarıyla hem yerli hem de akın akın aktığı turistler tarafından büyük çapta ticari hayat içindedir. O yüzden çalışmamızda İslam ticaret ve alışveriş prensiplere ve ahlakına yer vermek faydalı olur kanaatindeyiz.

2.1. Alışveriş ve Ahlak İlişkisi

Alma ve verme fiillerinden oluşan alışveriş kelimesi, Türkçede asıl anlamı ile alım-satım işlerini, çarşı-pazardan ihtiyaçlarını temin etme, özel olarak satın alma işini ifade etmek üzere kullanılır. Mecazi olarak ise, kişiler arasındaki ilgi, alaka ve münasebetleri ifade eder.¹⁰⁷

Alışveriş anlamını içinde barındıran diğer bir kelime de “ticaret”tir. Arapça kökenli bir kelime olan ticaret, alım-satım anlamında da kullanılmaktadır. Ayrıca ticaret kazanç sağlamak amacıyla gerçekleştirilen bir faaliyet olarak da karşımıza çıkmaktadır.¹⁰⁸

İnsan hayatında alışveriş vazgeçilmez bir olaydır. Zira alışveriş, kişinin ihtiyaçlarını karşılaması için başvurmak zorunda olduğu ekonomik bir faaliyet olarak kendini göstermektedir. Üreticiler ürünlerini satmak, insanlar da yiyecek, içecek ve giyecek ihtiyaçlarını karşılamak için bu ürünleri almak durumundalar. Böylece her

¹⁰⁷ TDK Türkçe Sözlük, (Anakara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2005), 74-75.

¹⁰⁸ Seyidoğlu, *Ansiklopedik Sözlüğü*, 864.

insan, ihtiyaç nispetinde veya kâr elde etme amacıyla, alışveriş faaliyeti içinde bulunmak zorundadır.

Sırf iktisadi açıdan alışveriş konusunu değerlendirirsek, ekonomide ahlakın bir ilişkisi olmadığı görülecektir. Çünkü ekonomi insanın maddi ve biyolojik ihtiyaçları olduğu noktasından hareket ederek, bireyde ahlaki değerleri pek aramamaktadır. Nitekim çağdaş ekonomi, genel olarak, yalnız maddi değerleri dikkate almış, manevi değerleri ise ilgi alanının dışında bırakmıştır. Benmerkezcilik, maddi çıkar ve kâr maksimizasyonu çağdaş ekonominin temel özelliklerindendir. Oysa sadece maddi çıkar hırsı ve bencillik ahlak ilkeleri tarafından kabul görülmeyen şeylerdir. İslam'da alışveriş ile ahlak ilişkisi farklı boyutta ele alınmaktadır. Dini bir perspektiften bakıldığında ahlak, ekonomiye egemendir. Bu yüzden dini normlara uygun bir ekonominin özelliklerini bilmek için öncelikle İslam ahlakının temel özelliklerine bakmak gerekmektedir.¹⁰⁹

Ekonomik düzeyde ahlaki değerlere göre hareket eden toplumlarda mutlak mülkiyet anlayışı yerine mülkiyeti Allah (c.c.)'ın bir emaneti olarak düşünülmektedir. Aynı zamanda mülkiyetin meşru, hukuki ve helal yollardan elde edilmesine âzâmi ilgi gösterilir. Böyle bir toplumda insanlar israftan kaçır, sınırsız üretim ve tüketim yerine bütün insanlığın ihtiyaçlarının karşılanması için çalışır. Zenginler ve fakirler arasında uçurum oluşmaz, dinin emri gereği, zenginler fakirlere zekât ve sadaka vererek yardım ederler. Herkes ancak kendine düşen payına sahip olur.

İslam'da insanı etkileyen en önemli etken maddi çıkar değil, ahiret inancıdır. O yüzden Müslüman dünya ve ahireti birlikte düşünür. Bu da onun ekonomik faaliyetlerini etkiler. Yani, İslam'da ekonomi ile ahlakın bütünleşerek ekonomik insanın bencilliği ortadan kaldırılmıştır. İmanı gereği insan, sorumluluk bilincinde olduğundan hem kendisi hem de çevreyi ve çevredekileri düşünmek durumundadır. Böylece üretimi ve tüketimi iki tarafa fayda verebilecek şekilde gerçekleştirir.

Günümüzde iş ahlakına dikkat edilmemesinin ve emeğin hor görülmesinin temelinde insana değer verilmemesi gibi önemli bir etken olduğu söylenebilir. İş

¹⁰⁹ N. Haydar Nakvi, *Ekonomi ve Ahlak*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 1985), 37.

hayatında insana müşteri, çalışan, işveren olarak bakıldığı kadar “insan” olarak bakılsa, iş hayatındaki bazı ahlaki olumsuzlukların da önüne geçilebilir.¹¹⁰

İslam, insana mülkiyet hakkını ve tasarruf özgürlüğünü temin eder, ancak hukuki ve ahlaki kayıtlarla hareket etmesini ister. Ameli düzeyde olduğu gibi nazari düzeyde de “Ekonomik İnsan” İslam ekonomisindeki rasyonel davranış hesaba katılarak tanımlanmıştır. Aynı şekilde onun manevra özgürlüğü de, cevaz sınırını yansıtacak biçimde kısılmıştır. Bu açıdan üretilen malın meşru türde olması gerekirken, aynı şekilde, hem ekonomik insanın ahlaken meşru biçimde davranabileceği, hem de onun fayda ve kârını maksimize etme davranışı açısından sonuçları vardır. Zira İslam ekonomisi sömürgeci piyasa yapılarını ve bencil atomistik davranışlarını sistem dışı bırakarak şer’i kısıtlamalarla sorumluluk duygusunu yansıtacak biçimde herkesin özgürlüğünü teminat altına almaya çalışmaktadır.¹¹¹ Böylece kişi sadece kendisi değil, çevredekileri de düşünerek onlar için de faydalı üretim ve tüketim işleri gerçekleştirecektir.

Sonuç olarak, karşılıklı menfaatleri içeren alışveriş mekanizması, hem ferdi hem de toplumu ilgilendirmesi açısından ahlakla oldukça ilişkilidir. Her ne kadar ekonomi biliminde ahlakla alışveriş arasındaki bağlantı pek kurulmamış olsa da, İslam’da bu ilişki bireyin ve toplumun haklarını gözetilerek çok sağlam bir şekilde kendini göstermektedir.

2.2. İslamda Ticaret Ahlaki Prensipleri

Beşeri olmaları münasebetiyle insanların pek çok ihtiyaçları vardır. Bu ihtiyaçların bir kısmı ticari yollardan karşılanmaktadır. Genelde herkes, ister istemez alıcı veya satıcı olarak ticaretle ilgilenmektedir. İnsanlar arasındaki ilişkilerin iyi olması

¹¹⁰ Ahmet Tabakoğlu, “İslam İş Ahlâkının Nazari ve Tarihi Esasları”, (IX. Kuran Sempozyumu, Kur’an’da Ahlâkî Değerler: 14-16 Nisan 2006-Konya: Bildiriler (ss. 189-213), Fecr Yayınları, Ankara 2007), 195.

¹¹¹ Nakvi, *Ekonomi ve Ahlak*, 84.

ve hem dünya hem de ahiret saadetini elde etmesi için yaptıkları ticaretin meşru ve ahlaka uygun olması gerekmektedir.¹¹²

İslam'da çalışma ve kazanma, genel olarak, meşru kabul edilmiştir. Ancak kişilerin diledikleri şekilde para kazanmalarına müsaade edilmemekle birlikte meşru ve gayri meşru yollar birbirinden ayrılmıştır. Kazanç elde etmek için meşruiyet prensibini esas alan İslam, her türlü gayr-i meşru kazancı yasaklamıştır.¹¹³

Geçim temin yollarından birisi ticarettir. İslam dini, ticaret kurallarına uymak şartıyla, ticareti helal kılmış, hatta teşvik etmiştir. Kur'an-i Kerim'de ticaretle ilgili birçok ayet bulunmaktadır. Bunlardan bir kısmı açıkça ticaretin meşruluğundan bahsetmektedir.¹¹⁴ Allah (c.c.) Resulu (sav), Peygamberliğinden önce ticaretle uğraştığı gibi, Peygamberliği zamanında da ticareti övmüştür.¹¹⁵ O (sav), bir hadis-i şerif'te dürüst ve güvenilir tüccarlar hakkında şöyle buyurmaktadır: “Doğru sözlü, dürüst ve güvenilir tacir, nebiler, siddıklar ve şehitlerle beraberdir.”¹¹⁶ Yine Resulullah (sav), “Ticaret yapınız! Helal paranın onda dokuzu ticarettedir”,¹¹⁷ buyurmaktadır.

Ticaret insanları ve milletleri birbirine bağlayan güçlü bağlardan birisidir. Hilesiz, yalansız ticaretle meşgul olanlar, fertleri, milletlerin birbirine bağlanmasında katkıda bulunup rızkı da bollaştırmak suretiyle, toplumda büyük vazifeyi yapmış olurlar. Nitekim Peygamber (sav) çoluğunu-çocuğunu geçindirmek için ticaretle meşgul olmuş ve hiçbir zaman doğruluktan ayrılmamıştır. Onun doğruluğunu ve yüksek ahlakını düşmanlar dahi tasdik ettiğinden, kendisine “Muhammed-ül Emin” ünvanı verilmiştir.¹¹⁸

Sanayi, tarım, taşımacılık gibi kazanç yollarının en başta geleni ticarettir. Yüce Rabbimiz malı, dünyada insanların ihtiyaçlarını gidermek için sebep kılmıştır. Malı kazanmak için de ticareti meşrulaştırmıştır. Her insanın ihtiyaç duyduğu şey her yerde mübah olarak bulunmaz. İhtiyaç duyduğu malı çalmak suçtur, cezayı gerektirir, zorla

¹¹² Arslan, Abdurrahman, “Hadislerde Ticari Ahlak” (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2001), 2.

¹¹³ (en-Nisa 4/29); (el-Bakara 2/188).

¹¹⁴ (el-Bakara 2/275).

¹¹⁵ Hüseyin Kaleşi, *İslam'da İş ve Ticaret Ahlakı*, (İstanbul: Seha Yayınları, 1990), 81.

¹¹⁶ Tirmizi, “Büyu”, 4.

¹¹⁷ Suyuti, “El-cami'u's-Sağır”, 3, 244.

¹¹⁸ Kaleşi, *İslam'da İş ve Ticaret Ahlakı*, 82.

elde etmek de toplumda fitne ve anarşiyeye sebep olur.¹¹⁹ Peygamberimiz (sav), “kazancın onda dokuzunun ticarete olduğu”¹²⁰, buyurarak ticareti teşvik etmişlerdir.

Ticarette ahlak ve ahlaki değerlere riayet etmek çok önemlidir. Yapılacak işte muvaffak olmanın sırrı, ahde vefa, sözleşmeye sadakat, kârda kanaat ve imalatta dürüstlük gibi ahlak ölçülerine bağlı hareket etmekte gizlenmiştir. Aşırı kâr peşinde koşup, menfaat elde edeceğim diye merhameti, servet yolunda şeref ve haysiyeti feda etmemelidir. Ticaret ahlakını ayaklar altına alarak kazanç elde etmeye kalkışan kimse, giderek harama ve faize düşer de haberi bile olmaz.¹²¹ Böylece kişi hem kendisine hem de topluma zarar verir. O yüzden sağlıklı bir ekonomik yapıya kavuşabilmesi için, satıcı ve alıcı rolüyle piyasa elementlerinden her birinin ahlaki prensiplerine sıkı sıkıya sarılmaları gerekmektedir.

Ne yazık ki, günümüzde ticari ahlak son derece bozulmuştur. İnsanlar kazanmak için akla gelebilecek her türlü hile ve gayri meşru yollara başvurmaktadırlar. Eski malını yeni diye, bayat erzağı taze diye satanların sayısı oldukça fazlaştı. Malesef kâr peşine düşmüş çoğu tüccar işin helallik ve haramlık tarafını önemsememektedir, yeter ki daha fazla kazancı elde etsin. Haksız kazanç, aldatma, ölçü ve tartıda hile, ekonomik gücünü kötüye kullanma gibi toplum dengeleri bozan haller her dönemde insanları huzursuzluk ve ekonomik problemlerle karşı karşıya getirmiştir. Ö yüzden İslam bu ve benzeri olumsuzlukları önlemek için gerekli tedbirler almış ve yasaklamıştır.¹²²

Acı bir gerçektir ki, bazen fiyatı yükselme ihtimali olan mallar saklanır, piyasadan çekilir, ihtikâr yapılır. Böylece zenginler, fakir-fukara milletin sırtından haram para kazanmaya çalışırlar. Bu tüketici kesime zarar verme ve ahlaki yönden doğru olmayan bir davranıştır. İhtikâr yapan günah işlemiştir. Peygamberimiz (sav), “ancak hata edenler, günahkârlar ihtikâr yaparlar” buyurmaktadır.¹²³

¹¹⁹ Cevat Akşit, *İslamda Ticaret Prensipleri*, (İstanbul: Gümüşev Yayınları, 2011), 13.

¹²⁰ Münavi, “Feyzü'l-kadir”, 3/220.

¹²¹ Kaleşi, *İslam'da İş ve Ticaret Ahlakı*, 84.

¹²² Hamdi Döndüren, *Gayr-i Müslim Ülkede Din ve Ticaret İlişkileri*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, (Sempozyum. (17-19 Eylül 2001), 2003), 239.

¹²³ Tirmizi, “buyu”, 40.

Ticari faaliyetlerde bulunacak kiselerin meşru ve usulüne uygun alış veriş yapabilmesi için, genel ticari kurallarını bilmek gerekir. İslam dini ticaretle ilgili bazı ahlaki prensipler ortaya koymuştur. Şimdi bu prensipler hakkında bilgi verelim.

2.2.1. İyi Niyetli, Doğru Sözlü, Güvenilir ve Dürüst Olmak

Ticarete doğruluk esastır. İşlerinde doğruluğu ve güveni esas alan kimseler daima başarılı çıkarlar. Doğruluğun olduğu yerde güven hâsıl olur. Güvenin olduğu yerde de az sermayeler bir araya gelerek en büyük kalkınma faaliyetlerine yönlendirilebilir. Ticari hayatta aldatma, ölçü ve tartıda hile gibi ahlaksızlıklar karşısında İslam'ın şiddetle durması doğruluk ve emniyeti sağlamaya yöneliktir.¹²⁴

Müslümanın iş hayatının her aşamasında hedefi rızkın helal yoldan kazanması olacaktır. Müslüman kendini ve aile fertlerini haramdan uzak tutmalı, helal lokma ile geçindirmeli ve böylece Allah (c.c.)'ın rızasını kazanmaya gayret etmelidir.¹²⁵

Ticarete atılırken, tüccarın iyi niyetli ve sağlam inançlı olması gerektiğini söyleyen Gazzali, yapacağı ticaretle, dilenmekten kurtulma, helalle yetinip insanların elindekine göz dikmeme; kazanacaklarıyla hem dinine hem de ailesine sahip çıkmayı amaç edineceğini belirtmiştir. Ayrıca o, Müslümanlara samimi olmak ve kendisi için istediğini diğer insanlar için de istemek, muamelede ihsan ve adaleti kendine ilke edinmek, pazarda gördüğü şeyler karşısında hedefi, iyiliği emredip kötülükten sakındırmak olmalıdır. Bu niyet ve inançla iş yapan tüccar ahiret yolunda çalışıyor demektir. Eğer ticaretinin ona bir yararı olursa bu onun için bir artıdır. Dünyada kaybetse de ahirette kazançlı çıkacaktır.¹²⁶

Müslüman tüccar, doğru sözlü, dürüst ve güvenilir olmalıdır. Hiç bir zaman yalan söylememeli, emanete sahip çıkmalıdır. Yüce Rabbimiz Kur'an-i Kerim'de şöyle buyuruyor: “Ey iman edenler, Allah (c.c.)’tan sakının ve doğrularla birlikte olun.”¹²⁷

¹²⁴ (Hud 11/112).

¹²⁵ Hüsameddin Affane, *İslamda Ticaret*, çev. Servet Bayındır, (İstanbul: Polen Yayınları, 2007), 352.

¹²⁶ Affane, *İslamda Ticaret*, s. 353'ten naklen Gazzali, *İhya*, II, 84.

¹²⁷ (et-Tevbe 9/119).

Başka bir ayet-i kerimede de inanan, dürüst, namusu koruyan ve güvenilir erkekler ve kadınlar için ahirette büyük mükâfatların hazırlandığını belirtilmektedir.¹²⁸

Peygamberimiz (sav) de doğruluğa büyük önem vermiş ve şöyle buyurmuştur: “Doğruluk iyiliğe, iyilik de cennete götürür. Kişi doğru olmaya devam ettikçe Allah (c.c.) katında doğrulardan yazılır. Yalan günaha, günah da cehennem ateşine götürür. Kişi yalan söylemeye devam ettikçe Allah (c.c.) katında yalancılardan yazılır.”¹²⁹

Hadislerde, doğru, dürüst ve güvenilir tüccarların ticaretlerinin bereketli olacağı belirtilmiş ve ahirette nebiler, sıddıklar ve şehitlerle birlikte bulunacağı haber verilmiştir.¹³⁰ Taraflar doğru söyleyip her şeyi açık açık dile getirdikleri müddetçe, alışverişlerinin bereketli olacağı, yok yalan söyler, kusurları gizlerlerse, alışverişlerinin bereketinin yok olup gideceği ifade edilmiştir.¹³¹ Zira Peygamberimizin (sav) belirttiği gibi, “kazancın en temiz, yalan söylemeyen dürüst tüccarların elde ettiği kazançtır.”¹³²

2.2.2. Alış-Veriş Yaparken Yemin Etmemek

Birçok tüccar alışveriş yaparken en basit ve önemsiz şeylere çok yemin etmekte, fakat sonra yeminini yerine getirmemektedir. Zira yemin yerine gelirse dahi dinimizde fazla yemin etmek mekruh sayılmıştır. Yüce Allah (c.c.) Kur'an-i Kerim'de “Yeminlerinizi koruyunuz”¹³³ buyurmaktadır.

Eğer kişi kasıtlı olarak bile bile yalan yere yemin ederse, kesinlikle haram işlemiş olur. Al-i İmran suresinin 77. ayetinin mealinde buna işaret edilmektedir: “Allah (c.c.)’a verdikleri sözü ve yeminlerini birkaç kuruş karşılığında satanlar var ya, onların ahirette hiçbir payları olmaz. Kıyamet günü Allah (c.c.) onlarla konuşmaz, taraflarına bakmaz ve kendilerini günahlardan arındırmaz. Onları acıklı bir azap beklemektedir.”¹³⁴

¹²⁸ (el-Ahzab 33/35).

¹²⁹ Buhari, “Edeb”, 69.

¹³⁰ Tirmizi, “Büyü”, 4.

¹³¹ Buhari, “Büyü”, 19-22; Müslim, “Büyü”, 47.

¹³² Beyhaki, “Şua’bu’l-ıman”, IV, 221.

¹³³ (el-Maide 5/89).

¹³⁴ (Al-i İmran 3/77).

Hız. Peygamber (sav) de, tüccarların yemin etmemesine dikkat çekerek, yeminin malın tükenmesine, bereketin eksilmesine sebep olacağını bildirmiştir.¹³⁵ Bir başka hadis-i şerifte de, kıyamet gününde Allah (c.c.)'ın rahmet nazarıyla bakmayacağı kişilerden bahsedilmiştir: "   kişiye Allah (c.c.) kıyamet gününde rahmet nazarıyla bakmaz. Onları temize çıkarmaz. Onlar için elem verici azap vardır. Bunlar:  yiliğini başa kakan, kibirlenmek için uzun elbise giyen ve malının değerini yalan yeminlerle arttıarak satışını kolaylaştırmak isteyen kişilerdir. Siz alış verişte çok yemin etmekten sakının! Çünkü o satışı teşvik eder, sonra da bereketi yok eder."¹³⁶

Yine, Peygamberimiz (sav), yalan yere yemin edenlerin cehennemlik olacaklarını haber vererek şöyle buyurmuştur: "Kim kardeşinin malını yalan yeminle ele geçirirse cehennemdeki yerine hazırlansın."¹³⁷

Ayet ve hadislerden anlaşıldığı üzere, Müslüman tüccarlar çok yemin etmekten sakındırmalı, yemin ancak önemli konularda ve gerekliyse yapılmalıdır. Yapıldıktan sonra da yerine getirilmelidir.

2.2.3. Alıp-Satarken kolaylık göstermek, Cimri Olmamak

Müslüman tüccar alım satım konusu olan malın niteliği veya maliyeti ile ilgili konuştuğu zaman doğru konuşur, Müşteriyi hiç yanıltmaz, satmak istediği malın kalitesi ne ise onu söyler. Bir şeyi va'dde bulunursa sözünde durur, malın bedelini söz verdiği süre içerisinde  der. Müslüman ticareti dinimizin koyduğu prensipler çerçevesinde yürütür. Zira Allah (c.c.), kendisinden korkan ve dürüst davrananlara yardım eder, onlara bir çıkış yolu ihsan eder ve beklemediği yerden rızık verir..."¹³⁸

Hız. Peygamber (sav) alım satımda kolaylık gösterenleri övmüştür: "En güzel ve hoş kazanç o t ccarındır ki; konuştuğuunda yalan söylemez, kendisine inanıldığında emniyeti kötüye kullanmaz, va'd ettiğinde va'dinden dönmez, satın aldığında malı

¹³⁵ Müslim, " man", 171 (I/102); Tirmizi, "Büyu", 5 (III/516).

¹³⁶ Ahmed b. Hanbel, V/151.

¹³⁷ Et-teğrif ve 't-tehrib, VIII/282.

¹³⁸ (et-Talak 65/2-3).

kötülemez, sattığında da övmez, borçlandığında vadesini geçirmez ve alacaklı olduğunda borçluya güçlük çıkarmaz.”¹³⁹

Müslüman tüccarlarda, dinimizin kınadığı bir kötü özellik hırs ve kıskançlıktan gelen cimriliktir. Genelde, parayı ve malı putlaştıran kişi cimri olur. Cimri insan başkalarına vermediği gibi kendi de yiyemez, giyemez. Cimrilik imansızlığa, hırsızlığa ve şerefsizliğe kadar her kötülüğe götüren kötü bir huydur.¹⁴⁰ Yüce Rabbimiz Kur'an-ı Kerim’de, nefsinin cimriliğinden korunanların kurtuluşa ereceklerini¹⁴¹ buyurmaktadır.

Dinimiz İslam, bir yandan cimriliği kınarken, inanan insanların büsbütün ellerinin açık olmasını da istememektedir. Ölçülü olmayı, israftan, cimrilikten kaçınmaları ve orta yol tutmalarını tavsiye etmektedir.¹⁴²

Peygamberimiz (sav), evvelki insanların helak etmesine sebep olan cimrilik ve kıskançlıktan Müslümanların uzak durmaları istemiş ve bu ve benzeri kötülüklerden daima Allaha sığınmış.¹⁴³

Dolayısıyla inanan tüccarlar bu denli kötü ve tehlikeli tutum ve davranışlardan kendilerini korumalıdır.

2.2.4. Borcu Vadesinde Ödemek, Borçluyu Sıkıştırmamak

Müslüman tacir her zaman sözünde durduğu gibi, borcunu da gecikmeden vadesinde ödemelidir, çünkü meşru bir zaruret olmadığı taktirde, borcu geciktirmek münafık olmak endişesi yanında, bir de zalim olmakla karşı karşıya kalma sebebidir. Peygamberimiz, imkânı olanın borcu vadesinde ödememesinin zulüm olduğunu buyurmuştur.¹⁴⁴ Bu durum kişinin kul hakkı yiyen zalim olduğuna işaretidir, çünkü imkânı olduğu halde borcunu zamanında ödemeyip karşı tarafta olanı zor duruma

¹³⁹ *Beyhaki*, “Şuabu’l-İman”, IV/221; *Deylemi*, “Firdevs”, 1/217.

¹⁴⁰ *Akşit*, *İslamda Ticaret Prensipleri*, 56.

¹⁴¹ (el-Haşr 59/9).

¹⁴² (el-İsra 17/29); (el-Furkan 25/67).

¹⁴³ *Buhari*, “Tefsir”, 181; *Müslim*, “Zikir”, 52; *Müslim*, “Birr”, 56.

¹⁴⁴ *Buhari*, “Havalat”, 1; *Müslim*, “Müsakat”, 33.

düşürmektedir. Bir başka hadis-i şerifte şöyle buyurulmaktadır: “Ödünç alınan geri verilir. İyiliğe karşı iyilik yapılır. Borç ödenmelidir. Kefil de borçludur.”¹⁴⁵

Müslüman çaresiz kalmadıkça borçlanmamalıdır. Çünkü yarın ne olacağını hiç kimse bilemez: ölüm var, hastalanmak var, ekonomik durumu kötüleşip ödeme imkânı olmayabilir vs. Üzerinde borcu olan kişinin öldüğü zaman mirasçıları borcunu ödemez veya ödeyemezlerse, ölen kişi ahirette çok çetin duruma düşer. Resulüllah (sav), “Üzerinde borç olduğu halde sakın ölme! Zira ahiret iyiliklerin ve kötülüklerin yeridir. Orada karşılık ve ödeme olarak altın ve gümüş yoktur. Hiç kimseye de zulmedilmez”¹⁴⁶, buyurarak zaruri olmadıkça borçlanmamayı tavsiye etmiştir.

Ancak bazı durumlarda borçlanmak caiz görülmüştür:

- a) Evi olmayanın kiralaması veya mülkiyetine alması;
- b) Evli olmayanın evlenmesi;
- c) Nafakası olmayanın nafaka sağlaması.¹⁴⁷

Bu durumlarda kalanlara borç vermek çok sevaptır. Böyle bir ihtiyacı olmayanlara da borç vermek teşvik edilmemiştir.

Hiz. Aişe, Peygamberimizin (sav) en çok günaha girmekten ve borçtan Allah (c.c.)’a sığındığını nakletmektedir. Müminlerin annesi, Ey Allah (c.c.)’ın Resulü! Borçtan ne kadar da çok Allah (c.c.)a sığınıyorsunuz?” diye sorunca, Peygamberimiz, “Borçlanan kimse konuşur ama yalan söyler; söz verir ama sözünü yerine getirmez”, karşılığını vererek, borç altında kalanların sergileyebileceği olumsuz davranışlara dikkat çekmiştir.¹⁴⁸ Enes B. Malik Peygamberimizin (sav) sık sık şöyle dua ettiğini nakletmektedir: “Allah (c.c.)’ım! Sıkıntıdan, üzüntüden, borçların ağırlığından ve güç sahibi olan kişilerin haksızlığına uğramaktan sana sığınırım.”¹⁴⁹

Müslüman borçluyu sıkıştırmaz, ona kolaylık tanır, borcunu ödemesi için mühlet verir. Ayet ve hadislerde, zor durumda kalan borçluların sıkıştırılmamalarını

¹⁴⁵ Ebu Davud, “Büyu”, 88; Tirmizi, “Büyu”, 39.

¹⁴⁶ Tabarani, XII/408

¹⁴⁷ Akşit, *İslamda Ticaret Prensipleri*, 63.

¹⁴⁸ Mehmet Görmez vd. *Hadislerle İslam*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014, 1. Cilt), 167.

¹⁴⁹ Ebu Davud, “Vitr “,32; Tirmizi, “Deavat”, 70.

tavsiye edilmektedir: “Eğer (borçlu) darlık içindeyse eli genişleyinceye kadar ona mühlet verin. Eğer bilerseniz bunu sadaka olarak bağışlamanız sizin için daha hayırlıdır.”¹⁵⁰ “Kim kıyamet gününün sıkıntılarından kurtulmak isterse, sıkıntıda ve zor durumda olana nefes aldırın veya alacağından vazgeçiversin”.¹⁵¹

Demek borçlu zor durumda kaldığında, alacaklıya süre tanınması emredilmektedir. Daha ötesinde borçlunun ödeme güçlüğü çekmesi durumunda borcun sadaka olarak bağışlanması tavsiye edilmektedir.

2.2.5. Haksız Rekabet Yapmamak

Rekabet, aynı alanda faaliyet gösteren rakipler arasında, kazancı maksimize etmek amacıyla yapılan yarışma olarak tanımlanabilir.¹⁵² Burada tarafların amacı yarışı kazanma arzusudur. Sosyal hayatta ve insanlar arasında sosyal ilişkilerde rekabetin olumlu tarafları olduğu gibi olumsuz yönleri de mevcuttur. Tabi ki, bir toplumun gelişmesi için rekabet önemlidir, ancak meydana gelen kural dışı rekabetin neticesinde, toplumda kişisel doyum ve arzular yükselmekte, paylaşma ve işbirliği duyguları zayıflamaktadır. Dolayısıyla, sosyal yapıyı bozacak ve insanlar arası ilişkileri olumsuz yönde etkileyecek böylesi bir rekabet, haksız rekabet olarak karşımıza çıkmaktadır.

Toplumumuzda haksız rekabet ifadesi, kural dışı hareket etme olarak tanımlanabilir. Haksız rekabet ise toplum bireyleri tarafından hoş görülme, toplumun büyük çoğunluğunun vicdanına sinmeyen, vicdanlarını rahatsız eden, ahlaki değerlerden uzak olan bir rekabettir. Haksız rekabet, sosyal ilişkileri olumsuz yönde etkilediği gibi, insanlar ve toplumlar arasında uzaklaştırıcı süreçlere yol açabilmektedir. Zamanla bu tür rekabetin önüne geçilmezse, toplumda karşı gelme ve çatışmalar meydana gelebilir.¹⁵³

Yukarıda belirttiğimiz gibi, toplumda başarının sağlanabilmesi için rekabet önemli ve gereklidir. Ancak bu rekabetin ahlaki değerler çerçevesinde olması

¹⁵⁰ (Bakara 2/280).

¹⁵¹ *Müslim*, “Müsakat”, 32; *Beyhaki*, “Kübra”, V/356.

¹⁵² Akdoğan, *Sosyal Ahlak*, 223.

¹⁵³ Akdoğan, *Sosyal Ahlak*, 227.

gerekmektedir. Zaten dinimiz de, herkesin hakkını gözeterek, ölçülü, dengeli bir şekilde yaşamamızı tavsiye etmektedir.¹⁵⁴ Peygamberimiz (sav) de, Müslümanlardan birbirlerine karşı haksız rekabet etmemesi ve birbirlerinin satışı üzerine satış yapmamasını istemiştir.¹⁵⁵

Ayrıca Peygamberimiz (sav), diğer bir hadiste de mü'minlerin hakkaniyet duygularıyla, ahlaki değerler çerçevesinde hareket etmelerinin çok önemli olduğunu ifade etmektedir: “Mü'min, mü'minin kardeşidir. Mü'min kardeşi bir şey almak üzere iken o şeye alıcı çıkmak mü'min için helal değildir. Mü'min kardeşinin sözlüsüne talip çıkmak da helal değildir. Ancak o kişi tamamen vazgeçerse o başka.”¹⁵⁶

Toplumda huzurlu yaşamanın sağlanması ve gelişmesi için insanlar, kendi aralarında birbirleriyle olan münasebet ve muamelelerinde birbirlerine karşı âdil davranmalıdırlar. Haksızlık, toplum bireyleri arasında huzurun ortadan kalkmasına ve kargaşaların çıkmasına sebep olabilmektedir. Zira Peygamberimiz (sav), adaletin yeryüzünde Allah (c.c.)'in mizanı olduğunu buyurmuş ve onu tutturanların, kendilerini Cennete, bırakanların ise Cehenneme götüreceğini¹⁵⁷ haber vermiştir.

Haksız rekabet sosyal sınıflar arasında uçurum açmaktadır. Zenginler daha çok zenginleşmekte, fakirler ise daha çok fakirleşmektedirler. Neticede, toplumda açlık, susuzluk, kin, hırsızlık, kargaşa ve çatışmalar baş gösterebilmektedir. Bunlar da toplumun huzurlu yaşamaları ve gelişmesini engellemektedir.

2.2.6. Haram Yollarla Mal Edinmemek

Müslüman tüccarın başta gelen vazifelerinden biri de malı helal yollardan kazanmak ve helal yolda harcamaktır. Allah (c.c.), bizi imtihan etmek için bazı şeyleri helal, bazı şeyleri ise haram kılmıştır. Ancak, helal yolları o kadar geniş yaratmış ki, insan akıllı davranırsa, harama bulaşmaya hiç ihtiyaç kalmaz. Mevlamız birçok emir ve yasağı sırf bizim dünya ve ahiret mutluluğumuz için koymuştur. Helal yoldan kazanma

¹⁵⁴ (el-Bakara 2/188).

¹⁵⁵ Ali Akdoğan, *Sosyal Ahlak*, 2011, s. 234'ten naklen *Buhari*, “Nikâh”, 45; “Edeb”, 57, 48; “Feraiz”, 2; *Müslim*, “Birr”, 28-34; *Ebu Davud*, “Edeb”, 40, 56; *Tirmizi*, “Birr”, 18.

¹⁵⁶ Akdoğan, *Sosyal Ahlak*, s. 235'ten naklen *Buhari*, 843; *Müslim*, 844.

¹⁵⁷ Kaleşi, *İslam'da İş ve Ticaret Ahlakı*, 147.

Yüce Rabbimizin emridir. Cenabı Hakk, Kur'an-i Kerim'de, Peygamberlere ve Mü'minlere helalinden kazanıp helalinden yiyip içmesini emretmektedir.¹⁵⁸

Peygamberimiz (sav) de, helal yollardan geçim sağlamayı çok önemsemiş ve en temz ve üstün kazancının, kişinin el emeği ve her türlü dürüst alış-veriştan kazanmış olduğunu belirtmiştir.¹⁵⁹ Hadislerde belirtildiği gibi, insanlar helalın ne olduğunu öğrenmeli, helal olanı almalı ve haramı terketmeli, zira helalinden kazanmak her Müslümana vaciptir.¹⁶⁰

Verilen sadakaların bile, ancak ve ancak helal maldan verilmiş olması gerekmektedir. Aksi taktirde, hadislerde de belirtildiği gibi, Allah (c.c.) helalinden başkasını kabul etmez.¹⁶¹

Helal yollardan elde edilmeyen kazançlar duaların kabul olunmasına da engeldir. Onun için Allah (c.c.) kullarına önce helal lokma ile beslenmeyi sonra da salih ameller işlemeyi emretmiştir.¹⁶²

Öyleyse Müslüman helal kazanmalı, helal yemeli ve kazancını helal yolda harcamalıdır. Ne yazık ki, kimi tüccarlar ayet ve hadislere kulak asmayıp, kazancını meşru olmayan yollardan elde etmeye çalışmaktadırlar. Şeytan insanları fakirlikle korkutur, çirkin ve kötü şeyleri emreder, insanları haram yollardan mal kazanmaya, biriktirmeye ve israfa teşvik eder, haramları tatlı ve hoş göstermeye çaba sarfetmektedir. Allah (c.c.) ise insanlara kendi katından mağfiret ve bol nimet vâdetmektedir.¹⁶³ Hadis-i Şerifte şöyle buyrulur: “Ey tüccarlar! Şeytan ve günah alışverişte hazır bulunur, alış-veriş katılırlar. Alışverişinize sadaka karıştırın.”¹⁶⁴

Görülüyor ki, meşru yoldan çalışmak ve kazanmak malının ve kazancının artmasına ve bereketlenmesine vesiledir. Zekât ve sadaka verip, hayır hasenat yaptıkça malının çoğaldığını ve bereketlendiğini görülür. Çünkü zekât, sadaka, hayır ve hasenat bir taraftan malı bereketlendirirken diğer taraftan da zengin ve fakir arasındaki sevgi ve

¹⁵⁸ (Mü'minun 23/51); (Bakara 2/172).

¹⁵⁹ Münavi, “Feyzul-Kadir”, 1/547.

¹⁶⁰ İbn Mace, “Ticaret”, 3; Heysemi, “Mecmauz-Zevaid”, 10/291.

¹⁶¹ Buhari, “Zekât”, 8.

¹⁶² (el-Mü'minun 23/51).

¹⁶³ (el-Bakara 2/268).

¹⁶⁴ Tirmizi, “büyü”, 4.

saygı bağlarını kuvvetlendirir, kin ve nefret duygularını yok eder, toplumda huzur ve barışa katkı sağlar.

İslam dini insanların meşru işlerle uğraşmaları ve geçimlerini helal yollardan temin etmelerini emreder. Dinimiz rızığımızı temin için çalışmayı ibadet sayar. Kazançta esas olan çokluk değil, helalliktir. Az olsun, zor olsun, ama helal ve temiz olsun. Niceleri vardır ki, haramdan kazandıkları hesapsız servet yok olup gider. Ne kendisine ne de başkasına hiç bir fayda sağlamaz. Niceleri vardır ki, çok az, ama helal bir kazançla mutlu bir şekilde yaşar ve çevresine sayısız yardımları dokunur. Zaten İslamiyet geldiği zaman insanları güzel ahlaka davet etmiş, onları ahlaki bozuklukların pisliklerinden arındırıp imana dayalı temizliğe, faiz ve haram kazancın kirlerinden kurtarıp helal kazancın temizliğine kavuşturmuştur. Mal dünya hayatının zineti ve toplumun dayanağı olup, onun helal yollardan elde etmesi farzdır.¹⁶⁵

Dolayısıyla Müslüman tüccar malı hem helal yoldan elde etmeli, hem de helal yolda harcamalıdır. Zira kişi, servetini nereden ve nasıl kazandığından sorguya çekileceği gibi, nereye harcadığından da hesaba çekilecektir.¹⁶⁶

2.2.7. Faizcilik Yapmamak, Ticarete Faize Bulaşmamak

Faiz, borç olarak verilen malın, emek ve risk gibi hiç bir karşılığı olmadan, karşı taraftan alınan fazlalıktan ibaret bir kazançtır. Faizin hiçbir karşılığı bulunmadığı için İslam bu tür kazançları kesin olarak yasaklamıştır.¹⁶⁷

Kur'an-ı Kerim'de faizi ifade etmek üzere *riba* kelimesi kullanılmaktadır. Riba kelimesi sözlükte artmak, çoğalmak, büyük, yüce, şerefli olmak anlamlarına gelmektedir.¹⁶⁸ Bir fıkıh terimi olarak; bedelli akitlerde taraflardan birisi lehine şart koşulan fazlalığı ifade eder. Mesela: Bir kimseye bir yıl vade ile satılan 50 gr. altını

¹⁶⁵ Sabri Erdoğan, *İslam Ekonomisinde Gelir ve Sermaye*, (İstanbul: Sebil Yayınları, 1994), 102.

¹⁶⁶ Tirmizi, "Sıfatu'l-kıyâme", 1.

¹⁶⁷ Eğri-Orhan, *İslam İktisadı Perspektifinden Faiz*, 258-259.

¹⁶⁸ Taberi, "Camiu'l-Beyan", VI, 5.

vade sonunda 55 gr. olarak almak veya bir kimseye kişin satılan bir kile buğday yazın harman zamanında, bir buçuk kile buğday olarak almak gibi.¹⁶⁹

Aynı cinsten erzak ve hububatın karşılıklı alım satımlarda fazlalık faizdir. Misli ve standart şeylerin mübadelesinde eşitlik olmazsa fazlalık faiz olur. Mesela aynı cins bir şeyden 1 kilo yerine 2 kilo; 1 ölçek yerine 2 ölçek vererek alınıp satılması haramdır.¹⁷⁰ Bununla ilgili Peygamberimiz (sav) şöyle buyurmuştur: “Bir ölçek yerine iki ölçek ve bir dirhem yerine iki dirhem vermek olmaz.”¹⁷¹

Alışveriş muamelesine faizin karışma ihtimali bulunmaktadır. Alım-satım uygulamasındaki haksız fazlalık ribaya oldukça benzemektedir. Bu sebeple faiz yasağı aynı zamanda alışverişle alakalı bir yasaktır. Faizin kötülüğünü ve yasaklanması şu ayette zikredilmiştir: “Ey iman edenler! Kat kat arttırılmış olarak faiz yemek. Allah (c.c.)’a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz.”¹⁷² Bir diğer ayette ise faiz mutlak olarak yasaklanmış ve faiz yiyenlerin akibetlerinin çok kötü olduğu haber verilmiştir: “Faiz yiyenler şeytan çarpmış kimsenin kalkışı gibi kalkarlar. Bu onların “Alışveriş de faiz gibidir” demeleri yüzündendir. Halbuki Allah (c.c.) alışverişini helal, faizi haram kılmıştır.”¹⁷³ Bu ayette alışveriş ve faiz yan yana zikredilmiş ve faizin haram olduğunu, alışverişin ise helallığı ifade edilmiştir. Ayette alışveriş faize benzeterek faizin helal olması gerektiğini iddia edenler çok kötü bir şekilde kınanmış, alışveriş ve faizin birbirinden tamamen farklı oluşu açıkça ortaya konmuştur. O yüzden kâr ve faizi birbirinden ayırmamız gerekir. Kâr ticaretten elde edilen fazlalığa denir. Elindeki olan para mala dönüşür, mal daha yüksek fiyatla satıldığında kâr elde edilir. Burada işin içinde insan emeği var. Yoksa para olduğu gibi durursa, artış söz konusu olmaz. Emek olmazsa o para yıllar boyunca aynı miktarda kalır. Yani para ancak emeğin katkısıyla artış gösterir. Zira paranın para doğurma özelliği yoktur.¹⁷⁴ Bundan dolayı İslam’ın sermayeye bakışı, ancak emekle birlikte kârı hak edebileceği noktasındadır. Faiz ise, alacaklının vermiş olduğu paranın belli bir süre sonra zarfında kalması sebebiyle, borçludan talep ettiği fazlalıktır.

¹⁶⁹ Şentürk-Yazıcı, *İslam İlmihali*, 368.

¹⁷⁰ Akşit, *İslamda Ticaret Prensipleri* s. 92’den naklen Müslüm, *Müsakat* 98; Tecrid-i Sarih VI/455.

¹⁷¹ *Buhari*, “Büyü”, 20; *Müslim*, “Musakat”, 98.

¹⁷² (Al-i İmran 3/130)

¹⁷³ (el-Bakara 2/275)

¹⁷⁴ İlyas Şıklar, *Para Teorisi ve Politikası*, (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2004), s. 5.

Faizli muamelede kişi veya banka, dönem sonunda, anaparayı ve faizini mevduat sahibine ödemeyi taahhüt etmektedir. Burada zarar riskini banka üstlenmektedir. Banka zarar etse de, taahhütünü yerine getirmek zorundadır. İslam ise, sermayenin, insan veya “mudarebe (emek-sermaye)” ortaklığı çerçevesinde kar-zarar riskine sokulmasını öngörmüştür.¹⁷⁵ Yani faizli muamelelerde zarar riskini bankanın üzerinde bulunurken, İslamın ortaya atıldığı finansman modelinde bu risk sermayenin üzerindedir.

Kira geliri ve komisyon bedeli faiz sayılmamaktadır, çünkü paranın faizi onun kira geliri niteliğinde değildir. Dolayısıyla, taşınır veya taşınmaz malları (ev, dükkan, depo, araç gibi) kendileri varlığını sürdürürken sahibi onları kiraya verip yararlanır ve buna karşılık da bir kira bedeli alır. Ancak söz konusu para olunca, durum değişir, çünkü para tüketilerek tasarruf edilebildiği için kiraya konu olmaz. Komisyoncunun de emek karşılığında alacağı ücret meşru sayılmıştır.¹⁷⁶

İslam ekonomisi, İslam bilim insanları tarafından İslam din ve gelenekleri ile uyumlu bir ekonomik düzeni teşvik olarak tanımlanır. İslamda insan, mutlak anlamda hür değildir. Dolayısıyla insan, diğer alanlarda olduğu gibi ekonomiyle ilgili faaliyetlerinde de Allah (c.c.)’ın koyduğu sınırlara uymak zorundadır. İslam faizi (riba, paradan para kazanma), kumarı ve ticarete aldatmayı yasaklar. Belli miktarda (nisap) zenginlerden mallarının bir kısmını (40’ta 1) fakirlere zekât olarak vermeyi zorunlu kılar. Faizin yasaklanması ile parası olanın çalışmadan para kazanması engellenmiş ve kazanç emeğe dayalı hale getirilmiştir. Duran paradan zekât alınması ile de paranın durağan durması engellenerek yatırım teşvik edilmiştir.¹⁷⁷

Peygamberimiz (sav) faizle ilişkili olan insanların Allah (c.c.)’ın lanetine uğrayacaklarını haber vermiştir: “Allah (c.c.) faizi yiyene, yedirene, kâtipliğini ve şahitliğini yapana lanet eder. Çünkü onların tümü günaha katılma konusunda

¹⁷⁵ Hamdi Döndüren, *Ticaret Rehberi*, (İstanbul: Erkam Yayınları, 1998), 130.

¹⁷⁶ Döndüren, *İslamda Ticaret Prensipleri*, 130-131

¹⁷⁷ Taha Eğri-Zeynep Hafsa Orhan, *İslam İktisadı Perspektifinden Faiz*, (İstanbul: İktisat Yayınları, 2018), 259.

aynıdırlar.”¹⁷⁸ Onun için Müslüman tacir faizden uzak durup ticaretine faizi asla bulaştırmamalıdır.

2.2.8. Ölçü ve Tartıda Hile Yapmamak

Ticari ahlakta önemli davranışlardan birisi de doğru ölçüp doğru tartmaktır. İslam dininde ölçü ve tartıyı doğru tutmak farzdır. Müslüman tüccarlar ölçerken ve tartarken dürüst davranmalıdırlar. Yüce Rabbimiz ölçü ve tartıda hile yapmayı yasaklamış ve Kur’an-ı Kerim’in birçok ayetinde bizleri uyarmıştır. Kur’an ölçme ve tartmanın doğruluğu yanında ölçü aletlerinin de doğru olmasını istemektedir: “...Ölçüyü ve tartıyı doğru olarak yapın...”¹⁷⁹ “Ölçtüğünüz zaman ölçüyü tam tutun ve dosdoğru bir tartıyla tartın...”¹⁸⁰ “Tartıyı adaletle tutup doğrultun ve tartıyı noksan yapmayın.”¹⁸¹

Peygamberimiz (sav) müslümanlardan ölçerken ve tartarken dürüst davranmalarını istemiştir. Zira hadislerde, bu işlerde hile yapan toplumların başlarına çeşitli bela ve musibetlerin geleceği anlaşılmaktadır.¹⁸²

Yüce Allah (c.c.) ölçü aletleriyle oynayarak eksik tartmayı haram kılmış ve böyle davranan tüccarların ahirette ağır bir şekilde cezalandıracağını Kur’an-i Kerim’de beyan etmiştir.¹⁸³

Ticarette dürüstlük çok önemlidir, hatta ticaretin temelini doğruluk ve dürüstlük oluşturur. Onun için inanan tüccar ölçüde ve tartıda hassas davranmalı, hiçbir zaman ve hiçbir şekilde hile yapmamalıdır. Nitekim ölçü ve tartıda doğru davranmak, insanların yapması ve riyayet etmesi gereken sosyal ve ticari bir prensiptir. Bir toplumda ölçü ve tartının tam yapılmadığı zaman, Kur’an’ın ifadesiyle, ülkede fesat çıkar¹⁸⁴ ve insanlar direk olarak kul hakkını yemiş olurlar.¹⁸⁵ Hadislerde doğru ölçme ve tartmayı

¹⁷⁸ Affane, *İslamda Ticaret Prensipleri*, s. 177’ten naklen Müslim, “Müsakat”, 19; Tirmizi, “Büyü”, 2; Ebu Davud, “Büyü”, 4.

¹⁷⁹ (el-En’am 6/152).

¹⁸⁰ (el-İsra 17/35).

¹⁸¹ (er-Rahman 55/9).

¹⁸² Affane, *İslamda Ticaret Prensipleri*, s. 371’den naklen İbn Mace, Fiten 22.

¹⁸³ (el-Mutaffifin 83/1-6).

¹⁸⁴ (el-Araf 7/85).

¹⁸⁵ (eş-Şuara 42/181-182).

emredilmiş, doğru ölçü ve tartının bereketin vesile olacağını bildirilmiştir.¹⁸⁶ Ayrıca Peygamberimiz (sav), bir şey satın aldığında, 'Ölçen ölçtüğünün karşılığını alır. Doğru şekilde ölç ve hakkını al!'¹⁸⁷ Diyerek Müslümanların bu konuda hassas davranmaları istemiştir.

2.2.9. İşçilerin Haklarını Gözetmek

İslam dini işçilerin haklarının korunmasına büyük önem vermiştir. Kur'an-i Kerim'de işçilerin haklarının korunması ve onların ücretlerinin eksiksiz verilmesi emredilmektedir.¹⁸⁸

Peygamberimiz (sav) işçilerin haklarının korunmasını ve onlara güzel davranılmasını istemiştir. O (sav) bir keresinde şöyle buyurmuştur: “Yüce Allah (c.c.), çalıştırdığı işçiden azâmi verim aldığı halde, onun ücretini tam ödemeyenin öteki hayatta hasmı olacaktır!”¹⁸⁹ Ayrıca bir kudsî hadiste şu ilahî tehdid bizlere bildirilmiştir: “Üç kimse, kıyamet gününde Beni karşısında bulacaktır: Benim adımı kullanarak haksızlık eden; hür bir insanı satın parasını yiyen; bir işçiyi çalıştırıp da ona ücretini vermeyen!”¹⁹⁰

Peygamberimiz (sav) işverenlerden işçilere verilecek ücretlerin henüz işe başlamadan önce bildirilmesini ve gecikmeden ödenmesini istemiştir: Hadis-i şeriflerde şöyle buyrulmaktadır: “Bir işçi tutan kimse, daha işin başında ona vereceği ücretin miktarını bildirsin!”¹⁹¹ “Çalıştırdığınız kimsenin ücretini henüz teri kurumadan veriniz!”¹⁹²

Ücret miktarı tesbit edilirken, işçinin kendisinin ve bakmakla yükümlü olduğu kimselerin barınma, yeme-içme, giyim-kuşam ve eğitim gibi temel ihtiyaçlarını karşılayacak ölçüde olmasına dikkat edilmelidir. Bu hususlara vurguda bulunan Peygamberimiz (sav) şöyle buyurmuştur: “Şayet bir kimse bizim işçimiz olarak

¹⁸⁶ Buhari, “buyu”, 52.

¹⁸⁷ Affâne, *İslamda Ticaret Prensipleri*, s. 370'den naklen Gazzali, İhya, II, 79.

¹⁸⁸ (el-Araf 7/85); (et-Talak 65/6).

¹⁸⁹ Buhari, “İcare”, 10.

¹⁹⁰ Buhari, “İcare”, 12, 15.

¹⁹¹ Nesai, “Eymen ven-Nüzur”, 44.

¹⁹² Heysemi, “Mecmuaz-Zevaid”, IV/97.

vazifelendirilirse, barınacak yeri yoksa kendisine bir ev edinsin. Bekârsa evlensin. Hizmetçiye ihtiyacı varsa o iş için birini tutsun ve eğer binit yoksa bir binit edinsin. Kim bunlarla yetinmez de fazlasını isterse, o ya emanete hiyanet edecek veya hırsızlığa düşebilecek birisidir.¹⁹³

Dinimizin ortaya koyduğu kurallara göre, işçilerin gücü yetmediği işlerde çalıştırılmaları yasaklanmıştır. Kur'an'da şöyle buyrulmaktadır: “Allah (c.c.) hiçbir kimseyi güç yetiremeyeceği bir şekilde yükümlü tutmaz.”¹⁹⁴ Peygamberimiz (sav) de bir hadis-i şeriflerinde işçilere nasıl davranılacağını bizlere açıklamıştır: “İşçi kardeşleriniz sizin işlerinizi yapan kimselerdir. Allah (c.c.) onları ellerinizin altına verdi. Dileseydi sizi onların eli altına sokabilirdi. Öyleyse, yanınızda işçi çalıştırıyorsanız, yediğinizden onlara da yedirin, giydiğinizden giydirin. Onlara güçlerini aşan bir iş teklif etmeyin; eğer zor bir işi yapmalarını isterseniz, siz de onlara yardım edin!”¹⁹⁵

¹⁹³ Ahmed B. Hanbel, “Müsned”, IV/229.

¹⁹⁴ (el-Bakara 2/286).

¹⁹⁵ Müslim, “İman”, 38, 40.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. BATUM ÖRNEĞİNDE DİN, AHLAK, EKONOMİ İLİŞKİSİ

Bu bölümde, genel olarak, birinci ve ikinci bölümlerde anlatılan teorik bilgilerin, Batum örneğinde, din, ahlak ve ekonomi ilişkisini pratik hayat içerisinde, sosyolojik bir bakış açısından açıklanmış, analiz edilmiş ve mevcut olan sorunların çözüm yolları önerilmiştir. Bu bağlamda, önce Batum'un coğrafi, demografik, ekonomik ve sosyo-kültürel yapısından bahsedilmiş, daha sonra da mülakat çalışmamıza katılanların sorularımıza verdiği cevaplar geniş bir şekilde değerlendirilmiştir.

3.1. Batum'un Coğrafi, Demografik, Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Yapısı

3.1.1. Batum'un Coğrafi Konumu

Gürcistan Cumhuriyeti'ne bağlı Özerk Acara Cumhuriyeti'nin başşehri Batum, Karadeniz'in doğu kıyısında, Türkiye sınırına yaklaşık 20 km. uzaklıkta, verimli ve düzlük arazi üzerinde kurulmuştur. Sovyetler Birliği'nin Karadeniz'deki en önemli limanlarından biridir. Senenin her mevsimi yağış alması, Kafkas dağları sebebiyle kuzey ruzgarlarına kapalı olması, nemli ve sıcak bir iklime sahip bulunması topraklarında turunçgil ve astropikal bitkilerin yetişmesine imkân vermektedir; Denize yakın kesimlerinde kıyı boyunca palmye, okaliptus, bambu ve defne gibi ağaçlar görülür.¹⁹⁶

Şehir, Batum Körfezi'nin kenarında derin, iyi korunan doğal limanın yanında, Kuzey-doğudan güney-batıya doğru 7 km, deniz kıyısından tepelere kadar genişlik 1-2,5 km. uzunluğunda yer almaktadır. Batum'un ana kısmı körfezin güneyinde yer alıp, kalan kısmı Bartskhani ve Korolistkali nehirleri boyunca Kakhaber Vake'nin (düzlüğün) kuzey kesiminde yerleşmektedir.

¹⁹⁶ Badri Vadachkoria, *Batum*, (Batum: İmak Yayınları, 2012), 5.

Batum doğası deniz iklimli subtropikaldir. Karsız kışları ve sıcak yazları bilir. Yıllık ortalama sıcaklık 14.5 ° C, Ocak - 7.1 ° C, Ağustos - 23,2 ° C'dir. Sık sık yağmur yağar. Kar nadiren gelir ve kısa sürede erir. Sahilde deniz havası hissedilir ve nispeten hava sıcaklığı düşüktür.¹⁹⁷

3.1.2. Batum'un Demografik (Etnik ve Dini) Yapısı

Son Yıllarda Gürcistan'ın nüfusunda her yıl belli bir miktarla azalma görülürken, Batum'un nüfus sayısı hızlı bir şekilde artış göstermektedir. Devlet istatistik verilerine göre, 2019 yılın başında Batum'un nüfusu 166000'dir.¹⁹⁸ (bkz. Tablo-1 ve Tablo-2).

Tablo-1: Yıllara Göre Gürcistan'ın Nüfusu

Year	Gürcistan'ın Nüfusu (Mln Kişi)
1980	5. 017 818
1985	5. 211 441
2000	4. 722 059
2005	4. 486 547
2010	4. 231 661
2015	3. 951 524
2016	3. 925 405
2017	3. 912 061
2018	3. 907 131

¹⁹⁷ N. Nijaradaze – N. Jibuti, *Acara'nin Coğrafi ve Ekonomik Bilgiler (Acaris Ggeograpiuli da Ekonomikuri Dahasiateba)*, (Batumi: Sahelgam Yayınları, 1957), 81.

¹⁹⁸ “Gürcistan Ulusal İstatistik Ofisi (National Statistics Office of Georgia)”. Erişim 17.08.2019.
<https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/41/mosakhleoba>

Tablo-2: Yıllara Göre Batum'un Nüfusu

Yıl	Yıl Başımda Batum'un Nüfusu (Bin Kişi)
2007	122.2
2008	122.2
2009	122.5
2010	123.5
2011	124.3
2012	125.8
2013	160.0
2014	161.2
2015	153.1
2016	154.6
2017	155.5
2018	163.4
2019	166.0

Yukarıdaki Tablolardan anlaşıldığı gibi, ülke nüfusunun giderek azalmakta, buna karşılık Batum'un nüfusu artmaktadır.¹⁹⁹ Bunun nedeni işsizlik, az gelir seviyesi vb. ekonomik problemlerdir. İnsanlar iş bulabilmek için büyükşehirlere göç etmektedirler.

3.1.2.1. Batum'un Etnik Yapısı

Tarih boyunca Batum'da çeşitli etniğe sahip olan insanlar yaşamışlardır. 19. asrın sonlarına doğru Gürcülerin sayısı Ermeni ve Ruslara göre daha az iken, 20.

¹⁹⁹ "Gürcistan Nüfusu (Georgia Population)". Erişim 13.12.2017. <http://www.worldometers.info/world-population/georgia-population/>

yüzyılın sonuna doğru ve 21. Yüzyılın başında Gürcüler nüfusun çoğunluğu oluşturmuşlardır.²⁰⁰ (bkz. Tablo-3)

Tablo-3: Batum'un Etnik Yapısı (yıllara göre)

Yıl	Gürcü		Ermeni		Rus		Yunan		Diğer		Toplam
	Nüfus (bin kişi)	%	Nüfus (bin kişi)	%	Nüfus (bin kişi)	%	Nüfus (bin kişi)	%	Nüfus (bin kişi)	%	Nüfus (bin kişi)
1886	2.518	17	3.458	23.4	2.982	20.1	1.660	11.2	4.185	28.3	14.803
1897	6.087	21.4	6.839	24	6.224	21.8	2.764	9.7	6.594	23.1	28.508
1926	17.804	36.7	10.233	21.1	8.760	18.1	2.844	5.9	8.833	18.2	48.474
1959	40.181	48.8	12.743	15.5	20.857	25.3	1.668	2.0	6.879	8.4	82.328
2002	104.313	85.6	7.517	6.2	6.300	5.2	587	0.5	3.089	2.5	121.806

Acara Özerk Cumhuriyeti bölgesinde etnik yapısına baktığımız zaman, Batum'a göre, Gürcülerin yüzde oranı biraz da yüksek görülmektedir. Aynı yılda (2002, toplam nüfus sayısı 121806)²⁰¹, ki sonraki yıllarda yapılan nüfus sayımlarında etnik yapısı verilmemektedir, Gürcüler Batum'da %85.6 iken, Acara bölgesinde bu oran %93.4'e kadar artmaktadır²⁰² (bkz. Tablo-4).

Tablo-4: Başşehri Batum olan Acara bölgesinin Etnik Yapısı (2002 yılına göre)

Milliyet	Nüfus (bin kişi)	Yüzde oranı (%)
Gürcü	351.1	93.4
Rus	9.1	2.4
Ermeni	8.8	2.3
Yunan	2.2	0.6
Abhaz	1.6	0.4
Ukrainalı	1.1	0.3
Azeri	0.5	0.1
Oset	0.2	0.1
Diğer	1.4	0.4

²⁰⁰ "Acara Hükümet Portalı (Adjarian Goverent's Portal)". Erişim 17.08.2019.

<http://adjara.gov.ge/uploads/Docs/518f3b3a2f6d4b06b316c4f7fb36.pdf>

²⁰¹ Revaz Uznadze – Ramaz Surmanidze – Nugzar Zosidze, *Batum (Tarih ve Günümüz/İstoria da Tanamedroveoba)*, (Tiflis: İverioni Yayınları, 2013), 7.

²⁰² "Acara Hükümet Portalı (Adjarian Goverent's Portal)". Erişim 17.08.2019.

<http://adjara.gov.ge/uploads/Docs/518f3b3a2f6d4b06b316c4f7fb36.pdf>

3.1.2.2. Batum'un Dini Yapısı

“Din İşler Devlet Acentesi (State Agency For Religious Issues)” tarafından açıklanan, 2014 yılında yapılan nüfus genel sayımı istatistik verilerine göre, Gürcistan genelinde Ortodoks Hristiyanlar nüfusun %83.41'i, Müslümanlar %10.74'ü, Ermeni Hristiyanlar %2.94'ü, Katolikler %0.52, Yehova Şahitler %0.33, Yezidler %0.23, Yahudiler %0.04 ve diğer %1.80'i oluşturmaktadır. (bkz. Tablo: 5).

Batum'da ise: % 68.70 Ortodoks Hristiyan, % 25.36 Müslüman, % 0.60 Ermeni, % 0.07 Katolik, % 0.07 Yehova Şahidi, % 0.04 Yahudi, % 0.02 Yezid ve % 5.15 diğer dinlere mensup olan insanlar yaşamaktadır. (bkz. Tablo: 6).

Başşehir Batum olan Acara Özerk Cumhuriyeti bölgesinde ise: % 54.52 Ortodoks Hristiyan, % 39.79 Müslüman, % 0.32 Ermeni, % 0.04 Katolik, % 0.05 Yehova Şahidi, % 0.02 Yahudi, % 0.01 Yezid ve % 5.26 diğer dinlere mensup olan insanlar yaşamaktadır.²⁰³ (bkz. Tablo: 7).

Tablo-5: Gürcistan'ın Dini Yapısı

Dini Kimlik	Yüzde (%)
Ortodoks Hristiyanlar	% 83.41
Müslümanlar	% 10.74
Ermeni Hristiyanlar	% 2.94
Katolikler	% 0.52
Yehova Şahitler	% 0.33
Yezidler	% 0.23
Yahudiler	% 0.04
Diğer	% 1.80

Tablo-6: Batum'un Dini Yapısı

Dini Kimlik	Yüzde (%)
Ortodoks Hristiyanlar	% 68.70
Müslümanlar	% 25.36
Ermeni Hristiyanlar	% 0.60

²⁰³ “Devlet Dış İşleri Acentesi (State Agency for Religious Issues)”. Erişim 31.07.2019.
<http://religion.geo.gov.ge/statmaps/#>

Katolikler	% 0.07
Yehova Şahitler	% 0.07
Yezidler	% 0.02
Yahudiler	% 0.04
Diğer	% 5.15

Tablo-7: Acara Özerk Cumhuriyeti'nin Dini Yapısı

Dini Kimlik	Yüzde (%)
Ortodoks Hristiyanlar	% 54.52
Müslümanlar	% 39.79
Ermeni Hristiyanlar	% 0.32
Katolikler	% 0.04
Yehova Şahitler	% 0.05
Yezidler	% 0.01
Yahudiler	% 0.02
Diğer	% 5.26

Her ne kadar yukarıdaki veriler resmi olsa da, Müslüman nüfusu gerek ülke genelinde, gerekse Batum ve Acara bölgesinde bize ve çeşitli akademisyen, sivil toplum kuruluşlara göre az gösterilmiştir. Zira Gürcistan'ın Güney doğusunda yaşayan Azeriler tamamen Müslüman, Acaradan Gürcistanın değişik bölgelerine göç etmiş, bilhassa Ahiska, Kaheti ve Guria'da çok sayıda Müslüman yaşamaktadır. Acara Özerk Cumhuriyetinde en az %60 ve Batum'da da en az % 40 Müslüman vardır. Ki, son yıllarda köylerden şehirlere doğru göç edenlerin sayısı oldukça yükselmiştir. Dolayısıyla ülke nüfusunun en az % 15-18'i Müslümanlardan oluşmaktadır. Ülke genelinde, tablo-5'te gösterilen Müslüman nüfusunun oranı oldukça düşük bir rakam ve bize göre gerçeği yansıtmamaktadır. Gerçeği yansıtmamanın sebebi, politik nedenlerin yanısıra belkide, köylerden göç edenlerin Batum'da oturma kayıtlarının olmamasıdır.

Avrasya İncelemeleri Merkezi tarafından 2016'da Gürcistandaki Müslümanlarla ilgili yapılan bir araştırmaya göre, Acara bölgesinde yapılan mülakatlarda Müslüman nüfusuna ilişkin farklı oranlar belirtilmiştir. Örneğin, USAID'in Batum temsilcisi 2001'de bölge nüfusunun % 67'sinin hala Müslüman olduğunu söylemiştir. Adını

vermek istemeyen bir akademisiyen ise, günümüz Müslüman nüfusunun % 40 civarında olduğunu belirtmiştir.²⁰⁴

3.1.3. Batum'un Ekonomik Durumu

Batum, sahip olduğu geniş kapasiteli limanı, sanayi tesisleri, eğitim ve kültür kuruluşları ve stratejik konumu bakımından Kafkasya'nın en önemli şehridir. Limanı iç ve dış ticarete, yolcu taşımacılığında önemli rol oynayan ve ayrıca hava, kara ve demiryolu gibi geniş ulaşım imkânlarına sahip olan Batum'da petrokimya tesisleri ve makine fabrikaları bulunmaktadır. İklimin uygunluğu sebebiyle zengin bitki çeşitlerine sahip olan botanik bahçesi ile etnografik, folklorik, tarihi eserlerin sergilendiği iki müze ve çeşitli mabedler bulunmaktadır.

Batum, Gürcistan'ın önemli sanayi merkezlerinden biridir. Ana alanlar; petrol arıtımı, makine mühendisliği, ilaç-kimya, tekstil, hafif sanayi ve gıda endüstrileridir. İnşaat malzemeleri üretimi ve kereste işleme de ileri seviyededir. Bazı sanayi kuruluşları, geniş bir yelpazede yerel ihtiyaçları karşılamak için üretim gerçekleştirmektedir.

“Adjaristskali” su barajı, ülkenin enerji sisteminde büyük rol oynamıştır. Şu anda Gürcistan'ın birleşik enerji sisteminde yer alan Batum enerji üssü önemli paya sahiptir. Şehrin en büyük işletmesi Batum Petrol İşleme Tesisi'dir. Şehirde faaliyet gösteren fabrikalarda, gıda sanayi makineleri, küçük su gemileri (su altı tekneleri), endüstriyel ve ev elektronik eşyaları ve aletleri üretilmektedir. Güçlü farmasötik-kimyasal fabrikası, şifalı bitkileri kullanarak 40 çeşit tıbbi ürün üretmektedir. Sanayi üretiminde mobilyalar önemli bir yer tutmaktadır. Hafif sanayi endüstrileri - deri ayakkabı ve tekstil fabrikaları - deri, ayakkabı, kıyafet ve geniş kullanımdaki diğer ürünler üretmektedir. Gıda endüstrisi işletmelerinden, narenciye bileşikleri (Mandalina, Limon, Portokal ve diğer meyve koruyucuları) söz etmeye değer. Kentte ayrıca tütün ve çay fabrikaları, tavuk kümesi, un, bira, süt ve balık fabrikaları bulunmaktadır. Batum, Ajara endüstrisinin tüm üretiminin en büyük kısmıdır.

²⁰⁴ Ayşegül Aydıngün, “Gürcistan'daki Müslüman Topluluklar”, *Avrasya İncelemeler Merkezi*, (2016): 160.

Batum, deniz, demiryolları ve otomotiv iletişimlerinin bulunduğu önemli bir ulaşım merkezidir. Geniş çapta deniz taşımacılığı faaliyetleri yürütülmektedir. Batum, Karadeniz kıyılarında ihraç edilen Kafkas petrolünün en eski ve en önemli limanıdır. Liman, modern teknoloji ile donatılmıştır ve büyük okyanus tankerleri bulunmaktadır. Nakliye kargo taşımacılığında transit kargo ile birlikte, yerel kargo da hizmet içindedir. Yük yükleme ve boşaltma işlemleri tamamen modern teknolojilerle donatılmıştır. Son yıllarda yeni bir deniz istasyonu inşa edilmiştir. Böylece uzak ve yakın yollarla yolcuların taşınması kolaylaştırılmış ve konforlu hale getirilmiştir. Ayrıca, son yıllarda kentin ekonomik gelişmesiyle birlikte yerel ve uluslararası otoyolların rolü büyük ölçüde artmıştır. Batum, Gürcistan'ın en önemli merkezlerine, Acaristan'ın ve Türkiye'nin çeşitli bölgelerine modern otoyollarla bağlanmaktadır. Mayıs 2007'de hizmete giren uluslararası havalimanı da şehir ve bölgenin tamamına hizmet vermektedir.²⁰⁵

Kentte hem yerel hem de yabancı firmalar faaliyet göstermektedir. 12 Kasım 1996 tarihinde onaylanan “Yatırımların Teşviki ve Korunması Kanunu” ile yabancı yatırımlar garanti altına alınmıştır. Söz konusu Kanun uyarınca Gürcü vatandaşların yatırımlarına tanınan hak ve kolaylıkların aynılarının yabancı yatırımlara da tanınması öngörülmektedir. Yüzde yüz yabancı sermayeli firma kurulabilmektedir.²⁰⁶

Batum Ticaret Ateşeliği tarafından hazırlanan rapora göre, Gayrı Safi Bölgesel Hâsıla 764 milyon, ithalat: 5,156 milyar ve ihracat 1,575 milyar USD'dir. Genelde Turizm, Ticaret, Sanayi, İnşaat, Enerji ve Ulaştırma sektörlerinde yatırımlar ön plandadır.²⁰⁷

Batum, Gürcistan'ın Acara Bölgesi için önemli bir turizm merkezidir. Batum'da yazın kıyı turizmi, kışın kayak turizmi yapılabilmektedir. Doğa parkları ve botanik bahçesi ile eko-turizm için elverişli olup, yerel kültürü ve yerel yemekleri ile kültür turizmi için uygundur. Batum'da, aynı zamanda, kumar turizmi de gelişmiştir. Şehirde inşa edilmiş ve halen inşası devam etmekte olan 5 yıldızlı lüks oteller bulunmaktadır.

²⁰⁵ “Gürcistan Ekonomisi (Georgian Economy)”. Erişim 18.12.2017.

<http://georgianeconomy.blogspot.com>

²⁰⁶ “T.C. Ticaret Bakanlığı”. Erişim 18.12.2017.

<https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Gürcistan/>

²⁰⁷ Batum Ticaret Ateşeliği Raporu, 2012.

Bu oteller sayesinde her mevsim kongre ve fuar turizmi düzenlenmektedir. Kısacası Batum, Acara Bölgesi'nin sunduğu turizm aktivitelerinin hepsini tek merkezde sunabilmesi açısından önemlidir. Turistler için Batum'un öncelikle kıyı turizmi, sonra eko-turizm, daha sonra yerel kültür ve sayısı 150'yi bulan tarihsel alan açısından önemli olduğunu ve 2004 yılında 150.000 turist ile başlanılan 2012 yılında 1,5 milyon turist sayısına ulaşıldığı ifade edilmiştir. Batum, 2012 yılında Amerikan Otelcilik Bilimleri Akademisi tarafından yılın en iyi yeni gidilecek yeri (Best New Destination of the Year) seçilmiştir.²⁰⁸

Ajara bölgesine gelen turist sayısı her sene artış göstermektedir. Bu rakam, sadece 2019 yılın ocak ayında, geçen yıllara göre %10 civarında artmaktadır.²⁰⁹

Turizm, fiziki sermayenin ve teknik uzmanlaşmanın yetersiz kaldığı Gürcistan gibi gelişmekte olan ülkeler için büyük önem arz etmektedir. Uzun dönemli sürdürülebilir büyümenin gerçekleşmesi için, turizmin gelişmesiyle yabancı yatırımların ülkeye gelmesi, tarımsal ekonomideki düşük verimliliğin telafi edilmesi ve kalifiye olmayan nüfusun işsizlikten kurtarıp istihdam edilmesi sağlanacaktır.

3.1.4. Batum'un Sosyal Tarihi

Batum, Eskiçağ'da Pers İmparatorluğu sınırları içerisinde Bathys adıyla bilinen bir liman şehri olarak kuruldu. Pontuslular'ın hâkimiyetinden sonra Romalılar'ın eline geçti (m.ö. 63). VI. yüzyılda bütün bölge ile birlikte Bizans'ın eline geçen Batum Laz Krallığı'nın idaresine verildi. IX. yüzyılda şehir müslümanlar tarafından fethedildiyse de X. yüzyılda Gürcistan Birleşik Krallığı'nın idaresine girdi ve en parlak dönemini Gürcü Kraliçesi Tamara zamanında yaşadı. XIII. yüzyılın başından itibaren Moğol, Arap ve Gürcüler tarafından yağmalandı. XV. yüzyılın sonlarında Osmanlılar tarafından alınan Batum bir ara elden çıktıysa da daha sonra tekrar fethedildi. Kanûnî Sultan Süleyman'ın padişahlığının ilk yılında Trabzon eyaletine bağlı bir sancak olarak teşkilâtlandırıldı. 1568-1574 yılları arasında Erzurum'un bir sancağı durumunda olan

²⁰⁸ Gamze Tanıl, *Batum'da Turizmin Gelişimi ve Bölge Gelişimine Katkısı*, (Doğuş Üniversitesi Dergisi, 16 (1) 2015), 96-97.

²⁰⁹ "Gürcistan Ulusal İstatistik Ofisi (National Statistics Office of Georgia)". Erişim 06.03.2019. http://www.geostat.ge/index.php?action=page&p_id=242&lang=eng

Batum, asrın sonlarında müstakil bir eyalet haline geldi. Bölgenin Osmanlılar tarafından fethiyle başlayan İslâmlaşma hareketi XVIII. yüzyılın sonlarına kadar devam etti. 1850’lerde Rus deniz seferi ve ticaret şirketi Batum’da bir acentelik açtı ve böylece burası Kırım – Anadolu - Kafkasya ticaret hattının son iskelesi oldu. 1878 Berlin Antlaşmasıyla serbest liman olarak Rusya’ya bırakıldı.²¹⁰ Ancak bu statüsünü 1886’ya kadar koruyabildi. 3 Mart 1918’de Rusya Bolşevik hükümeti ile imzalanan Brest-Litovsk Antlaşması gereğince Artvin ve Ardahan ile birlikte Osmanlı Devletine bırakılan Batum, Nisan 1918’de müstakil bir sancak merkezi haline getirildi. Ancak 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi ile Osmanlı Devleti Batum’dan çekilmek zorunda kalınca şehir İngilizler tarafından işgal edildi (24 Aralık 1918). İngilizler iki yıl kadar kaldıkları Kafkasya bölgesinden Temmuz 1920’de çekildiklerinde Batum’u da boşalttılar ve buraya Gürcistan hükümeti el koydu.²¹¹ 28 Mart 1921’de Batum, Gürcistan Cumhuriyeti bünyesinde kurulan Özerk Acara Cumhuriyeti’nin başşehri oldu.²¹²

Bugün, Özerk Acara Cumhuriyeti’nin başşehri olan Batum, Gürcistan’ın en önemli büyükşehirlerden biridir. Batum’un, birçok Avrupa ülkesinden daha güvenli olduğu söylenebilir. Nadiren bildirilen yankesicilik olayları ise en güvenilir şehirlerde olan seviyededir. Batumlular, genellikle dost canlısı ve misafirperver insanlar olarak bilinmektedir. Gürültülü sohbet ve tartışmalara girseler de pek kavgacı oldukları söylenemez. Turizm, şehirde önemli bir gelir kaynağı ve herkes de bunun farkında olduğundan, turistlere karşı genelde saygılıdırlar.

3.1.5. Batum’un Dini Mabetleri

Batum’da Ortodoks, Katolik, Ermeni kiliseleri, Yahudi Sinagog ve şehir merkezinde 1866’da inşa edilen bir cami fâliyet göstermektedir.

²¹⁰ Vladimer Sichinava, *Batum Tarihinden (Batumis İstoriidan)*, (Batum: Sahelmtsipo Yayınları, 1958), 72.

²¹¹ İdris Bostan, *TDV İslan Ansiklopedisi*, (İstanbul: İsam Yayınları, 1992), 5/2010.

²¹² İraklı Baramidze – Hatuna Diasamidze, *Tarih ve Günümüzde Batum (Batumi Tsarsuli da Tanamedroveoba)*, (Batum: Üniversite Yayınları, 2017), 56.

Batum’da, 15 Ortodoks, 1 Katolik, 1 Ermeni kilisesi olmak üzere toplam 17 kilise, 4 cami, 1 Sinagog, 1 İncil inancının mabedi ve 1 de Yehova şahitlerinin mabedi bulunmaktadır.²¹³

3.1.5.1. Sinagogler

Batum’da bulunan tek sinagog, 20. yüzyılın başında, yerel Yahudiler tarafından Rusya İmparatoru Nicholas II’den izin alındıktan sonra, mimar Semyon Vulkoviç başkanlığında 1904’te inşa edilmiştir. Bu sinagog Amsterdam ve Lahey’deki sinagogların bir analoguydu. 1929’da Sinagog, diğer mabetler gibi Komünist hükümeti tarafından kapatıldı. Sovyet döneminde bina çeşitli amaçlar için kullanılmıştır. 1993 yılında, sinagog tekrar Yahudi diasporasına verilmiştir.²¹⁴

Batum’da Yehova şahitlerinin mabedi 2007 yılında yapılmıştır. Mabedinde resmi bir din görevlisi yoktur. Haftada bir gün toplanıp sohbet ediyorlar. Her hafta farklı bir kişi sohbet konusu hazırlayıp cemaate sunmaktadır. Cemaat sayısı ile ilgili kesin bilgi yoktur.²¹⁵

3.1.5.2. Kiliseler

Batum’da ilk, “Aziz Nikolas Kilisesi”, Osmanlı döneminde, 1865 yılında yapılmıştır. Kilise için arsa bir Yunan ailesi bağışlamış ve ustalar duvar taşları Trabzon’dan getirmişler.²¹⁶

Bugün Batum’da 1 Katolik, 1 Ermeni, 1 İncil İnananların Topluca ibadet yapıldığı mabet ve 15 Ortodoks kilisesi bulunmaktadır.

Batum “Kutsal Ruh” adlı Katolik Kilisesi 2000 yılında Batum’da yaşayan Katolikler tarafından yaptırılmıştır. Kilise, Transkafkasia yöneticisi Başpiskopos

²¹³ “Devlet Dış İşleri Acentesi (State Agency for Religious Issues)”. Erişim 31.07.2019.
<http://religion.geo.gov.ge/cults/>

²¹⁴ Nana Chavchavadze, *Eski Batum’a Seyahat (Mogzauroba Zvel Batumshi)*, (Tiflis: Batumelebi Yayınları, 2014), 73.

²¹⁵ Davit Harazişvili, Kişisel görüşme, 19/09/2019.

²¹⁶ Nana Chavchavadze, *Eski Batum’a Seyahat (Mogzauroba Zvel Batumshi)*, 62.

Giuseppe Pazotto tarafından kutsandı. Kiliseyi Vatikan'ın Gürcistan Büyükelçisi sık sık ziyaret eder ve ayin yapılır.²¹⁷

“Ermeni-Gregoryen Batum Kilisesi” 1873 yılında inşa edilmiştir. Ahşaptan yapılan bina, uzun yıllar maet olarak kullanılıyordu. Cemaat bağışlarından toplanan parayla, 1885'te ahşaptan yapılan kilise yıktılar ve yerine Avusturyalı mimar Malfred projesşyle yeni bir kilise inşa ettiler. 1930'da Sovyet yönetimi sırasında Batum'daki Ermeni Apostolik Kilisesi diğer dini mabetler gibi ibadete kapandı. Komünizm rejim döneminde kilise binası başka amaçla kullanılıyordu, o yüzden yıkılmaktan kurtarıldı. 1992'de Batum'da yaşayan Ermenilerin ve Ermeni diasporasının isteği üzerine kilise restore edildi ve ibadete açıldı.²¹⁸

İncil İnananların Topluca ibadet yapıldığı mabet 2001 yılında inşa edildikten kısa bir süre sonra ibadete açılmıştır. Cemat genelde Pazar günleri kiliseye gidip ayınlar yapmaktadırlar. Cemaat sayısı 100-120 kişidir.²¹⁹

Yukarıda belirttiğimiz gibi, Batum'da en çok Ortodoks kiliseleri bulunmaktadır. Biz burada sadece Merkezde olan en büyük kilise hakkında kısa bilgiler vermekle yetineceğiz.

“Meryem Ana Gürcü Ortodoks Kilisesi”, Katolik Kilisesi olarak inşa edilmiştir. Sovyet döneminde kilise kapatıldı ve çeşitli amaçlar için kullanıldı. Kilise binasında yüksek gerilim laboratuvarı ve bir arşiv açılmıştı. 1970 yılında kilise binası onarılmış ve 1980'de Gürcü Ortodoks Kilisesine devredilmiştir. 16 Mayıs 1989'da, Gürcistan Patriği İlia II. Kilise'yi kutsadı ve yaklaşık 5.000 kişiyi vaftiz etti. 21 Şubat 2011 tarihli Gürcistan Kültür ve Anıtların Korunması bakanın kararı uyarınca, kilise kültürel miras binalar listesine ve Batum kültürel ve tarihi anıtlar listesine dâhil edilmiştir. “Meryem Ana Kilisesi” halen, Batum Piskoposluğu ve Gürcü Ortodoks Kilisesi'nin aktif bir katedralidir.²²⁰

²¹⁷ “Gürcistan'da Katolik kilisesi (Katolikuri Eklesia Sakartveloshi)”, Erişim 20.08.2019.

<https://www.catholicchurch.ge/copy-of-31>

²¹⁸ “Ermeni-Gregoryen Batum Kilisesi (Batumis Somhur-Gregorianuli Eklesia)”, Erişim 20.08.2019.

<http://old.gobatumi.com/ge/feelit/about-batumi/sightseeing?product=90>

²¹⁹ Varlam Ramişvili, Kişisel görüşme, 22/09/2019.

²²⁰ “Batum Piskoposluğu (Batumis Eparkia)”, Erişim 20.08.2019.

<http://patriarchate.ge/geo/eparqiebi/saqartveloshi/batumi/>

Diğer kiliseler şunlardır:

- Tanrı'nın Kutsal Annesi Katedrali
- Batum Aziz Nikolas Kilisesi
- Batum Kutsal Üçlü Kilisesi
- Batum'daki Aziz Barbara Kilisesi
- Batum Aziz Nino Kilisesi
- Batum'daki Aziz George Kilisesi
- Aziz Joachim ve Anna Kilisesi
- Batum Aziz İlia Kilisesi
- Kraliçe Tamar Kilisesi
- Batum Aziz Katherine Kilisesi
- Ortabatumi Aziz Panteleimon Kilisesi
- Küçük Peria Kilisesi
- Mahinjauri Azizler Kilisesi
- Batum Kutsal Üçlü Manastırı.²²¹

3.1.5.3. Cami ve Mescitler

Batum'da camilerin inşası Osmanlı döneminde başlıyor. Tarihi istatistiksel bilgilerine göre 1871-1873 yıllarında Batum'da 8324 insan yaşamaktaydı ve bunların büyük çoğunluğu Müslümandı. O yıllarda şehrin deniz tarafında 3 cami faaliyet gösteriyordu: Aziziye, Muftiye ve bunların arasında olan Orta cami. Aziziye camisi, 1863 yılında şehir gelişim planının bir parçası olarak, liman bölgesinde, genel olarak, Osmanlı ordusu için Sultan Aziz'in annesi Valide hanım tarafından inşa edilmiştir. İkinci, Ahmediye camisi olarak bilinen cami, körfezdeki kendi ikametgahinin yanında Ahmed Paşa Himşiaşvili tarafından yaptırılmıştır. Ancak tamamı ahşaptan olan bu cami kısa süre sonra yanmıştır. Yerine, 1866'da, Orta Ahmed cami (bugünkü Orta Cami) bir laz usta tarafından yapıp dekore edilmiştir. Bu cami, ağırlıklı olarak, Gürcü Müslümanlar tarafından kullanılıyordu. Üçüncü cami ise, 187-1873 yollar arasında, ismi bilinmeyen bir müftü tarafından yaptırılmış olup, o dönemde Batum ile köylerinde

²²¹ "Batum Piskoposluğu (Batumis Eparkia)", Erişim 30.11.2019.
<http://patriarchate.ge/geo/eparqiebi/saqartveloshi/batumi/>

yaşayan insanları birbirlerine bağlayan dini ve sosyal merkez ststüsünü de temsil ediyordu. Ahşaptan yapılmış olan Aziziye ve Muftiye camileri Komünizm döneminde tahrip edilmiş, Orta cami ise şehrin merkezinde günümüze kadar faaliyet gösteren tek bir camidir.²²²

Acara Müftülüğünde korunan belgelerine göre, Orta cami 1866-1935 yıllar arasında sürekli faaliyet gösteriyordu. 1935-1946 yıllarında cami askeri bir depo olarak kullanılıyordu. 1946'da terkar açılmıştır. 1995'te minare yapıldı ve 2007'de restore edilmiştir.

Ortacami Bugün, Batum merkezinde en büyük ve önemli camidir. Camide cuma ve bayram namazların yanısıra günlük beş vakit namazları kılınmaktadır. Orta cami, statüsü ve önemi nedeniyle devlet yetkililer, çeşitli yerli ve uluslar arası kulruluşları temsilciler ve çok sayıda turistler tarafından sık sık ziyaret edilen bir camidir.

Komünizm döneminden sonra Batum'un çevresinde, Adlia Mahallesinde bulunan cami ibadete açılmıştır. Gonio ve Peria yerleşim yerlerinde ise halk tarafından yeni camiler inşa edilmiştir. Bugün Batumda, merkezde bir, çevresinde de üç olmak üzere toplam dört cami faaliyet göstermektedir. Nüfus artışı ile birlikte, mevcut olan camiler yetersiz kaldığından Müslümanlar şehir içinde yeni bir cami yapmak için gayret içerisindeler.

3.1.6. Batum'un Din Eğitim Kurumları

Batum'da Hıristiyan ve Müslümanların kreş, okul, pansiyon, ilahiyat akademisi gibi birçok din eğitim kurumu bulunmaktadır. Onlarca ana okul, Ortaokul ve liselerde binlerce gencimiz eğitim almaktadır. 2005 yılından sonra okullarda din dersleri okutulmamaktadır. Ancak gerek anaokul, ortaokul ve liselerde kilisenin baskısı hissedilmektedir. Çoğu Hıristiyan olan öğretmenler, yasadışı olsa da, derslerde fırsat bulduklarında Hıristiyanlık propagandası yürütmektedirler. Kanunen yasak olmasına rağmen, okullarda öğretmenlerin ve müdürlerin odalarında Hıristiyan dinine ait olan özel köşelere rastlamak mümkündür.

²²² Ruslan Baramidze, *Gürcistan Müslümanları ve Devlet Politikası (Sakartvelos Muslimuri Temi da Sahelmtsipo Politika)*, (Batumi: Horos XXI Yayınları, 2014), 54-55.

20. Asrın başında, yani Soviyet rejiminin ilk yıllarında, Acara bölgesinde, tarihi kaynaklarda isimleri belirtilmemiş olan, 24 dini okul faaliyet göstermekteydi. Bunların çoğu Müslümanların mdreselerdi. Ayrıca devlet okullarında da İslam din dersleri okutuluyordu. Batum nüfusunun büyük çoğunluğu Müslüman olup, köylerde nüfusun tamamı Müslümanlardan oluşmaktaydı.²²³

Bugün Batum’da Hristiyan Kilisesinin din eğitim kuruluşların başında “Aziz John İlahiyat Akademisi” yer almaktadır. Bu eğitim kuruluşunun misyonu:

-Gürcü Ortodoks Kilisesi için din adamları ve diğer kilise görevlilerinin eğitimi, Hristiyan eğitimi teşvik etmek (çeviri ve yayıncılık faaliyetleri dâhil);

-Dini bir eğitim kurumu olan Akademi, Hristiyan değerleri ve öğretileri temelinde Hristiyan değerleri ve öğretileri, Hristiyan geleneklerinin oluşumu ve saygısı, hoşgörülü bir görünüm, öğrenciler arasında farklı görüşler temelinde Hristiyan doktrininin öğretilmesi ve yayılmasını; Hristiyan değerleri ve öğretileri temelinde gençlerin ahlaki ve entelektüel gelişimi, Hristiyan geleneklerini geliştirmek ve saygı duymak, hoşgörülü görünüm, öğrenciler arasında farklı görüşler; İnsanlar arasında dini hoşgörüyü teşvik etmek; Hristiyan yaşam tarzını güçlendirmek; Ulusal ve dünya tarihi ve kültürel mirasını anlamak ve saygı duymak, Hristiyan kültürünün dünyadaki yerini ve önemini anlamaktır.²²⁴ Akademi her yıl onlarca mezunu vermektedir.

Komünizm döneminde, diğer din eğitim kuruluşları gibi, İslam din okulları da tamamen kapatıldı. 1920’li yıllarda Ajara bölgesinde, isimleri bilinmeyen, 5 İslam medresesi faaliyet gösteriyordu. 1930’da 2’ye indi, daha sonra da tamamen kapatıldı.²²⁵ Soviyet rejiminden sonra, önce kapatılan camiler açıldı ve bu camilerde din dersleri vermeye başlandı, daha sonra Müslüman gençler tarafından dernekler, vakıflar ve pansiyonlar açıldı. Müslüman öğrenciler din eğitimini çeşitli dernek ve vakıflar tarafından açılan bu pansiyonlarda almaktadırlar. Ancak bu pansiyonların sayısı yeterli olmayıp, söz konusu pansiyonlarda genelde köylerden gelen gençler kalmaktadırlar.

²²³ Otar Turmanidze, *Güneybatı Gürcistan Tarihi (SamxreT-dasavlet Sakartvelos İstoria)*, (Batum: Üniversite Yayınları, 2012), 613.

²²⁴ “Aziz John İlahiyat Akademisi”, Erişim 04.09.2019. <http://batumiseminari.ge/index.php/2015-03-06-18-19-53/2018-03-13-07-57-20>

²²⁵ Turmanidze, *Güneybatı Gürcistan Tarihi (SamxreT-dasavlet Sakartvelos İstoria)*, 615.

Şehirli çocuklar ise nadiren pansiyonda kalmayı tercih etmektedirler. Şehirde Müslümanlara ait özel lise veya üniversite henüz bulunmamaktadır.

Bugün şehir içinde, çeşitli dernek ve vakıflar tarafından açılan 4 kreş, 2 kız ve 7 erkek olmak üzere toplam 9 pansiyon faaliyet göstermektedir. Ortaokul, lise ve üniversite öğrencileri barındıran pansiyonlarda, okul derslerin yanında dini dersler de verilmektedir.²²⁶

Şunu da belirtmemiz gerekir ki, pansiyonlarda kalan öğrenciler hem okullarda hem de toplumda sevgi ve saygı ile karşılanmaktadırlar. Çünkü hem terbiyeli, güzel ahlak sahibi, hem de derslerde başarılıdırlar. Son yıllarda pansiyonlarda kalan liseli öğrencilerin üniversite giriş sınavlarında yakaladığı başarı, diğer öğrencilerine göre daha yüksektir. Devlet artık lise ve üniversite öğrencileri için pansiyon eğitiminin öneminden söz etmektedir, ancak devlet tarafından yapılan pansiyonlarda din eğitiminin, özellikle Müslüman öğrencilere İslam dini öğretiler ve ahlaki değerleri sunma imkânının ne derece gerçekleştirilebileceği bilinmemektedir. Zira henüz ülkede akademik seviyede İslam kaynaklar ve öğretmen eksikliği var.

3.1.7. Batum'da Dindarlar Arası İlişkiler

Yukarıda bahsettiğimiz gibi Batum çok uluslu ve farklı din mensuplarının (Hristiyan, Müslüman ve Yahudiler) birarada yaşadığı bir şehirdir. Asırlar boyunca bu insanlar birlikte yaşamış, birlikte çalışmış ve birlikte yaşamışlardır. Bazı dönemlerde Müslümanlar, bazen Hristiyanlar nüfusun çoğunluğu oluşturmuşlardır. Komünizm döneminden önce Müslümanların sayısı daha çok iken Komünizm döneminden sonra Hristiyanlar yavaş yavaş şehir nüfusunun çoğunluğunu oluşturmuşlardır.

Bugün şehirde yaşayan Hristiyan, Müslüman ve Yahudiler, bilhassa dindarlar arasında, genel olarak, ilişkilerin normal olduğunu söyleyebiliriz. Ancak Hristiyanlar, daha çok imkânları olduğundan, diğer din mensuplarına göre daha rahat yaşayabiliyorlar. Örneğin, onlar rahat bir şekilde kilise, okul vb. yaparken, Müslüman ve diğer dinlere mensup olanlar birçok engellerle karşı karşıya kalabilmektedirler.

²²⁶ Abesalom Aslanidze, *İslam ve Modernizm (İslamı da Tanamedroveoba)* (Tiflis: Üniversal Yayınları, 2013), 138.

Gürcistan’da Komünizm rejimi sonrası siyasi iktidarsızlık döneminden Ortodoks Hristiyanlık ve Gürcü Hristiyanlık kilisesi güçlenerek çıkmıştır. Gürcü geleneği ve kimliği ile bütünleşmiş Ortodoksluk, insanların aradığı istikrarı, güveni, yeni bir kimliği ve ahlaki değerleri sağlamıştır. Buna ilaveten ulus inşa sürecinde Ortodoksluk, Gürcü kimliğinin temel bir unsuru olarak tanımlanmıştır. Dolayısıyla bunun Acaraya da önemli yansımaları olmuştur.²²⁷

Kilise Gürcülerin milli bütünlüğünü koruyan kurum, “Ulusun sadık koruyucusu” olarak öne çıkmaktadır. Kiliseye bağlı olmak Gürcü kimliğinin, gerçek Gürcü olmanın nişanesi olarak algılanmaktadır. Yani Gürcü olmak Ortodoks olmak ile eş anlamlı görülmektedir. Gürcü olmanın Ortodoksluk ön koşuluna bağlanması Müslüman Acaralılar açısından entegrasyon ve Gürcü olarak kabul edilmeme gibi sorunlara neden olmaktadır. O yüzden Müslümanlara zaman zaman “Tatar” dediklerini görülmektedir ki “Tatar”, Rusların Türkler için kullanılmış olduğu genel bir isimdir.²²⁸ Bu durum dindarlar arasında açık bir şekilde kendini göstermezse de belli ölçüde hissedilmektedir. Son yıllarda durum biraz iyiye doğru ilerlemektedir. Eskiden Din adamları hiçbir zaman bir araya gelmezken, şimdi birlikte konferanslar düzenliyorlar, birbirlerinin dini bayramları kutluyorlar vs. Tabi ki bu gelişmede devletin rolü büyüktür.

Bunun dışında Batum’da dindarlar arasında pek önemli sorunlar olmamaktadır. Farklı dinlerle mensup olanlar birlikte çalışıyor, okul ve üniversitelerde okuyor, birlikte ticaret yapıyor, aileler kuruyor vb.

3.2. Bulgular ve Yorumlar

Bu başlık altında Batum’da ikamet eden çeşitli yaş, cinsiyet ve meslek sahibi 18 Müslüman kişiyle sorulan sorulara verilen cevaplarla hareket ederek ilgili konuları değerlendirilmiştir. Çalışmamızın temel varsayımında dini ve ahlaki yaşayış, iktisadî tutum ve davranışlar ile toplumsal yapı arasında bir takım ilişkilerin bulunduğu kabul edilerek araştırmaya katılan dindarların daha çok inanç buyutunu göz önünde bulundurarak değerlendirmeler yapılmıştır. Dolayısıyla araştırma kapsamına giren

²²⁷ Aydınğün, “Gürcistan’daki Müslüman Topluluklar”, 161.

²²⁸ Yunus Zeyrek, *Acaristan ve Acarlar* (Ankara, 2001), 16.

katılımcıların cinsiyet, yaş, eğitim ve meslek gibi toplumsal değişkenlere göre dağılımlarını hakkında kısaca bilgi vermemiz faydalı olacaktır.

Tablo-8: Örneklem Grubunun Demografik Özellikleri

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Eğitim	Meslek
K1	Erkek	34	Üniversite	İşadamı
K2	Erkek	33	Üniversite	Esnaf
K3	Kadın	27	Üniversite	Öğretmen
K4	Kadın	42	Lise	Ev hanımı
K5	Erkek	36	Üniversite	İlahiyatçı
K6	Kadın	31	Yüksek Lisans	Dernek Başkanı
K7	Erkek	42	Üniversite	Esnaf
K8	Erkek	31	Yüksek Lisans	İşletmeci
K9	Erkek	19	Lise	Üniversite öğrencisi
K10	Erkek	30	Yüksek Lisans	İktisatçı
K11	Erkek	38	Üniversite	Maliyeci
K12	Erkek	37	Üniversite	Lise Müdürü
K13	Kadın	34	Doktora	Öğretmen
K14	Kadın	24	Lise	Ev hanımı
K15	Erkek	25	Lise	İnşaatçı
K16	Erkek	45	Lise	Tüccar
K17	Erkek	53	Lise	Emlakçı
K18	Kadın	35	Lise	Turizmci

Tablo 8’de görüldüğü gibi, araştırmaya çeşitli yaş, cinsiyet, eğitim ve meslek sahibi kişiler alınmıştır. Hepsi Batumlu ve dindar Müslüman kişiler olup kanaatimizce sorularımızı cevaplama yönünde yeterli din bilgisine de sahiptirler. Zira her biri uzaktan ve yakından dini yaşantısı içerisinde: Bazıları pansyonlarda yetişmiş ve yetişiyor, bazıları ailede güzel din eğitimi almış, bazıları devamlı dini kitap, gazete, dergi, takvim vs. takip ediyor, camiye gidip vaaz dinliyor vb.

Tablo-9: Katılımcıların Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet	Say	Oran
Erkek	12	67
Kadın	6	33
Toplam	18	100

Tablo 9’da görüldüğü gibi, örneklemin % 33’lük bölümü kadınlar oluşturmaktadır ki bu durum araştırmamız açısından çok önemlidir. Zira pek çok din sosyoloğu araştırmalarında cinsiyet faktörü üzerinde durmaktadır.

Tablo-10: Katılımcıların Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Yaş Grupları	Say	Oran
19-30	5	28
31-38	9	50
42-53	4	22
Toplam	18	100

Tablo 10’da görüldüğü gibi, araştırmada yaş itibariyle 19 yaşından yukarıda olanlar üzerinde durulmuş ve örneklemin iyi bir temsil niteliğine sahip olabilmesi için çeşitli yaştan kişilerin araştırma kapsamına alınmasına önem verilmiştir.

Tablo-11: Katılımcıların Eğitim Durumu

Eğitim	Say	Oran
Yüksek Lisans ve Doktora	4	22
Üniversite	7	39
Lise	7	39
Toplam	18	100

Tablo 11’de görüldüğü gibi, eğitim açısından lise, üniversite, yüksek lisans ve doktora gibi eğitim düzeylerinden katılımcıların bulunması, örnekleme temsil niteliğini daha da arttırmaktadır.

Tablo-12: Resmi ve Özel Kurumlarda Çalışanların Dağılımı

Çalıştığı Kurum	Say	Oran
Resmi	5	28
Özel	10	50
Serbest	3	14
Toplam	18	100

Tablo 12’de görüldüğü gibi, araştırmamıza katılanların mesleki dağılımı 3 kategoride toplanmış bulunmaktadır. Resmi kategorisini kamu kurumlarda çalışanlar, Özel kategorisini özel kurumlarda çalışanlar ve serbest meslek kategorisine ev hanımları gibi serbest olanlar alınmıştır. Her üç kategoridekilerin dindarlık ve ahlakilik konusunda olan durumu, bizzat bilerek, yakınlarından, çevredekilerden ve gittikleri cami imam ve

cemaatinden de aldığımız bilgilere göre sorularımızı cevaplama yönünde yeterli seviyededir.

3.2.1. Araştırmaya Katılan Kişilerin Din-Ahlak İlişkisine Yaklaşımları

Dindarlık ile ahlak arasındaki ilişkiyi incelediğimizde, genelde dindarların daha ahlaklı olduğu anlaşılmaktadır. Zira her din az veya çok ahlaki değerleri önemsemekte ve kendi mensuplarına bu değerlere bağlı yaşamalarını tavsiye etmektedir. Biz de araştırma alanımıza katılımcılara, genel olarak, din ve ahlak ilişkisi ve aynı zamanda dindarlığın pratik ahlaka yansımaları sorgulayan sorular yönelttik. Görüşmeye katılanlara “Dindar olmak aynı zamanda ahlaklı olmak demektir?” ifadesini nasıl değerlendirirsiniz? Toplumda ahlaki değerleri en üst seviyede yaşayan insanlar sizce kimlerdir”? Sorular sorduk. Katılımcılar çeşitli cevaplar vermişlerdir. Bazılarına göre; “dindar olmak”, aynı zamanda “ahlaklı” olmak demektir. Bunun nedeni, onlara göre dinin emrettiği ilkelere göre yaşama biçimidir. Bazılarına göre de, dindar insanların, yani ibadet edenlerin ahlaki değerlere göre yaşamamalarından dolayı dindar olmak aynı zamanda ahlaklı olmak demek değildir.

Bu soru sonucunda elde edilen bulgular şöyledir (bkz. Tablolar:13-14):

Tablo-13: Dindarlarla Ahlak İlişkisi

Dindarlar Ahlaklı mıdır?	Say	Oran
Evet	16	89
Hayır	2	11
Toplam	18	100

18 katılımcıdan 16’sı soruya olumlu yaklaşmış ve “dindar olmak aynı zamanda ahlaklı olmak demektir” ifadesini doğru bulmuştur.

İşadamı K1, soruyu cevaplarırken, dindarlık ve ahlak arasında doğrudan orantılı bir ilişkiden bahsederek, insanın çok ahlaklı olmasını onun çok dindar olmasına bağlamış ve şöyle demiştir:

Evet, katılıyorum, insan ne kadar dindarsa o kadar üstün ahlak sahibidir. Çünkü din insanları ahlaklı olmaya ve ahlak kurallarına uymaya yönlendirmektedir. Dinin kuralları içerisinde ahlak ilkeleri çok büyük ve önemli bir yer tutmaktadır. Dolayısıyla dindar insan ahlaka önem veren ve güzel ahlaklı insandır. (K1, E, 34, Üniversite, İşadamı).

İşadamı K1'in bahsettiği gibi, dindar insanlar genellikle güzel ahlak sahibi insanlardır. Çünkü din, insanları inanmaya ve ahlaklı olmaya çağırmaktadır. Adalet, iyilik, yardımlaşma, sorumluluk, insan haklarını koruma gibi evrensel ahlaki ilkeler tüm semavi dinlerde genel kabul görmüş ilkelere dir.

Benzer bir şekilde esnaf K2 ahlaklılığın dindarlığından hayatiyet kazandığını belirterek şunları demiştir:

Din ve ahlakın yakın ilişkili, ilişkinin ötesinde birbirinin tamamlayıcısı olduğunu söylememiz mümkündür. Örneğin hırsızlık, rüşvet, adam öldürme, zina, içki, kumar vb. dinen haram, ahlaken de kötü olan eylemlerdir. Büyüklere saygı, yardımseverlik, sözünde durma, doğruluk vb. ise dinin emrettiği, ahlakın da “iyi” olarak nitelediği davranışlardır. Zaten dinî ve ahlakî emir ve yasakları birbirinden kesin çizgilerle ayırt etmek mümkün değildir. O yüzden dindar insan ahlaklı insandır, diyebiliriz. (K2, E, 33, Üniversite, E snaf).

Gerçekten de, ahlaklılık dindarlıktan hayatiyet kazanmaktadır. Genellikle ahlaklı insanlar dindar insanlardır, çünkü dinen haram olan şeyler ahlaken de kötü şeylerdir. Benzer bir şekilde, dinen yapılması gereken şeyler ahlaken de güzel kabul görünen şeylerdir.

İktisatçı K10 ise sorumuzu cevaplarırken kendi düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

Dindar olmak ahlaklı olmak demektir, bunda hiç şüp he yoktur. Bütün dinler insanları ahlaki değerlere göre yaşamalarını emreder. Bu bakımdan dini hükümleri yerine getiren insanlar güzel ahlak sahibi insanlardır. (K10, E, Yüksek Lisans, İktisatçı).

Ahlaki değerler, hemen hemen tüm dinlerin emrettiği ortak ilkelere dir. Zira dinler insanları sevgiye, saygıya, barışa, yardımlaşmaya, affedici olmaya, adil olmaya, hırsızlık yapmamaya, zina yapmamaya vb. emir ve yasakları uygulamaya çağırmaktadır.

Konu ile ilgili öğretmen K13 İslam dini hükümleri ile ahlak arasında çok yakın ilişkiden söz ederek şunları demiştir:

Ben Batuma bağlı bir köyde doğup büyüdüm. Müslüman olan annem ve babam hep İslam dininin güzelliklerinden bahsederek, İslami hükümlerin çoğu ahlaki, hukuki ve ibadet rükunlerine ait olduğunu anlatırlardı. Ben, dindar insan güzel ahlaklı insandır, sözüne katılıyorum. Çünkü din güzel ahlaklı olmayı emretmektedir. Dindar insan da dini hükümleri yerine getiren insan demektir. Güzel ahlakın da dini bir emir olması dindar insanın güzel ahlaklı olmasını gerektirir. Güzel ahlak, dürüst olmak, vicdanlı olmak, adil olmak, saygılı ve sevgi dolu olmak, başka insanların fikir ve düşüncelere saygı duyma anlamına gelmektedir. (K13, K, 34, Doktora, Öğretmen).

Öğretmen K13'ün yetiştiği aile ve çevre İslam dinine bağlı olduğundan kendisi de güzel ahlaklı İslam dinine bağlamaktadır. Zaten İslam dini ahlaka son derece büyük önem vermiş ve O'nun Peygamberi (sav) de Kur'an'da belirtildiği gibi, dünyaya güzel ahlaklı tamamlamak üzere gönderilmiştir.²²⁹

Ev hanımı K14 ise insanın dindar ve ahlaklı yetişmesinde din eğitiminin öneminden bahsetmiştir:

Ahlaklı olmak insanın aldığı dini eğitime bağlıdır. Gençlerimizi, teorik bilgilerin yanında güzel bir şekilde yetiştirmemiz gerekmektedir. Benim gördüğüm kadarıyla dindar genç nesil, orta yaş ve yaşlılara nazaran daha ahlaklıdır. Zira ülkemizde 90'lı yıllara kadar süren komünizm rejimi yaşlılarımızı dini eğitim almaktan mahrum etmiştir. Gençlerimiz ise, Allaha şükürler olsun, dini eğitim alma imkânlarına sahip olmakla birlikte ahlakı bakımından da ileri seviyedeler. (K14, K, 24, Lise, Ev hanımı).

Ev hanımı K14, ülkede 70 yıl süren Komünizm rejiminden örnek getirerek, yeni ve eski nesillerin ahlakı durumlarını karşılaştırıp dini eğitim alan, yani yeni nesillerin daha ahlaklı olduğunu savunmaktadır. Zira Komünizm döneminde dini inanış ve eğitimin yasak olması, insanların ahlaklı yetişmelerini de olumsuz yönde etkilemiştir.

Bu konuda inşaatçı K15 şöyle konuşmuştur:

Dindar olmak aynı zamanda ahlaklı olmak demektir. Zira inanan insan, Allah'ın emirlerini yerine getirmeye, yasaklardan da kendini uzak tutmaya çaba göstermektedir. O, her an Allah

²²⁹ (el-Kalem 68/4).

korkusu taşıdığından ahlaksız bir davranışta bulunamaz. Çünkü Yüce Yaratıcının onu daima gözetlediğinin bilincinde olup ahlaki değerlere bağlı yaşamaktadır.“ (K15, E, 25, Lise, İnşaatçı).

İnşaatçı K15, dini emirleri yerine getiren ve yasaklardan kendini sakındıran dindar insandan söz etmektedir. Zira Allah’a inanan insan kötü ve topluma zarar veren davranışlardan uzak durarak devamlı faydalı ve güzel işlerle meşguldür. O daima ahlaki değerlere göre yaşama gayreti içerisindedir.

Emlakçı K17 ise ailenin ve çevrenin öneminden söz ederek şunları demiştir:

Hiç şüphesiz ahlaklı olmasında dindarlığın rolü büyüktür, ancak bu yönde kişinin yetiştiği aile eğitimi ve yaşadığı çevre de son derece önemlidir. Zira insanın ilk eğitim aldığı yer ailedir, onun anne ve babasıdır. Sonra da yaşadığı çevre kendi etkisini göstermektedir. O yüzden anne-baba ve yaşadığı çevredeki arkadaşlar, dostlar, akrabalar vs. ne kadar ahlaklı olursa, birey de o oranda ahlaki değerlere bağlı yetişir. Ne yazık ki, son yıllarda güzel şehrimizde sayıları gittikçe çoğalan gazinolar, kumarhaneler, yazın sahilde gezen çıplak turistler, gençlerimizin ahlaklı yetişmelerine olumsuz yönde etkilemektedir. (K17, E, 53, Lise, Emlakçı).

Emlakçı K17’nin dediği gibi, bir insanın ahlaklı yetişmesinde doğup büyüdüğü ailenin ve yaşadığı sosyal çevrenin önemi büyüktür. Zira aile, toplumun temelini oluşturan bir kurum olduğundan aile yapısının her zaman sağlam olması toplumun refahı ve güzel nesillerin yetişmesi için şarttır. Gençlerimizin ahlaklı olması da toplum ve aile bireylerinin birbirlerine karşı gösterdikleri karşılıklı sevgi, saygı ve hoşgörü sayesinde sağlanmaktadır. O yüzden aile fertleri, birbirinin huzur ve mutluluğunu bozacak davranışlardan uzak durmalı, sevinçli ve üzüntülü günleri paylaşmalı ve problemlerini çözmek için ailenin bütünlüğünü koruması yolunda işbirliği yapmalıdırlar.

Katılımcılardan yalnız 2 kişi soruya olumsuz cevap vererek, dindar insanın aynı zamanda ahlaklı olmadığını savunmuşlardır. Onlara göre, pratik hayatında pek çok insan dini görevleri yerine getirir, ancak iş ahlaka gelince, durum değişir, gerekirse yalan söyler, faiz yer, hırsızlık yapar vs.

Öğretmen katılımcımız K3 kendi görüşlerini şöyle ifade etmiştir:

Dindar olmak hiç de ahlaklı olmak demek değildir. O kadar dindar insan vardır ki, ibadet yapar, dini görevleri yerine getirir, fakat pratik hayatında hiç de ahlaklı değildir. Yalan söyler, dedikodu

yapar, kumar oynar, faiz yer, ölçü ve tartıda hile yapmaktan çekinmez, hatta içki içer ve zina bile yapar. Ahlaklı olmak, dindarlığın yanında insanın iç dünyasından da gelmelidir. İnsanda hâya duygusu olmalıdır. Aksi takdirde ahlaki değerlere göre yaşaması mümkün değildir. (K3, K, 27, Üniversite, Öğretmen)

Öğretmen K3'ün bu şekilde düşünmesi pratik hayatta dindar insanların ahlak dışı davranmalarıdır. Maalesef bazı dindarlar hem dini görevleri yerine getirmekte hem de yalan, dedikodu, hırsızlık gibi dinen yasak olan davranışları da sergilemektedirler. O yüzden bunu gören katılımcımız gibi çok sayıda vatandaşımız dindar insanların aynı zamanda ahlaklı olduğuna inanmamaktadırlar.

Bu konuda lise müdürü K12 ise şöyle demektedir:

Dindar her insanın aynı zamanda ahlaklı olduğunu diyemediğimiz gibi, eğer bir adam dinine bağlı değilse, bu adamın ahlaki değerleri yoktur, diyemeyiz. Zira bildiğimiz çok sayıda dindar insan var ki, dini görevleri eksiksiz ve tam zamanında yerine getirir, ancak üstün ahlak sahibi değildir. Yine dine bağlı olmayan çok sayıda insanların ahlak konusunda hiç bir eksik tarafı ve kusuru yoktur. (K12, E, 37, Üniversite, Lise Müdürü).

Lise Müdürü K12, her dindar insanın ahlaklı olmadığı ve bazı dindar olmayan insanların ahlaklı olduğunu savunmaktadır. Zira toplumda güzel eğitim almış çok sayıda dindar olmayan fakat ahlaki değerleri üst seviyede yaşayan insanların sayısı az değildir.

Görüldüğü gibi, görüşmeye katılanlara “Dindar olmak aynı zamanda ahlaklı olmak demektir?”, ifadesini nasıl değerlendirirsiniz? sorusuna 18 katılımcıdan 16'sı (% 89) olumlu yaklaşmış ve “dindar olmak aynı zamanda ahlaklı olmak demektir” ifadesini doğru bulmuştur. Katılımcılardan yalnız 2 kişi (% 11) soruya olumsuz cevap vererek, dindar insanın aynı zamanda ahlaklı olmadığını savunmuşlardır. Katılımcıların böyle bir sonuca varılması, bir yandan dindar insanların ahlaki değer ve normlar çerçevesinde yaşama gayretine, diğer yandan da katılımcıların din ve ahlak'ı aynı anlamda kullanmalarına bağlanabilir ki, sorularımızı cevaplarken, katılımcıları dini ve ahlaki olanı birbirlerinden ayırt etmede zorlandıklarını görülmüştür. Aynı zamanda toplumun önemli bir kısmı dindar insanın ahlaklı olması gerektiğini belirterek düşüncelerini idealize edip temenni şeklinde belirtmişlerdir. Dindar olmanın ahlaklı olmak demek olmadığını söyleyenler ise, dindar insanın pratikteki tutum ve davranışlarından etkilemişlerdir.

Sorunun devamında, “Toplumda ahlaki değerleri en üst seviyede yaşayan insanlar sizce kimlerdir?” sorusuna, katılımcılardan 8 kişi dindar insanların en üst seviyede ahlaki değerlere göre yaşadıklarını savunmuştur. Bunlara göre, ahlaki değerlerin kaynağının din olduğu, dinin özünün ahlak olduğu ve dinin, tamamen ahlaki değerler çerçevesinde yaşamayı emrettiği prensipleri belirleyici unsurdur.

Tablo-14: İnsanların Ahlaki Yaşama Düzeyleri

Ahlaki Değerleri En Üst Seviyede Yaşayanlar	Say	Oran
Dindarlar	8	44
Çiftçiler	5	28
Eğitimli İnsanlar	4	22
Fakirler	1	6
Toplam	18	100

Gerçekten de ahlak, dindarlığın açık bir gösterge ve kalitesidir. İbadetler dindarlığın kalitesi değildir. İbadetler ancak ahlak ile kalite kazanır. Dikkat edersek dinin ana kaynakları ayet ve hadisler, ibadetleri hep ahlaka bağlamaktadır. Namazın değeri kötülük ve hâyasızlıktan uzak durmaya; orucun değeri ise insanlarla muameleye; zekât imkânsız insanlarla sergilenen davranışlarda kendini göstermektedir. Yani, namaz insanı kötülük ve hâyasızlıktan alıkoyacak; oruç her türlü zulümden ve günahattan uzak tutacak; zekât veren başkasını minnet altına sokmayacak, onurunu kırmayacak; hac da başkasına eziyet olmayacak. İbadetleri böyle olan bir dindar, iyi bir Müslüman ve ahlaki değerleri en üst düzeyde yaşayan insandır.

Konu ile ilgili İlahiyatçı K5 şöyle demektedir:

Toplumda ahlaki değerleri en üst düzeyde yaşıyan insanlar dindar insanlardır. Çünkü dindar insan Allah'a inanan insandır, O'nun emrettiklerini yerine getirmeye çalışıp, yasakladıklarından sakınmaktadır. Sosyal hayatta dindar insan yumuşak huylu, dürüst, güvenilir, herkesle iyi geçinen, cömert, daima infakta bulunan, çalışkan, kibirden, riyadan, tembellikten ve dilencilikten uzak duran insandır. O her işinde Allah'ın rızasını gözetir, helal yoldan kazanmaya çalışır ve kimsenin hakkını ihlal etmez. O yüzden toplumda herkes tarafından sevilir ve saygı ile karşılanır. (K5, E, 36, Üniversite, İlahiyatçı).

Evet, gerçekten de dindar insanlar ahlaki değerleri en üst seviyede yaşıyan insanlardır. Hipotezi bu yönde savunması, büyük olasılıkla, K5'in kendisinin de ilahiyatçı olmasıdır. Zira ilahiyatçılar, meslek gereği, hem dini hem de ahlaki değerleri en üst düzeyde yaşamaya gayret eden insanlardır.

5 katılımcı, toplumda ahlaki değerleri en üst düzeyde yaşıyan insanların çiftçiler olduğunu ifade etmiştir. Bunlara göre, köylerde yaşıyan insanlar, yani çiftçiler, şehirlerde yaşıyanlara göre dine daha çok bağlıdırlar ve dolayısıyla ahlaki değerleri de en üst düzeyde yaşamaktadırlar.

Esna K7 şunları söylemektedir:

Bence toplumda ahlaki değerleri en üst düzeyde yaşıyan insanlar çiftçilerdir. Çünkü çiftçiler köyde yaşadıkları için daha temiz ve ahlaklı insanlardır. Genelde köylerde insanlar daha samimi, daha sıcak, geleneksel ve dine bağlıdırlar. Köylerde komşuluk ilişkileri, sevgi, saygı, yardımlaşma duyguları daha etkin ve üst seviyededir. Çiftçiler ibadetlerini yerine getirir; emek sarfederek gelir elde ederler. Onlar çalışkan, dürüst, güvenilir ve dindar insanlardır. Bu yüzden çiftçiler ahlaki değerleri en üst düzeyde yaşıyanlardır. (K7, E, 42, Üniversite, Esna).

Esna K7'in dediği gibi, genellikle köyde yaşıyan insanlar hem dindar, hem de ahlaki değerleri en üst düzeyde yaşıyan insanlardır. Bu yönde yapılan araştırmalar, bireyin yaşadığı yerleşim biriminin köy, kasaba ya da şehir olması ile dindarlığı arasında bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Elde edilen bulgular, büyük yerleşim birimleri olan şehirlere oranla köy, kasaba veya ilçe gibi küçük yerleşim birimlerinde yaşıyanların dine daha fazla yakın durduklarını ve dindarlık düzeylerinin daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bugün Batıda yapılan araştırmalarda da genel olarak kırsal kesimlerde yaşıyanların, özellikle de çiftçilerin geleneksel dinî değerlere daha bağlı olduklarını ve dindarlık düzeylerinin şehirlerde yaşıyanlara göre daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır.

4 katılımcı ise toplumda ahlaki değerleri en üst düzeyde yaşayanların eğitimli insanlar olduğu ileri sürmektedirler. Onlara göre, insanın gelişmesi, olgunlaşması ve ahlaklı olması onun aldığı eğitime bağlıdır. Zira bir insan ne kadar eğitimli ise o kadar ahlaki değerlere göre yaşamaktadır.

Konu ile ilgili üniversite öğrencisi K9 şöyle konuşmuştur:

Bana göre toplumda ahlaki değerleri en üst düzeyde yaşayan insanlar eğitimli insanlardır. Çünkü eğitimli insan bilgili, kültürlü, düşünen ve ölçülü davranan insandır. Eğitimli insan çevresindekilerle iyi ilişkiler kurabilir. Stres, öfke, tükenmişlik gibi olumsuz duygularla başa çıkma stratejisi geliştirir. İnsanların sorunlarını konuşarak çözebileceğinin farkındadır. Karşısındakine önyargıyla yaklaşmaz. Eğitimli insan başta kendi olmak üzere hiçbir insana, canlıya zarar vermez. Kaba genellemeler yapmaz. Başkalarına yük olmaktan kaçınır ve çalıştığı kuruma, yaşadığı çevreye, dünyadaki tüm insanlığa daha fazla katkı sağlamaya gayret gösterir. (K9, E, Lise, Üniversite Öğrencisi).

Üniversite öğrencisi K9'un ileri sürdüğü bu görüş doğru ve yerinde olan bir görüştür. Zira toplumda ahlaki değerleri yaşamasında eğitimin yeri ve önemi son derece büyüktür. Hiç şüphe yok ki ailede, sosyal çevrede ve okulda güzel eğitim alan bir insan erdemli, ahlaklı, değer yargısı gelişmiş insan olup evrensel değerleri de benimsemiştir. O dünyada canlının yaşama hakkının üzerinde hiçbir şeyin olmadığını iyi bilir. Eğitimli insan, insanların insanca yaşaması için çabalar. Irk, din, dil ayrımı yapmaz. Haksızın yanında olur ve onun hakkını savunur.

Katılımcılardan ev hanımı K14 sorumuzu cevaplarken aile eğitiminin öneminden bahsederek şunları söylemiştir:

Bence toplumda ahlaki değerleri en üst düzeyde yaşayan insanlar eğitimli insanlardır. Ancak insana doğru ve iyi bir eğitimin verilmesi gerekmektedir. Birey ilk eğitimi aileden aldığı için bu eğitimin güzel bir şekilde verilmesi çok önemlidir. Bilindiği gibi çocuklar zamanlarının büyük bir kısmını ailede geçirirler. O yüzden aile bireylerin, özellikle anne babaların çocuk yetiştirme konusunda duyarlı olmaları gerekmektedir. Anne babalar çocuklarının fiziksel, ruhsal, duygusal ve sosyal yönden gelişimlerinin her aşamasında gerekli olan yetenek ve anlayışı kazanmalarına yardımcı olan bir eğitim geliştirmelidirler. (K14, K, 24, Lise, Ev hanımı).

Burada ev hanımının gözetlediği ve tecrübe ettiği konu, toplumda eğitimli insanların, haklı olarak, toplumda ahlaki değerleri en üst düzeyde yaşamış olmasıdır.

Onun açıkladığı gibi, insanın ilk eğitimi aileden başladığından, daha sonra büyüdüğü zaman insan aile eğitimine göre şekillenir ve olgunlaşır. Çocuk büyüdükçe onun yaşantısında aileden aldığı eğitim belirleyici bir rol oynar. O yüzden çocuk için aile ortamında amaçların ve yaklaşımların iyi benimsenmesi gereklidir. Aile eğitimlerinin hedef kitlesi, sosyal, kültürel ve ekonomik özellikler bakımından farklılık gösterdiğinden aile eğitimlerinde öncelikli olarak hedef kitlenin çocuk yetiştirme ve eğitim konularındaki gereksinimlerinin belirlenmesi çok önemlidir. Ayrıca din ve ahlaki eğitimi zamanında, yaşına uygun bir şekilde küçük yaşlardan itibaren sistematik olarak verilmelidir.

Yalnız 1 katılımcı toplumda ahlaki değerleri en üst düzeyde yaşayan insanların fakirler olduğunu söylemiştir. Ona göre fakir insanlar daha samimi, tevazü sahibi ve daha çok dindar insanlardır. Hiç kimseye zarar vermezler, herkesle iyi geçinirler ve çevredekilere elinden gelen yardımı da eksik etmezler.

Şu anda bir yardımlaşma dernek başkanı K6 kendi görüşlerini şöyle ifade etmiştir:

Bence toplumda ahlaki değerleri en üst düzeyde yaşayan insanlar fakirlerdir. Çünkü onlar çok temiz ve sade yaşam tarzını sürdürürler. Belki de ahlaklı oldukları için fakirdirler. Onlar çok samimi, tevazu sahibi ve zararsız insanlardır. İbadetleri tam zamanında ve eksiksiz yaparlar ve çevredekilerle elinden gelen yardımda bulunurlar. (K6, K, 31, Üniversite, Drnek Başkanı).

Gerçekten de toplumumuzda fakirler zenginlere göre daha samimi, daha sıcak, misafirperver ve yardımsever insanlardır. Dini hükümleri de yerine getiren en çok fakirlerdir. Onlar kendi iç dünyalarında yaşarken kimsenin malına, makamına göz dikmezler, kimsenin hakkını yemezler ve kimseye de zarar vermezler. Tevazu sahibi ve güzel ahlaklı insanlardır.

Görüldüğü gibi, “Topmlumda ahlaki değerleri en üst seviyede yaşayan insanlar sizce kimlerdir?”, sorumuzu cevaplayan katılımcılardan 8 kişi (% 44) dindar insanların en üst seviyede ahlaki değerlere göre yaşadıklarını savunmuştur. 5 katılımcı (% 28) toplumda ahlaki değerleri en üst düzeyde yaşayan insanların çiftçilerin olduğunu ifade etmiştir. 4 katılımcı (% 22) ise toplumda ahlaki değerleri en üst düzeyde yaşayanların

eğitimli insanlar olduğunu ileri sürmüşlerdir. Yalnız 1 katılımcı (% 6) da toplumda ahlaki değerleri en üst düzeyde yaşayan insanların fakirler olduğunu açıklamıştır.

3.2.2. Araştırmaya Katılan Kişilere Göre Zenginlerin Dini Tutum ve Davranışlarında Din-Ahlak İlişkisi

Ünlü sosyolog M. Weber, “Protestan Ahlakı ve Kapitalizm Ruhu” adlı çalışmasında Kapitalizmin ruhunun Protestan ahlakında bulunduğunu ve bir toplumun ahlaki zihniyetinin, ekonomik davranışı belirleyen önemli faktörlerden biri olduğunu ortaya koymaya çalışmaktadır.²³⁰ Dini ve ahlaki değerler insanın pratik yaşantıda aile, iş, meslek alanlarıyla ilgili tavır ve bakış açılarında önemli bir yere sahiptir. Zira İnsanoğlu yaşamını devam ettirebilmek için kendisine bir dünya kurmuş ve bu dünyayı kendi ihtiyaçları çerçevesinde şekillendirmiştir. İnsan, bu yaşamı din ile koruma altına almıştır. Din, yüksek ahlak ile toplumsal istikrarsızlığı, düzensizliği ve bozulmayı ortadan kaldırmış ve insanların huzur içinde yaşamaları için birtakım normlar koyarak insan hayatını kolaylaştırmıştır. Bu amaçla din hemen hemen insan hayatının her noktasında yer almıştır. Bu alanlardan biri de ekonomidir. Din ve ekonomi arasında içten bir bağlantı vardır. Ekonominin arz ve talep gibi denge unsurları, din kökenli etik bir düzlemde olup biterler.²³¹ Tabi sadece dinin ekonomiyi etkilediğini söylemek doğru değildir. Ekonomi de belli konularda dini etkilemektedir.

Din ve ekonomi arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışırken hangisinin daha etken olduğu konusu tartışılmaktadır. Ekonomi kavramı, dil, din, renk, bölge gibi ayrımların üstünde tüm insanların giyinme, beslenme ve barınma gibi ihtiyaçlarını karşılama ve varlığını sürdürme şartlarını içine almaktadır. Bundan dolayı ekonomi, toplumun en temel unsurlarından birisidir. Ancak ekonomik faaliyeti anlamak için, onun yakından ilişkili olduğu ve sosyologların ahlaki değerler sistemi, zihniyet veya daha sık olarak dünya görüşü ya da hayat anlayışı adını verdiği alt sistemle beraber ele almak gerekmektedir. Din ve ekonomi ilişkisinde dini, ekonomik davranışın önemli

²³⁰ M. Emin Koktaş, *Türkiye’de Dini Hayat*, (İstanbul: İşaret yayınları, 1993), 199.

²³¹ Mustafa Aydın, *Kurumlar Sosyolojisi*, (Vadi Yayınları, Ankara, 2005), 135.

güdümleyicisi, belirleyicisi olarak gören Weber’de görüldüğü gibi, tarihi süreçte dinin de belli tarihsel ve toplumsal şartlarda ekonomi üzerinde etkisi olduğu açıktır.²³²

İslam dini, ekonomik olarak, insanı hep çalışmaya yöneltip gerek bireysel gerekse toplumsal hayatın idamesinde önemli düzenlemelere kaynak oluşturmaktadır. İslam insanları çalışmaya ve teşebbüse yönelik cesaretlendirmiş ve kazancın dengeli dağıtımı ile dünya düzeni kurmayı emretmiştir.²³³

Konu ile ilgili biz de katılımcılara,“Zenginlerin dine karşı tutumları nasıldır? Zekât, sadaka gibi dini yükümlülükleri yerine getirip getirmediıklarını nasıl açıklarsınız”? Sorusu yönelttik.

Bu soru sonucunda elde edilen bulgular şöyledir (bkz. Tablolar: 15-16):

Tablo-15: Zenginlerin Din-Ahlak İlişkisi

Dine Karşı Tutumları	Say	Oran
Olumlu	0	0
Olumsuz	4	21
Zayıf	14	79
Toplam	18	100

Katılımcıların büyük çoğunluğu, yani 14 katılımcı zenginlerin dine karşı tutumlarının zayıf olduğunu belirtmiş. Onlara göre zenginler rahat bir hayat sürdürdüklerinden dolayı Allah’a ibadet etme ihtiyacı pek duyumamakta ve sahip oldukları serveti kendi çalışmalarının karşılığı olarak algılamaktadırlar.

Konu ile ilgili esnaf K2 şöyle demektedir:

Mâlesef zenginlerin dine karşı tutumları oldukça zayıftır. Onlar servetleri çok severler ve sahip olduklarından daha fazlasını isterler. Gözleri doyum bilmemektedir. Ne kadar kazanırlarsa o

²³² M. Ali Kirman, *Din ve Sekülerleşme*, (Adana: Karahan Kitabevi, 2005), 174-175.

²³³ Mustafa Özel, *İktisat ve Din*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 1997), 291.

kadar çok isterler. Bu durum tabi ki onların dini yönlerinin zayıf olduğundan kaynaklanmaktadır. Zenginlerin büyük çoğunluğu zekât ödememektedir. Fakirlere verdiği sadakaları zekât olarak sayarlar. Sadaka, kurban gibi maddi açıdan kendi ceplerine fazla yük getirmeyen dini yükümlülükleri pek çoğu yerine getirirken, hac ve zekât gibi ceplerine nispeten fazla yük getiren dini sorumluluklardan ise kaçmaktadırlar. (K2, E, 33, Üniversite, Esnaf).

Esnaf K2, zenginlerin dine karşı tutumlarının zayıf olduğunu söylerken, bu durum onların dini yönlerinin zayıf olduğundan kaynaklandığını belirtmektedir. Böyle olmasaydı, imkânları olduğu halde, hac ve zekât gibi dini yükümlülükleri de yerine getirirlerdi.

4 katılımcıya göre, zenginlerin dine karşı tutumları olumsuzdur. Bunlara göre, insanlar zengin oldukça, ne yazık ki, dinden uzaklaşmaktadırlar. Çünkü bir taraftan işler büyüdükçe, ibadet etmeye vakit bulamıyor, diğer taraftan da Allah’a ibadet etme, yalvarma ihtiyacı eskisi gibi duymuyorlar. Zenginler, çoğu zaman ibadetleri tamamen terk ediyor. Ayrıca zenginlik çoğu zaman kibire de sebep olmaktadır. Kibirli insan güç, kuvvet, servet gibi meziyetinden dolayı kendini başkasından üstün görmekte ve dini yükümlülükleri yerine getirmemektedir.

Konu ile ilgili esnaf K7 şöyle demektedir:

Zenginler dinden uzaktalar ve dini yükümlülükleri yerine getirmiyorlar. Her zaman zengin, sağlıklı ve mutlu kalacaklarını düşünüyorlar. Onlarda büyüklük taslama ve kibir duyguları çok yüksektir. Kendileri rahat oldukları için herkesin rahat bir şekilde yaşadıklarını zannetmektedirler. O yüzden çoğu zaman başkalara yardım etmezler. Yardım yaptıkları zaman da infak ettikleri şeyin peşinden minnet ederler. Bu da fakirlere sıkıntı ve eziyet vermektedir. (K7, E, 42, Üniversite, Esnaf).

Milletin içinde yaygın olan “tok açın halinden anlamaz” sözü, esnaf K7’nin fikirlerini kanıtlamaktadır. Zira insan fakirken daha sade hayat sürdürüyor ve ibadetlerini de ihmal etmiyor. Ne yazık ki maddî durumu iyileşince büyüklük taslama havasına giriyor ve dini yükümlülükleri de yerine getirmiyor.

Bir başka katılımcı K17 görüşlerini şöyle ifade etmiştir:

Gördüğüm kadarıyla insan ne kadar zengin olursa, o kadar dinden uzaklaşmaktadır. Bu çok uzucu bir durumdur, ancak gerçektir. Tabi ki, dindar ve dini yükümlülükleri yerine getiren zenginler de var, ama onların sayısı oldukça azdır. Çoğu zengin dinden uzak ve dini

sorumlulukları yerine getirmemektedir. Bir şey yaparlarsa, samimiyetten dolayı değil, insanların gözüne girmesi için yaparlar, onlar ikiyüzlü ve yalancılardır. Bence bunun sebebi din bilgisinin eksik olmasıdır. Mesela, benim tanıdığım birisi zengin olduktan sonra dinini değiştirdi ve Hristiyan oldu. (K17, 53, Lise, Emalkçı).

Sorunun devamında, “Zenginler zekât, sadaka gibi dini yükümlülükleri yerine getirip getirmediklerini nasıl açıklarsınız”? Katılımcılar çeşitli cevaplar vermişlerdir.

Tablo-16: Zenginlerin Dini Görevlerini Yerine Getirme Düzeyleri

Dini Görevleri Yerine getirme	Say	Oran
Çok Azı Yerine Getiriyor	10	56
Getiriyor	1	6
Getirmiyor	7	38
Toplam	18	100

10 katılımcı, zekât ve sadaka gibi dini yükümlülükleri yerine getiren zenginlerin az sayıda olduğunu ifade etmiştir. Bazılarına göre bu din bilgisinin zayıf olduğundan kaynaklanmaktadır. Zira din, insanları yardımlaşmaya çağırmakadır ve bu konuda, örneğin zekât verme işinde, mecburiyet söz konusudur. Din bilgisi olmayan zengin ise bu ve benzeri sorumluluklardan kaçmaktadır.

Benzer bir şekilde üniversite öğrencisi K9 da sorumuzu cevaplarken şunları söylemiştir:

Bence zenginlerin dine karşı tutumları çok zayıftır. Bazen yerine getirdikleri dini yükümlülükleri çıkar amaçlıdır. İnsanların gözüne girmek için ibadet ederler. Zaten çok az kişi kurban ve sadaka gibi dini yükümlülükleri yerine getirir, ancak zekât, hac, oruç namaz vs. ibadetlerden uzaktırlar. Belki de bunun sebebi dini bilgileri bilmemesidir, çünkü çoğu zaman farz olan cuma namazını kılmazken, vacip olan bayram namazlarını kılar, kurban keser, mevlit okutur, fakat imkân olduğu halde hacca gitmezler. (E, 9, Lise, Üniversite Öğrencisi).

Burada üniversite öğrencisi K9 dini yükümlülükleri nadiren yerine getiren zenginlerin çıkar amaçlı davrandıklarını ifade etmektedir. Onlar ya birilerinin görmesi için zekât ve sadaka gibi dini yükümlülükleri yerine getirirler veya bir beklenti içindedirler. Senede 2 bayram namazı kılmakla ve Mevlit ayında Mevlüt okutmakla kendilerini, diğer farz olan ibadetlerini de yerine getirilmiş sayarlar.

İktisatçı katılımcımız K10 bu konuda kendi görüşlerini şöyle ifade etmiştir:

Zenginlerin dine karşı tutumları zayıftır. Namaz kılan, oruç tutan, zekât veren vs. zengin sayısı oldukça azdır. Bence burada din eğitimi ve din bilgisi önemli etkidir. Zira vatandaşımızın din bilgisi çok düşüktür. Oysa bütün dinler, insanları dini hükümleri yerine getirmeye, iyilik yapmaya ve yardımlaşmaya çağırır. Tabi ki dini yükümlülükleri yerine getiren zenginlerimiz de var, ancak onlar çoğu zaman çıkar amaçlı davranmaktadırlar, bir süre sonra hemen hemen herkesin açıkça ekonomik ve siyasi amaçların olduğu ortaya çıkmaktadır. (K10, E, 30, Yüksek Lisans, İktisatçı).

İktisatçı K10, az sayıda zekât ve sadaka gibi dini yükümlülükleri yerine getiren zenginlerin olduğunu, ancak hemen hemen herkesin ekonomik ve siyasi amaçlı davrandıklarını açıklamaktadır. Diğer katılımcılar gibi, iktisatçı katılımcımız da bu durumun genellikle eğitim ve din bilgisinin eksikliğinden meydana geldiğini ileri sürmektedir.

Öğretmen (K13) ise zenginleri iki kategoriye ayırarak şöyle demektedir:

Kesin bir fıkım yok. Zenginleri ikiye ayırabiliriz: Dindar, dini yükümlülükleri yerine getirenler ve dine karşı tutumları zayıf olan, dini yükümlülükleri yerine getirmeyenler. Birinciler zekât ve sadaka veriyorlar, çünkü sahip oldukları servetin Allah'tan geldiğini düşünmektedirler. İkinciler ise cimrilik ederler, çünkü onlar sahip oldukları servetin kendi çalışmalarının karşılığı olarak görmektedirler. Bence dini yükümlülükleri en çok orta sınıf insanları yerine getirmektedir. Zenginler, maalesef, ancak bir sıkıntıya uğradıktan sonra ibadete yönelmektedirler. (K13, K, 34, Doktora, Öğretmen).

Öğretmen K13'ün dediği gibi, maalesef bazı insanlar ancak bir sıkıntıya uğradıkları zaman ibadete yönelmektedirler. Bollukta ve rahatlıkla yaşadıkları zaman Allah'a dua ve ibadet etme ihtiyacını duymayıp elde ettikleri servetin sadece kendi çalışmasının karşılığı olarak görmektedirler. Lakin Allah dilemeseydi onları da fakirlik içinde bırakırdı.

Bazı katılımcılara göre ise zenginlerin zekât, sadaka gibi dini yükümlülüklerin yerine getirmemelerin sebebi eğitim ve imanın zayıf olmasıdır. Zenginlerin bir kısmı sadakaları zekât yerine saymaktadır. Oysa zekâtın dini kurallara göre hesaplanması ve belirlenen zamanda verilmesi gerekmektedir.

Bu konuda esnaf K8 şöyle demektedir:

Zenginler serveti çok severler. Onlarda mal hırsı doyum bilmez. Bence bu durum onların iman zayıflığından kaynaklanmaktadır. İş zekât, sadaka gibi dini yükümlülükleri yerine getirmeye gelince, neredeyse kimse kendini zengin olduğunu kabul etmez. Nefis insana kendi sahip olduklarını küçük ve az gösterir. Allah yolunda vermesi gereken miktarı da çok gösterir ve yanıltır. O yüzden onlar infak ederek servtinin tükenmesinden endişe ederler. Vermekten korkarlar, çünkü verdikçe servetlerinin azalacağı ve tükeneceği düşünürler. Aslında tam tersi, verdikçe Allah onları daha çok zengin eder. (K8, E, 31, Yüksek Lisans, İşletmeci).

Gerçekten de, işletmeci K8'in dediği gibi, zenginlerin çoğu infaktan korkarlar. Kazandıkça daha çok kazanmak isterler. Harcamalar da arttığı için fakirlere yardım edecek fonu ayıramıyorlar. Verdikleri sadakaları zekât yerine sayarlar.

7 katılımcı ise, zenginlerin zekât, sadaka gibi dini yükümlülükleri yerine getirmediklerini açıklamıştır.

Katılımcı K14 ise sorumuzu şöyle cevaplamıştır:

Bildiğim kadarıyla zenginler zekât ve sadaka gibi dini yükümlükleri yerine getirmiyorlar. Ne yazık ki, çoğu insan zengin olduktan sonra, zenginlik havasıyla eski günleri unutarak, fakirlere yardım etmemektedir. Hep zengin ve rahat kalacaklarını düşünerek ne zekât ne de sadaka verirler. Bence bunun en büyük sebebi din eğitimin ve din bilgilerin eksik olmasıdır. (K14, K, 24, Lise, Ev hanımı).

Tabi ki dini yükümlülükleri yerine getirme işinde dini eğitim ve yeterli düzeyde din bilgisinin olması önemlidir. Din eğitimi almış ve din bilgisine sahip olsalardı dini yükümlülükleri seve seve yerine getirirlerdi ve örneğin, fazla vermeyelim diye sadakaları zekât yerine saymazlardı.

Sadece 1 katılımcı K16 zenginlerin büyük bir çoğunluğunun dindar olduğu ve zekât, sadaka gibi dini yükümlülüklerini yerine getirdiklerini ifade etmiştir. Kendisi sorumuzu cevaplarken şöyle söylemektedir:

Bence zenginlerin yüzde 80'den fazlası dini yükümlülükleri yerine getirmektedirler. Onlar namaz, oruç gibi ibadetleri düzenli bir şekilde yerine getirmelerse de zekât, sadaka gibi dini yükümlülükleri elinden geldiği kadarıyla gerçekleştirmeye gayret etmektedirler. (K16, E, 45, Lise, Tüccar).

Tüccar olan katılımcının sorumuza olumlu yaklaşması muhtemelen kendisinin ve kendi arkadaşlarının dindar olması ve dini yükümlülükleri mümkün olduğunca yerine getirdikleridir. Yoksa pratikte tam tersi geçerlidir, yani çoğu zaman zenginlerin dine karşı tutumları zayıf veya olumsuzdur.

Görüldüğü gibi, iktisadi tutum ve davranışlar ile din ve ahlak ilişkisi konusunda katılımcılara sorduğumuz sorular sonucunda farklı ve çeşitli cevaplar alınmıştır. “Zenginlerin dine karşı tutumları nasıldır? Zekât, sadaka gibi dini yükümlülükleri yerine getirip getirmediklerini nasıl açıklarsınız?” sorusuna katılımcıların büyük çoğunluğu, yani 14 katılımcı (% 79) zenginlerin dine karşı tutumlarının zayıf olduğunu belirtirken 5 katılımcıya (% 21) göre, zenginlerin dine karşı tutumları olumsuzdur. Birincilere göre, insanlar zengin oldukça, dinden uzaklaşmaktadırlar. İkincilere göre ise çoğu zengin giderek ibadetleri tamamen terketmektedir. Ayrıca zenginlik onların kibirlenmesine de sebep olmaktadır. Maalesef hiç bir katılımcı zenginlerin dine karşı tutumlarının olumlu olduğunu söylememiştir. 10 katılımcı (% 56) zenginlerin, zekât ve sadaka gibi dini yükümlülükleri yerine getiren zenginlerin az sayıda olduğunu söylerken 7 katılımcı (% 38), dini görevlerinin yerine getirmedikleri belirtmiştir. Onlara göre bu din bilgisinin zayıf olduğundan kaynaklanmaktadır. Sadece 1 (% 6) katılımcı sorumuza olumlu cevap vererek, çoğu zengin dindar olduğunu ve dini görevlilerini de yerine getirdiklerini ifade etmiştir.

Batum şehrinde ve ülkemiz genelinde, Müslümanların din eğitim alma problemi var. Çünkü İslami ilmi kuruluşlar henüz yok. İnsanlar ancak Cuma günleri camiye gidip orada dinledikleri vaazla ve bazı yardımlaşma dernekleri tarafından basılan dini literatürden İslamı öğrenebiliyorlar. O yüzden Müslümanlar İslamla ilgili konuları tam olarak bilmemektedirler. Ancak durum diğer din mensuplarında da çok farklı değildir. Bilgisizlik sorunu orta yaş ve üzerinde olan insanlarda daha çok belirgindir. Çünkü onların yetiştiği Kömünizm döneminde din tamamen yasaktı. O yüzden din eğitim almadan yoksun kaldılar. Şimdi de yaşların ilerlemesinden dolayı okumaya pek

yanaşmamaktadırlar. Neticede Zenginler, çoğu zaman dini yükümlülükleri yerine getirmiyor, getirenler de çıkar amaçlı davranmaktadırlar.

3.2.3. Resmi ve Özel Kurumlarda Çalışanların Helal-haramla İlgili Yaklaşımlar

Bu başlık altında katılımcılara, “Resmi veya özel kurumlarda çalışanlar gelirlerinin haram veya helal olduğuna size göre ne derece dikkat ediyorlar”? Sorusunu sorduk. Zira günlük hayatımızda insanların helal ve haramlara, özellikle gelirin helal veya haram olduğuna dikkat etmesi son derece önemlidir.

Bu soru sonucunda elde edilen bulgular şöyledir (bkz. Tablo-17):

Tablo-17: Resmi veya Özel Kurumlarda Çalışanların Helal-Haramla İlişkisi

Gelirin Helal-Harama Dikkat Etmesi	Say	Oran
Çok Azı Dikkat Etmektedir	10	56
Etmemektedir	8	44
Toplam	18	100

10 katılımcı, az sayıda resmi veya özel kurumlarda çalışanların gelirlerin haram veya helal olduğuna dikkat ettiklerini ifade etmiştir. Bazılarına göre bu sayı çalışanların yüzde 5’i, bazılarına göre yüzde 10’u ve en fazla yüzde 20’dir. Yani özel veya devlet sektöründe çalışanların yüzde 80’i gelirin helal veya haram olduğuna dikkat etmemektedir.

Konu ile ilgili dernek başkanı K6 şöyle söylemektedir:

Resmi veya özel kurumlarda çalışanların çok azı gelirlerin haram veya helal olduğuna dikkat etmektedir. Belki de çalışanlar bu yönde istekliler, ancak mevcut ortam buna imkân vermemektedir. Örneğin, ben içkili düğünlere gitmek istemiyorum, fakat arasıra yakın akraba ve arkadaşların düğünlerine gitmeye mecbur kalıyorum. Aynı şekilde çok fazla dindar insan haram yerlerde çalışmak istemiyor, ancak ekonomik durumu iyi olmayan ülkemizde, kendini ve ailesini geçindirmek için çalışmaya mecburdurlar. (K6, K, 31, Üniversite, Dernek Başkanı).

Dernek başkanının ifade ettiği, resmi veya özel kurumlarda çalışanların gelirlerin haram veya helal olduğuna dikkat etmemesi, en çok ağır ekonomik şartlardan kaynaklandığını söyleyebiliriz ki, son yıllarda Batum'da hem iş bulmak zorlaşmış hem de fiyatlar çok yükselmiştir. O yüzden insanlar yeter ki geçimini sağlayabileceği bir iş bulsunlar, gelirin haram veya helal olduğuna artık önem vermiyorlar. Ancak katılımcımızın da dediği gibi, işsizlikten dolayı bazı yerlerde istemeyerek, kendileri ve aileleri geçindirmek için mecbur kalıp çalışanlar da var.

Bu konuda iktisatçı K10 kendi görüşlerini şöyle ifade etmektedir:

“Çok az kişi gelirin helal veya haram olduğuna dikkat etmektedir. Bildiğiniz gibi, Batum farklı din mensuplarının birarada yaşadığı bir şehirdir. Onun için biz – Müslümanlar, Hristiyan ve diğer dinlere mensup olan insanlarla birlikte yaşamak durumundayız. Ülke genelinde çoğunluğunu (%84) Ortodoks Hristiyanlar oluşturduğu için, onların bir çok imkânları var. Devlet de, doğal olarak kiliseyi daha çok desteklemektedir. Müslümanlar bu karışık ortamda yaşadıkları için, ister istemez bazı İslam dinine uygun olmayan davranışlarda bulunabilmektedirler. En büyük sorunlardan biri, mesela ülkemizde içkinin, yani şarabın çok yaygın olmasıdır. Gürcistan şarap ülkesi olarak bilinmektedir ve şarap içki türü, yani keyif verici bir içecektir. Ayrıca Hristiyan dininde de kutsaldır. O yüzden birinin evine misafir olarak gittiğiniz zaman hemen sana şarap ikram ederler, şarap içerek o aileyi kutsamış oluyorsun. İçmeyenler ayıplanır ve toplumdan dışlanırlar. Hâlâ Müslümanların düğünlerinde ve merasimlerinde şarap yaygındır. (K10, E, 30, Yüksek Lisans, İktisatçı).

Evet, farklı din mensubu ve farklı kültürleri olan insanların birarada yaşaması insanların hem yararına hem de zararınadır. İktisatçı K10, ülkede çok yaygın olan içki geleneğinden bahsederek olayın pratik hayattaki yüzünü daha iyi anlamamızı sağlamaya çalışmaktadır. Yeni yetişen Müslüman gençler yavaş yavaş bu geleneği kaldırmaya çalışmaktadırlar. İçkili marketler ve lokantalar gibi faaliyetler, maalesef Müslümanların da dikkat etmediği konulardır. Müslüman lokanta ve market sahiplerine, neden içki sattığı sorulduğunda, başka bir çaresinin olmadığını, satmaması halinde müşterilerin

kendisini tercih etmeyeceğini ifade etmektedirler. Tabi ki gelirin helal olmasına özen gösterenler de var, ancak onların sayıları şimdilik azdır. Müslüman din adamlarının çok çalışması ve halkımıza dinimizin öğretilerini anlatmaları lazım diye düşünüyorum.

8 katılımcı ise resmi veya özel kurumlarda çalışanların gelirlerin haram veya helal olduğuna dikkat etmediklerini belirtmiştir. Onlara göre bunun en önemli sebebi dini bilgilerinin olmaması ve ülkenin içinde bulunduğu olumsuz ekonomik koşullardır. Şehirde ve ülke genelinde işsizlik oranının yüksek olduğundan, insanlar iş bulmakta zorluk çekmektedirler. Yeter ki iş olsun, belli bir gelir elde edilsin ve aile geçimini sağlansın, helal ve haram olduğuna pek önem verilmemektedir.

Ev hanımı K4 bu konuda şunları demiştir:

Ne yazık ki, resmi veya özel kurumlarda çalışanlar gelirlerin haram veya helal olduğuna dikkat etmiyor veya edemiyorlar. Şehirde iş bulmak çok zor. O yüzden insanlar istihdam oldukları işin ve aldıkları ücretin helal veya haram olduğuna bakmıyorlar. Bir kere, hemen hemen bütün marketlerde, otellerde, restoranlarda içki ve domuz eti satılmaktadır. Genelde gençlerin istihdam edebilecekleri yerler bunlardır. Gençler buralarda çalışmak istemeseler de, malesef başka alternatifler yok. (K4, K, 42, Lise, Ev hanımı).

Diğer katılımcılar gibi, ev hanımı K4 de insanların gelirin haram veya helal olduğuna dikkat edilmemesinin nedenini istihdam sorununa bağlamaktadır. Turistik bir şehir olan Batum'da gelirin helal olduğu istihdam alanları sınırlıdır. O yüzden insanlar, istemeseler de dinen uygun olmayan, örneğin içkili yerlerde çalışmak zorunda kalmaktadır.

Öğretmen K13 şöyle demektedir:

Benim gördüğüm kadarıyla resmi veya özel kurumlarda çalışanlar gelirlerin haram veya helal olduğuna dikkat etmiyorlar. Bunun en önemli sebebi yeterli seviyede din bilgisinin olmamasıdır. İnsanlar yeter ki akşam eve bir şeyler götürsün, helal mı haram mı, kimse dikkat etmiyor. Ölçü ve tartıda da büyük sıkıntılar var, ticaret yapanların büyük çoğunluğu ölçerken ve tartarken hile yapıyor. Örneğin, bu yaz tanıdığım bir tüccar arkadaşımdan karpuz almıştım, 18 kilo bedelini ödedim, şüphelendim, başka bir yerde tarttırdım ve sadece 13 kilo çıktı. Malesef, Namaz kılan, oruç tutan Müslümanlar içki, domuz eti gibi haram olan malların ticaretini de yapıyorlar. (K13, K, 34, Doktora, Öğretmen).

Maalesef mecbur kaldıklarının dışında, gelirin helal veya haram olduğuna hiç önem vermeyen insanların sayısı da az değil. Öğretmen K13'ün bahsettiği karpuz satan tüccar da onlardan biridir. Aynı şekilde birçok kasap daha fazla kazanmak için dana etinin yanında domuz etini de satmaktadır. Tabi ki bunlara hak vermek hiçbir şekilde mümkün değildir. Zira işi var, helalinden kazandığına yetinmeyip daha çok kazanmak için dinen haram olan malları da satıyor.

Görüldüğü gibi, “Resmi veya özel kurumlarda çalışanlar gelirlerin haram veya helal olduğuna size göre ne derece dikkat ediyorlar?” sorusuna 10 katılımcı (% 56), az sayıda resmi veya özel kurumlarda çalışanların gelirlerin haram veya helal olduğuna dikkat ettiklerini ifade etmiştir. Bu sayı çalışanların yüzde 5, 10 ve en fazla yüzde 20'sidir. Yani özel veya devlet sektöründe çalışanların yüzde 80'i gelirin helal veya haram olduğuna dikkat etmemektedir. 8 katılımcı (% 44) ise resmi veya özel kurumlarda çalışanların gelirlerin haram veya helal olduğuna dikkat etmediklerini belirtmiştir. Onlara göre bunun en önemli sebebi dini bilgilerinin eksik olması veya olmaması ve ülkede olan kötü ekonomik şartlardır. Gerek Müslümanlar, gerek Hristiyan ve Yahudiler din bilgisi açısından yeterli düzeyde değiller. Komünizm döneminin çöküşünden 30 yıl geçmesine rağmen vatandaşımızın din bilgisi henüz çok eksiktir. Bu bakımdan din adamlarının çok çalışmaları gerekmektedir. Ülkede olan kötü ekonomik şartlar da insanları harama doğru itmektedir, çünkü geçinmek için gelir yeterli olmadığından, çoğu insan gelirin helal veya haram olduğuna pek dikkat etmemektedir. Yeter ki bir şey elde etsinler, haram mı helal mı bakmıyorlar.

Maalef bu soruya da hiç bir katılımcı olumlu yaklaşmamış ve resmi veya özel kurumlarda çalışanların, gelirlerinin helal veya haram olduğuna, tam olarak dikkat ettiklerini dememiştir.

3.2.4. Ekonomik gelişmenin Dini Yaşamına Etkisi

Bu başlık altında katılımcılara, “Son yıllarda Batum hızla gelişmekte ve eskiye göre insanların maddî durumu iyileşmektedir. Sizce bu gelişme insanların dini yaşantısını hangi yönde etkilemektedir”? Şeklindeydi.

Bu soru sonucunda elde edilen bulgular şöyledir (bkz. Tablo-18):

Tablo-18: Ekomomik Gelişme ve Dindarlık İlişkisi

Ek. Gelişmenin Dini Yaşamına Etkisi	Say	Oran
Olumlu	6	33
Olumsuz	12	67
Toplam	18	100

12 katılımcı ekonomik gelişmenin insanların dini yaşantısını olumsuz yönde etkilendiğini beyan etmişlerdir. Onların açıklamalarına göre, insan maddî durumu iyileştikten sonra dinden uzaklaşmaktadır. Yani gelir düzeyi yükseldikçe dinî yaşayışın şiddetinde bir azalma olduğu görülmektedir.

Bu konuda dernek başkanı K6 insanların dinî yaşayışını dikkate alarak şunları söylemektedir:

Üzülerek belirtmek isterim ki, ekonomik durumu iyileşmesine paralel olarak, insanlar dinden uzaklaşmaktadırlar. Son yıllarda Batum’da meydana gelen ekonomik gelişme vatandaşımızın dini yaşantısına olumsuz yönde etkilemektedir. Eskiden insanlar bu kadar lüks bir hayat içinde değildi, ama daha dindardı. Belki de bugün camiler daha kalabalık, ancak insanlar eskisi kadar samimi, olgun, güçlü imana sahip değiller. Örneğin, eskiden kadınlar hiç pantolon giyimezdi, bugün başörtülü ve namaz kılan kadınlar bile pantolon giymektedirler. Kur’an Kursu ve yurtlarda da öğrenci sayısı eskiye nazaran önemli ölçüde azalmaktadır. (K6, K, Yüksek Lisans, Dernek başkanı).

Dernek başkanı K6’nın gözlemlediği nokta insanların maddî durumlarının gelişmesiyle dini yönlerinin zayıflamasıdır. Maalesef Batum’da bu durum hissedilmektedir. Kur’an kurslarında ve yurtlarda öğrencilerin azalması bu görüşü desteklemektedir.

İşletmeci K8 kendi görüşlerini şöyle ifade etmektedir:

Bence ekonomik gelişme insanların dini yaşantısını olumsuz yönde etkilemektedir. İnsan fakir olduğu zaman Allaha muhtaç olduğunu ve ibadet etme gerekliliğini daha çok duymaktadır. Zengin olduktan sonra ise ne yazık ki, dinden uzaklaşmaktadır. Örneğin, benim tanıdığım bir ailenin çocuğu fakirken namaz kılar, oruç tutar, devamlı camiye giderdi. Ailenin maddi durumu iyileştikten sonra yavaş yavaş dini ibadetleri terk etmeye başladı ve sonunda arkadaşlardan etkilenecek dinini bile değiştirdi. (K8, E, 31, Yüksek Lisans, Dernek başkanı).

İşletmeci K8'in açıklamak istediği olay, insanların maddî durumunun gelişmesiyle dini yaşayışlarında azalmaların meydana geldiği ve bazı durumlarda dinin bile değişmesidir. Batum örneğinde Müslümanların Hristiyanlaşmasıdır. Belki de bunun sebebi ekonomik gelişmeyle birlikte siyasi durumla da ilgilidir. Çünkü Kilise siyasi konjonkturu belli ölçüde etkilemektedir.

6 katılımcı ise ekonomik gelişmenin insanların dini yaşantısını olumlu yönde etkilediğini ifade etmektedir. Onlara göre insanlar zengin olduktan sonra daha çok dindar olmaktadır. Çünkü kendileri zengin olduğu için Allah'a daha çok şükür ve ibadet etme ihtiyacı ve gerekliliği duymaktadırlar. Onlardan bir kısmı elinde olanların Allah'tan geldiğini düşünürken bazıları sürekli zengin kalmaları için dini yükümlülükleri daha çok yerine getirmeye çalışmaktadırlar.

Konu ile ilgili Turizmci K18 şöyle demektedir:

Bence ekonomik gelişme insanların dini yaşantısını olumlu yönde etkilemektedir. İnsanlar zengin olduktan sonra dini yükümlülükleri daha çok yerine getirmeye çalışmaktadırlar. Bugün Batum'da camiye giden, namaz kılan, oruç tutan, zekât veren, hacc'a giden, başörtülü gezen zenginlerin sayısı eskiye nazaran önemli ölçüde artış göstermiştir. Örneğin, benim kızkardeşim eskiden başı açıkken zengin olduktan sonra kapandı. (K18, K, 35, Lise, Turizmci).

Turizmci K18'e göre, insanlar maddî olarak ilerledikten sonra, daha çok dindar olmaktadır. Çünkü onlar bir yandan zenginliği Allah'ın bir lütfü olarak görüp ona şükür borcunu yerine getirmek için dua ve ibadet etmekte, diğer yandan ise elinde olan imkânlardan dolayı zekât, sadaka gibi dini yükümlülükleri rahatlıkla yerine getirebilmektedirler.

Görüldüğü gibi, “Son yıllarda Batum hızla gelişmekte ve eskiye göre insanların maddî durumu iyileşmektedir. Sizce bu gelişme insanların dini yaşantısını hangi yönde etkilemektedir”? Sorusuna 12 katılımcı (% 67) ekonomik gelişmenin insanların dini

yaşantısını olumsuz yönde etkilendiğini beyan etmişlerdir. Onların açıklamalarına göre, insan maddî durumu iyileştikten sonra dinden uzaklaşmaktadır. Yani gelir düzeyi yükseldikçe dinî yaşayışın şiddetinde bir azalma olduğu görülmektedir. 6 katılımcı (% 33) ise ekonomik gelişmenin insanların dini yaşantısını olumlu yönde etkilendiğini ifade etmektedir. Onlara göre insanlar zengin olduktan sonra daha çok dindar olmaktadır. Çünkü zengin oldukları için Allah’a daha çok şükür ve ibadet etme ihtiyacı ve gerekliliği duymaktadırlar.

3.2.5. Gündelik Hayatta En Çok Öne Çıkan Ahlaki Konular-Diyaloglar

Bir toplumda insanlararası ahlaki ilişkilerin önemi çok büyüktür. Söz konusu toplum ve bireylerin kültürü, eğitim seviyesi, ahlaklı olup olmadığını belki de en iyi şekilde günlük hayatta, yani sokaklarda, pazarlarda, parklarda vb. yerlerde daha çok anlaşılır. Biz de mülakatımıza katılımcılara, Batumluların kişilerarası ilişkiler ile ahlak konusunda “Sizce insanlar arası ilişkilerde kötü sözlere yer veriliyor mu? İnsanlar bir araya geldiklerinde en çok hangi konuları konuşuyorlar”? Sorusu yönelttik.

Bu soru sonucunda elde edilen bulgular şöyledir (bkz. Tablolar: 19-20):

Tablo-19: İnsanlar Arası İlişkilerde Kötü Sözlere Yer Verilmesi

Kötü Sözlere Yer Verilmesi	Say	Oran
Sık Sık Yer Verilmesi	17	94
Nadiren Yer Verilmesi	1	6
Toplam	18	100

18 katılımcıdan 17’si insanlar arası ilişkilerde sık sık kötü sözlere yer verildiğini söylemiştir. Son dönemde, özellikle gençlerde bu kötü davranışın arttığı görülmektedir. Batı ideolojisinde ön plana çıkan eşitlik ve özgürlük ilkeleri de buna sebebiyet

oluşturmaktadır. Çünkü gençler kötü sözlerin açıkça kullanılmasını da özgürlüğün bir getirisi olarak düşünmektedirler. Artık insanlar sokaklarda, açık bir şekilde, çekinmeden ve utanmadan, herkesin yanında kötü sözlerle konuşmaktadırlar. Bir bakıma, şehirli gençler arasındaki ilişkilerde kötü sözlere yer verilmesi moda olmakta ve gün geçtikçe bu kötü davranış daha da yaygınlaşmaktadır.

Bu konuda öğretmen K3 insanlar arası ahlaki ilişkilerde yaşadığı ve tanık olduğu tecrübeler sonucu şunları ifade etmektedir:

“Ne yazık ki insanların çoğunluğu konuşurken argo ve küfür içerikli sözlere yer veriyorlar. Sayıları az da olsa, bazı kadınların ve büyüklerin bulunduğu ortamda bile bu kötü davranışı sergilemekten kaçınmıyorlar. Trende, otobüste, parklarda hiç çekinmeden yüksek sesle argo ve küfür içerikli sözleri kullanarak konuşanlara rastlamak her gün mümkün. Ayrıca kaba davranışı sergileyenlerin sayısı da az değil. İnsanlar eskisi gibi affedici değiller. Örneğin, bir kaza olduğu zaman, diyelim arabalar birbirlerine çarptı, polis gelene kadar küfürler, bağırma-çağırma, hatta kavgalar ortalığı götürür. Oysa Allah bize akıl vermiş, konuşmak için dil vermiş, hatalar olur, kazalar olabilir, kavga yerine güzelce oturup haklı haksızı çıkartmak daha güzel bir davranış değil mi? Maalesef insanlarda huzur ve sevgi diye bir şey kalmadı. (K3, K, 27, Üniversite, Öğretmen).

Öğretmen K3’ün üzümlere ifade ettiği son dönemde insanların tamamen olumsuz değiştiği meselesidir. İnsanlarda eskisi gibi sevgi, dostluk, affedicilik, sabır vb. duygular kalmadı. Herkes birbirine kaba, sert, merhametsiz, kötü davranıyor ve hataları hiç affetmiyorlar. Ufak bir anlaşmazlık ve hata yüzünden bağırıp çağırma, küfürler, sövgüler yağdırırlar birbirlerine. Ne yazık ki bunu gören gençler de aynı şekilde davranıp hareket ediyorlar.

Konu ile ilgili bir başka katılımcı K5 da:

Şehir büyüdükçe insanlar birbirinden soğuyor ve akraba, komşuluk ilişkileri azalmaktadır. İnsanlarda utanma duygusu sanki kalmamış. Eskiden gençler büyüklerin yanında konuşmayı bile cesaret edemezken şimdi yüksek sesle, bağırarak ve kötü sözleri kullanarak konuşabiliyorlar. Globalleşme, modernleşme, internet vs. teknolojik gelişmeler bir yandan insanlara faydalar sağlarken, diğer yandan da ahlak anlayışını olumsuz yönde etkilemektedir. Artık televizyon ekranlarından da küfür içerikli ve argo kelimelerin duyması hiç de yabancı değil. (K5, E, 36, Üniversite, İlahiyatçı).

Gerçekten de teknolojik gelişmeler insanlara faydalar olduğu kadar zararlar da getirmiştir. Eskiden televizyon ekranlarından argo ve küfür içerikli kelimelerin duyulması hiç kimsenin aklına bile gelmezdi, bugün ise normal bir şey olmuş durumdadır. Bunu izleyen ve duyan gençler de ahlaken çökme yoluna girmektedirler.

Öğretmen K13 kendi görüşlerini üzümlere şöyle açıklamaktadır:

Ne yazık ki, son dönemde neredeyse gençlerin konuştuğu iki kelimedenden biri kötü kelimedir. Tamamen ahlakdışı bu davranış artık gençlerde moda haline gelmiştir. Okulda, otobüste, trende, kadınların ve büyüklerin bulunduğu ortamda genç erkekler, hatta genç kızlar bile kötü sözleri kullanarak konuşuyorlar. Çok üzücü bir durum. Çağdaş yaşamın getirdiği manevi felaketlerden biridir bu. Maalesef internet gibi iletişim araçlarının ortaya koyduğu bu ve benzeri olumsuzluklara engel olmamız artık mümkün değildir. (K13, K, 34, Doktora, Öğretmen).

Gelişme denen olay bir nevi kendiliğinden gelmektedir. Onun karşısına çıkmak ve durdurmak mümkün değildir. Ancak bu ekonomik ve teknolojik gelişmeleri manevi yönümüzü olumsuz yönde etkilememeli, genç nesillerimizi bu yönde korumamız gerekmektedir. Öğretmen K13'ün dediği gibi, insanlar arası ahlaki ilişkiler açısından durum pekiyi görünmemektedir. Genç kızların bile konuşurken kötü sözlere yer verilmesi ve erkeklerin konuştuğu iki kelimedenden birinin kötü olması toplumumuzu manevi felaketlere doğru sürüklemektedir ki, sonra bundan kurtulmak çok zor olacaktır.

Sadece bir katılımcı K1 insanlar arası ilişkilerde nadiren kötü sözlere yer verildiğini ifade etmiştir. O şöyle demektedir:

Bence insanlar arası ilişkilerde eskisi gibi kötü sözlere yer verilmemektedir. Bugün insanlar daha eğitilmiş, kültürlü ve dindardır. Bakın insanlar sosyal, ekonomik, ticarî ilişkiler kuruyor, yutdışına rahatlıkla gidebiliyor, ibadethaneler doluyor, din eğitimi almak sorun değil. Eskiden, yani Komünizm döneminde bütün bunlar yasaktı. Bugün insanların ekonomik durumları daha iyidir, çalışan kazanıyor. Bu bakımdan insanlar arası ilişkilerde kötü sözlere yer verilmesi ve kaba davranışları nispeten azalmıştır. (K1, E, 34, Üniversite, İşadamı).

İşadamı K1'in meseleye iyimser yaklaşması çağdaş insanların daha eğitilmiş, kültürlü ve dindar olmaları nedeniyledir. Zira çağdaş dünyamızda modern teknolojik imkânlarla her türlü sosyal, ekonomik ve ticarî ilişkiler kurmak kolaylaşmıştır ve insanlar eskiye göre daha kültürlü ve anlayışlıdır. Dolayısıyla konuşurken kötü sözlere yer verilmesi oldukça azalmıştır.

“İnsanlar bir araya geldiklerinde en çok hangi konuları konuşuyorlar?” sorusuna, 18 katılımcıdan 14’ü en çok siyaset konuştuklarını belirtmiştir. Her halde bunun en önemli sebebi, mülakat yaptığımız dönemde ülkede yaklaşan cumhurbaşkanı seçiminin olmasıydı. Ancak katılımcılar işsizlik gibi başka sebeplerden de bahsetmişlerdir. Zira işsiz kalan insanlar en çok seçimler, siyaset ile ilgili konularla meşguldurlar.

Tablo-20: İnsanlar Bir Araya Geldiklerinde En Çok Konuşulan Konular

En Çok Konuşulan Konular	Say	Oran
Siyaset	14	78
Din	2	11
Geçim Problemleri	2	11
Toplam	18	100

Konu ile ilgili işletmeci K8 kendi görüşlerini şöyle ifade etmektedir:

İnsanlar bir araya geldiklerinde en çok siyaset konuşuyorlar. Zaten son zamanlarda ülkemizde hemen hemen her sene bir seçim var. 2016’da parlamento seçimleri, 2017’de yerel seçimler, bu sene cumhurbaşkanı seçimi var, bir buçuk sene sonra yine parlamento seçimleri olacak. Böyle olunca, insanlar ister istemez siyasetle meşgul olmaktadır. (K8, E, 31,Yüksek Lisans, İşletmeci).

Gördüğümüz kadarıyla gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerde insanlar bir araya geldiklerinde en çok siyaset konuşuyorlar. Büyük olasılıkla kötü ekonomik şartlarda yaşayan insanlar devletin başına gelen yeni hükümetlerden olumlu gelişmeleri ümit etmektedirler. Dolayısıyla siyaset onların hayatında önemli bir yer tutmaktadır.

İktisatçı K10 ise ülkenin ekonomik durumundan ve işsizlikten bahsederek şunları demektedir:

İki kişi bir araya geldi mi, ilk konuşulacak mesele siyasettir. Bence bunun sebebi ülkemizin düşük ekonomik düzeyi ve işsizliktir. İşsiz kalan insanlar, bilhassa gençler, siyaset hakkında konuşmakla meşgul olmaktadır. Zira siyasi parti liderleri türlü türlü vaatlerde bulunarak insanları kazanmaya çalışmaktadırlar. Seçimden sonra vaatleri yerine getiren pek fazla siyasetçi olmasa da işsiz insanlar bir şeyleri umarak şu veya bu partinin ideolojisini benimsemekte ve oy vermektedirler. Bizde siyaset konusu o kadar aktiftir ki, bazen komşular, akrabalar hatta kardeşler arasında kavga ve kargaşalar meydana gelmektedir. İşte insanlar işe sahip olurlarsa, siyaset ile ilgili bu denli konuşmaya vakit kalmaz. (K10, E, 30, Yüksek Lisans, İktisatçı).

Gerçekten de, iktisatçı K10'un ifade ettiği gibi, Batum'da insanlar bir araya geldiler mi, ilk konuşulacak konu siyasettir. Bunun en büyük sebebi ülkede işsizlik oranının yüksek olması ve kötü ekonomik şartlardır. Yoksa Batıda gelişmiş olan ülkelerde insanlar siyasete fazla meraklı değiller, çoğu vatandaş başbakanın adını bile bilmez.

İnşaatçı K15 ise ülkede siyasi kültürü ve demokrasinin henüz tam olarak gelişmediğinden söz ederek şöyle söylemektedir:

İnsanlar bir araya geldikleri zaman en çok siyaset konuşuyorlar. Maalesef ülkemizde henüz siyasi kültürü ve demokrasi anlayışı gelişmemiş ve oturmamıştır. Siyasetçiler orta ve uzun vadeli planları yapmamaktadırlar. Bir parti seçimi kazanarak başa geçince, diğer partiyi dışlamaktadır. Hatta muhalefet partiye oy veren memur, öğretmen, vb. Devlet sektöründe çalışanları bile işten atıyorlar, yerine kendi destekçileri getiriyorlar. O yüzden insanlar en çok siyaset konuşuyor, çünkü o uzaktan ve yakından hemen hemen herkesi etkilemektedir. (K15, E, 25, Lise, İnşaatçı).

İnşaatçı K15'in dediği gibi, ülkemizde demokrasi ve siyasi kültürü tam olarak gelişmediği için, herkes kendi görüşünü ileri sürerek siyasetin içine girmeye çalışıyor. Siyaset hemen hemen herkesi ilgilendirir, çünkü seçimden sonra hükümet değiştiği zaman, yeni hükümet devlet sektöründe kendi taraftarlarını getirmeye çalışarak, eskiler iş kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Hükümet değişince sadece üst ve orta düzeyde çalışanlar değil, alt düzeyde görev yapan memurlar bile işten atılabilmektedirler.

Sorumuzu cevaplayan başka bir katılımcı K3 kadınları ve erkekleri ayrı ayrı değerlendirmiştir. Ona göre erkekler bir araya geldiklerinde en çok siyaset konuşurken kadınlar ise, en çok alışveriş ile ilgili sohbet etmektedirler. O şöyle demektedir:

Benim gördüğüm kadarıyla erkekler bir araya geldiklerinde en çok siyaset, kadınlar ise alışveriş hakkında konuşurlar. Çünkü erkekler daha çok iş ve ülkede siyasi durumuna meraklılar. Kadınlar genelde evde oldukları için siyasetle pek ilgilenmezler. (K3, K, 27, Üniversite, Öğretmen)

Sorumuzu cevaplayan üniversite öğrencisi K9 ise, gençleri göz önünde bulundurarak, insanların bir araya geldikleri zaman en çok spor ve yeni teknolojiler ile ilgili konuştuklarını ifade etmektedir:

Bence insanlar bir araya geldiklerinde en çok spor ve yeni teknolojilerle ilgili sohbet etmektedirler. Bugün genç nesil modaya uymayı çok seviyor, son model telefon, bilgisayar, araba vb. şeylere meraklıdır. Spor konuları, özellikle futbol ile ilgili konulara da aynı şeyler diyebilirim. Bizim güçlü futbol takımlarımız yok ama avrupa ligi maçlarını devamlı seyreder ve hoşumuza giden takımı tutarız. (K9, E, 19, Üniversite Öğrencisi).

2 katılımcı, insanlar bir araya geldiklerinde en çok din hakkında konuştuklarını açıklamaktadır. Onlara göre din, insan hayatında çok önemli ve belirleyici bir yer tutmaktadır. Katılımcı K11 kendi görüşlerini şöyle ifade etmektedir:

İnsanlar bir araya geldiklerinde en çok din ile ilgili konuları konuşmaktadırlar. Batum farklı din mensuplarının bir arada yaşadığı bir şehirdir. En çok Müslüman ve Hristiyanlar yaşamaktadırlar. Yazın Arap ülkelerinden çok sayıda dindar turist gelmektedir. Onların farklı giyinme tarzı (çarşaf, burka vs.) bize yabancı ve aynı zamanda enteresan gelmektedir. Haberlerde ortadoğuda çatışmalar, masum insanların: kadın ve çocukların katliamları bizi derinden etkilemekte ve üzüntü vermektedir. Tüm dünyada insanların barış ve huzurlu yaşaması için hep dua ediyoruz. (K11, E, 38, Üniversite, Maliyeci).

Bugün Ortadoğuda meydana gelen çatışmaların arkasında din var, Müslümanları sevmiyorlar, çekemiyorlar, onlara terorist, katil, gerici vb. diyorlar. Tabi bunlar çoğu zaman kasıtlı yapılmaktadır. Herkesin kendi inancına göre hür bir şekilde yaşaması gerekmektedir.

Son olarak, 2 katılımcı da, insanlar bir araya geldiklerinde en çok iş hayatı ve geçim problemleriyle ilgili konuları konuştuklarını beyan etmiştir. Onalara göre, bunun

sebebi ülkede işsizlik oranının yüksek olması, kötü ekonomik şartlar ve düşük maaşlardır. İnsanlar iş bulmakta zorlanıyor, bulanların da maaşlar yeterli olmayıp aileleri zor geçindiriyorlar. Devlet sektöründe çalışan çok sayıda insanlar resmi iş saatlerinden sonra ekstra bir iş yapmak zorundalar. Yazın ve senenin başka tatil günlerinde imam, öğretmen vs. komşu ülkemiz Türkiye'ye çay ve fındık toplamaya gidenlerin sayısı oldukça çoktur. Yabancı dil bilenler ise mesai saatlerinden sonra tercümanlık yapmaktadırlar.

Katılımcı K18 sorumuzu şöyle cevaplamaktadır:

Bence insanlar bir araya geldiklerinde en çok aile geçim sıkıntıları ve iş hayatı ile ilgili konuşmaktadırlar. Şehirde iş bulmak çok zor, devlet sektöründe maaşlar çok düşük, özel sektörde çalışanların maaşları nispeten yüksek, ancak kanunla belirlenen 8 saat yerine 10-12 saat, hatta bazı yerlerde hafta sonları da çalışmak zorundalar. İnsanlar mesai saatlerinden sonra ekstra işler yapmaktadırlar. Örneğin, öğretmenler okuldan sonra ekstra gelir sağlaması için öğrencileri üniversiteye giriş sınavlarına çalıştırmaktadırlar. Yazın taksicilik, tercümanlık yapan devlet ve özel sektörde çalışanların sayısı az değil. Çok sayıda memur, imam tatil günlerinde çalışmaya yurtdışına gitmektedir. (K18, K, Lise, Turizmci).

Görüldüğü gibi, “Sizce insanlar arası ilişkilerde kötü sözlere yer veriliyor mu? Sorusuna 17 katılımcı sık sık yer verildiğini ve sadece 1 katılımcı nadiren yer verildiğini belirtmiştir. Bu oldukça endişe edici ve ahlaki açıdan çok kötü bir durumdur. Yani katılımcıların % 94’ü insanlar arası ilişkilerde kötü sözlerle konuştuklarını belirtmektedir. Sadece % 6’sı, konuşmalarında nadiren kötü sözlere yer verildiğini ifade etmiştir, ki bu oldukça düşük bir orandır. (bkz. Tablo-19). Maalesef hiçbir katılımcı, insanlar arası ilişkilerde kötü sözlere yer verilmediğini ifade etmemiştir. İncesu örneğinde yapılan çalışmada ise, araştırmamızın tam tersine, katılımcıların çoğunluğu, yani % 53’ü kişilerarası ilişkilerde kötü sözlere hiç yer vermediklerini belirtmiştir. % 25’i kötü sözleri nadiren söylerken, %22 arasına söylemekte ve yalnız % 3’ü sık sık söylemektedir.²³⁴ Bu durum Batum’da toplumsal alanında oldukça büyük ahlaki sorunun olduğunu göstermektedir.

“İnsanlar bir araya geldiklerinde en çok hangi konuları konuşuyorlar”? Sorusuna ise, 14 katılımcı (% 78) en çok siyaset, 2 katılımcı (% 11) din, 2 katılımcı (%

²³⁴ Süslü, “Din ve Ahlak İlişkisine Sosyolojik Bir Yaklaşım”, 83.

11) da iş hayatı ve geçim problemleri konuştuklarını söylemiştir. Bununla birlikte, katılımcılara göre erkekler bir araya geldiklerinde en çok siyaset, din ve geçim sıkıntısı, kadınlar alış veriş, gençler ise spor ve yeni teknolojiler hakkında konuşmaktadırlar. Maalesef hiç bir katılımcı insanların bir araya geldiklerinde eğitim, ekonomi ve ahlakla ilgili konuştuklarını belirtmemiştir. Bu durum eğitim ve ahlaki değerlerinin önemsenmediğini göstermektedir. Zira bir ülkenin gelişmesi ve kalkınması için eğitim, toplumda huzurlu yaşaması için de ahlaki değerlere gereken önemin verilmesi çok önemli yer tutmaktadır.

3.2.6. Müslümanlar ile Gayri Müslimlerin Bir-birlerine Karşı Dini Tutum ve Davranışları

İslam dinine göre bütün insanlar Allah'ın kullarıdır. Bütün insanlar Hz. Âdem'in çocukları olmaları açısından birbirlerinin kardeşidiler. Farklı renkte, farklı dilde, farklı inançta, farklı ülkede olsalar bile. Bu açıdan bütün insanlar, insan olarak, ortak bir değere sahiptirler. Öyleyse bu kardeşliğin getirdiği bazı sorumluluklar vardır. İnsanlar toplu olarak yaşamak zorundalar. Bu birliktelik karşılıklı bir hukuku, sorumluluk, ötekini de hesaba katma anlayışını beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla insanlar başkalarıyla birlikte yaşadığının farkında olarak yanlış yapmamalı, karşısındakine zarar vermemeli ve rahatsız etmemelidir. İslam'ın önemli hedeflerinden biri insanlar arasındaki ilişkilerin sağlıklı olması, hakkaniyete dayanması, toplum huzuru sağlayıcı bir şekilde uygulanmasıdır.

İslam'ın üzerinde önemle durduğu ilişkilerden biri de müslümanların gayri müslimlerle olan ilişkileridir. Farklı din mensuplarını birarada yaşadığı Batum şehrinde Müslümanlar ile gayri müslimler arasındaki ilişkilerini tespit etmek için örneklem grubumuza şu soru yöneltilmiştir: “Çok uluslu ve farklı din mensuplarının birarada yaşadığı Batum şehrinde Müslümanlar ile gayri müslimler arasında ilişkiler sizce nasıldır? Sakal, haç, başörtü gibi dini sembollerle sokakta dolaşan yerli veya yabancı insanlar toplum tarafından nasıl karşılanmaktadır?”

Bu soru sonucunda elde edilen bulgular şöyledir (bkz. Tablolar: 21-22):

Tablo-21: Müslümanlar ile Gayri Müslimlerin İlişkileri

İlişkiler	Say	Oran
İyi	6	33.3
Normal	6	33.3
Kötü	6	33.3
Toplam	18	100

Tablo-21’de görüldüğü gibi, katılımcılar Batum şehrinde Müslümanlar ile gayri müslimler arasında ilişkilerin iyi, normal ve kötü olduğunu açıklamışlardır. Her bir kategoride eşit sayıda katılımcı cevap vermiştir. Yani 6 katılımcı Müslümanlar ile gayri müslimler arasında ilişkilerin iyi, 6 katılımcı normal ve 6 katılımcı ise kötü olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Müslümanlar ile gayri müslimler arasında ilişkilerin iyi olduğunu savunanlar Batum’da asırlar boyunca farklı din mensuplarının bir arada kardeşçe yaşadıkları ve aralarında hiç bir zaman çatışma, kavga ve kargaşalar meydana gelmediğini ileri sürmektedirler. Bugün de farklı dinlere mensup olan insanlar bazı zorluk ve sıkıntılara karşılaşmalarına rağmen özgürce varlıklarını sürdürme imkânlarına sahiptirler. Farklı dinlere mensup olanlar birlikte çalışıyor, okul ve üniversitelerde okuyor, aileler kuruyor ve kendi dini geleneklere göre varlıklarını sürdürmektedirler.

Müslümanlar ile gayri müslimler arasında ilişkilerin iyi olduğunu savunan ilahiyatçı K5 şunları demektedir:

Müslümanlar ve gayrimüslimler arasında ideal bir ilişki var. Aralarında hiç bir düşmanlık, anlaşmazlık ve çatışma yoktur. Sonradan vaftiz edilmişler tarafından Müslümanlara karşı saldırgan tavırlar zamanla kendini göstermektedir, ancak bu genel durumu değiştirmemektedir. (K5, E, 36, Üniversite, İlahiyatçı).

İlahiyatçı K5'in vurgulamak istediği olay zaman zaman kilise tarafından zorlayarak veyahut teşvik edilerek Müslümanların vaftiz edilmesidir. Ülke genelinde Müslümanlar azınlıkta olduğu için bu tür ideolojik ve psikolojik baskılara maruz kalmaktadırlar. Ancak bu durum, genel anlamda Müslümanlar ve gayrimüslimler arasındaki ilişkilere çok fazla gölge düşürülmemektedir.

Aynı şekilde, esnaf K7 ve öğretmen K13 Batum'da Müslümanlar ve gayrimüslimler arasında ilişkilerin iyi olduğunu ifade etmektedirler:

Normal vatandaşlar arasında hiç bir problem yok, kardeşçe yaşıyor ve birbirlerine saygı ediyorlar. Gayrimüslimlere karşı Müslümanlar daha çok samimi ve daha saygılıdır. Müslümanlar hiçbir zaman ve hiçbir yerde onları engellemez, lakin onlar bazen Müslümanların eğitim ve dini faaliyetlerine karşı çıkmaktadırlar. (K7, E, 42, Üniversite, Esnaf).

Müslümanlar ve gayrimüslimler arasında iyi bir kardeşlik ve komşuluk ilişkiler var. Batumda her yerde, okulda, pazarda, iş yerlerinde, hatta bir ailede bile farklı dinlere mensup olan insanlar yaşamaktadırlar. Şükürler olsun aralarında önemli bir problem yoktur. Herkes kendi işini yapmakta ve kendi inancına göre ibadet etmektedir. İsteyen kiliseye gider, isteyen camiye, zira şehirde her ikisi ibadete açık. Burada şunu da belirtelim ki, bazen, özellikle seçim dönemlerinde, siyasi partiler tarafından kışkırtıcı ifadeler kullanılmaktadır, ancak, elhamdülillah milletimiz bu tür provokatif oyunlara gelmemektedir. (K13, K, Doktora, Öğretmen).

Esnaf K7'nin dikkat ettiği nokta azınlıkta olan Müslümanların bazı psikolojik ve ideolojik baskılara uğradıkları ve bundan dolayı gayrimüslimlerin Müslümanlar kadar samimi olmadıkları görüşünü ileri sürmesidir. Buna rağmen, sonuç itibarıyla ilişkilerin zedelenmediğini ifade etmektedir. Öğretmen K13'ün ifadesiyle seçim dönemlerinde siyasi partiler tarafından yapılan provokatif çıkışlar bu ilişkileri zedelemeye yönelik ise de, Millet pek de onlara kulak asmamaktadır.

6 katılımcı, Müslümanlar ile gayri müslimler arasında ilişkilerin normal olduğunu ileri sürmektedir. Onlara göre bu ilişkiler çok iyi olmadığı gibi çok kötü de değildir, yani orta seviyededir.

Dernek başkanı K6 kendi görüşlerini şöyle açıklamamaktadır:

Benim gördüğüm kadarıyla vatandaşlar arasında normal ilişkiler var. Birileri kasten ortamı gerginleştirmeye kalkışmazsa, ilişkilerde hiçbir problem olmaz. Ancak bazen devlet ve bazen de kilise tarafından ortam gerginleşmektedir. Örneğin, Müslümanların bir cami veya Kur'an Kursu

yapmak istediğinde, çeşitli engeller ve protestolar meydana gelmektedir. Şükürler olsun, bu ve benzeri hareketler kavga, çatışma ve kargaşaya dönüşmemektedir. (K6, K, Yüksek Lisans, Dernek Başkanı).

Üzülerek belirtmek gerekir ki, dernek başkanı K6'nın ifade ettiği gibi, çoğunlukta olan Hristiyanların zamanla azınlıkta olan Müslümanlara yönelik çeşitli baskılar ve insan haklarının ihlali ortadadır. Ancak Devletin ve vatandaşlarımızın gayreti ile bu ve benzeri olumsuz hareketler ilişkileri fazla zedelememektedir.

Üniversite öğrencisi K9, üniversitelerde öğrenciler arasında ilişkileri dikkate alarak, şunları söylemektedir:

Normalde sokakta Müslümanlar ile gayri müslimler arasında ilişkilerde bir problem yok. Fakat üniversitede zaman zaman Hristiyan ve Müslüman öğrenciler arasında tartışmalar meydana gelmektedir. Hristiyan öğrencilerin ileri sürdükleri, “Gürcü demek Hristiyan demektir, Sizin atalarınız Hristiyanı, sonradan zorla Müslüman ettiler” gibi ifadelerdir. Bu da Hristiyan hocalar tarafından kışkırtılmaktadır. (K9, E, 19, Lise, Üniversite Öğrencisi).

Maalesef henüz Üniversite hocalarının Komünist düşünceleri ile kuşatıldığını görmekteyiz. Milliyet başka, din başka bir şeydir. Bunlar tamamen farklı şeylerdir. Din seçmekte hürdür insan, istediğini seçer ve istediğine inanır.²³⁵ Önemli olan insanlık, samimiyet, Allah sevgisi, vatan sevgisi ve insan sevgisidir. Gürcü veya başka bir miletten olan bir insan Müslüman olmakla Arap veya Türk olmamaktadır, o Gürcü Müslümandır. Ne var ki, bugün hala üniversite hocaları dahi bu ve benzeri konularda Komünist düşünce ve anlayış dışına çıkamamaktadırlar.

6 katılımcı ise Müslümanlar ile gayri müslimler arasında ilişkilerin kötü olduğunu ifade etmiştir. Onlara göre Hristiyanlar Müslümanlara tepeden bakıp adeta ikinci sınıf vatandaş muamelesi yapmaktadırlar.

Bu konuda ev hanımı K4 yaşadığı ve tanık olduğu tecrübeler sonucu şunları ifade etmektedir:

Bence Müslümanlar ile gayrimüslimler arasında ilişkiler kötüdür. Hristiyanlar, belkide çoğunluk olduğundan, Müslümanları hor görmektedirler; hep tepeden bakar, hakaret eder, adeta ikinci vatandaş muamelesi yaparlar. Çarşıda, pazarda veya sokakta gezerken, başörtülü kadınlara “Tatar mısın? Sıcak değil mi? bunlar terorist, gericiler” gibi laflar atıyorlar. Aynı şey namaz

²³⁵ Niyazi Akyüz-İhsan Çapçioğlu, *Din Sosyolojisi*, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2015), 226.

kılan, oruç tutan, yani dindar Müslüman erkekler için de geçerlidir. Kendi rahibeleri de başörtülü gezerler, ama onlar her nasılsa “kültürlü, inanan ve medenilerdir”. (K4, K, Lise, Ev hanımı).

Ev hanımı K4’ün üzülererek ifade ettiği bu durum kendi pratik yaşantısının yansımasıdır büyük ihtimal. Gerçekten de son yıllarda şehirde Müslümanların sayısı artarken, Hristiyanların bazı hoş olmayan, kabul edilemez davranışları da kendini göstermektedir.

Emlakçı K17 ise medyanın rolünden bahsederek şunları demiştir:

Gözlemlediğime göre, Batum’da ve ülke genelinde Müslümanlar ile gayirimüslimler, özellikle Ortodoks Hristiyanlar ile Müslümanlar arasında ilişkiler son yıllarda kötüleşti. Bunun temel sebebi Medyada devamlı Müslümanları kötülemesi, teröristlerle bir anması ve Batumda Müslümanlar tarafından ikinci bir caminin inşa etme talebidir. Doğal olarak, gündemi televizyondan takip eden insanlar, Müslümanlar tarafından bombalı saldırıların yapıldığını duydukça, korku içine girmektedir ve yerli Müslümanlardan da uzak durmaya çalışmaktadırlar. Bunlar da ister istemez farklı din mensubu olan vatandaşlarımızın ilişkilerini olumsuz yönde etkilemektedir. (K17, E, 53, Lise, Emlakçı).

Şüphesiz insan hayatında ve insanlararası ilişkilerde medyanın rolü çok büyüktür. Ne yazık ki medya araçlarının çoğu tarafsız haberleri yansıtmamaktadır. Katılımcı K13’ün de ifade ettiği gibi, son zamanda medya araçları tarafından Müslümanlar hep kötü tanıtılıyor. Müslüman biri bir eylem gerçekleştirirse, ona hemen “Müslüman Terörist”, Hristiyan biri aynı eylemi gerçekleştirdiğinde ise ona kimse “Hristiyan terörist” demez, o normal, sıradan bir suçludur. Sürekli bu telkinleri dinleyen insanlar da Müslümanların terörist olduklarını düşünüyor ve onlarla yakın ilişki kurmamaya özen göstermektedir.

“Sakal, haç, başörtü gibi dini sembollerle sokakta dolaşan yerli veya yabancı insanlar toplum tarafından nasıl karşılanmaktadır?” soru doğrultusunda dikkat çekici bir tablo ortaya çıkmıştır. Katılımcıların açıklamalarına göre, son zamanlarda sakal ve haç dini bolden ötürü bir nevi moda olmakla beraber toplum tarafından daha olumlu karşılanırken başörtüsüne karşı olumsuz tepkiler sergilenmektedir.

Tablo-22: Dini Sembollerle Dolaşanlara Karşı Tutumları

Tutumlar	Say	Oran
Anlayışlı	4	22
Olumlu	5	28
Olumsuz	9	50
Toplam	18	100

4 katılımcıya göre sakal, haç ve başörtü gibi dini sembollerle sokakta dolaşan insanları toplum tarafından tepkisiz ve anlayışlı karşılanmaktadır. Yani kimse onlara dikkat etmiyor ve onlardan rahatsızlık duymuyor.

Konu ile ilgili lise müdürü K12 şöyle demektedir:

Batum çok uluslu ve farklı dinlere mensup olan insanların birarada yaşadığı bir şehirdir. Sokaklarda sakal, haç ve başörtü ile dolaşan insanları her zaman görmek mümkün. O yüzden dini semboller topluma yabancı ve garip gelmemektedir. Onlara herkes alışıktır ve anlayışlı karşılamaktadır. Ben şu ana kadar dini sembollerle sokakta dolaşanlara karşı toplum tarafından herhangi bir olumsuz davranış ve tepki görmedim. Okullarda, üniversitelerde ve diğer eğitim müesseselerinde okuyan veya çalışan insanlar için de aynı şeyi söyleyebilirim. Bu yönde herhangi bir kanunî düzenleme ve kısıtlama da yoktur.

Lise müdürü K12'nin soruya bu denli olumlu yaklaşması, büyük ihtimal onun yaşadığı ve çalıştığı ortamdan kaynaklanmaktadır. Zira liselerde dini sembollerle dolaşan öğretmen ve öğrenci sayısı çok değildir. Dolayısıyla tepki ve olumsuz davranışlar da fazla meydana gelmemektedir.

5 katılımcıya göre, sakal, haç, başörtü gibi dini sembollerle sokakta dolaşan yerli veya yabancı insanlar toplum tarafından olumlu karşılanmaktadır. Belki de 25-30 yıl önce dini sembollerle dolaşan insanları toplum tarafından olumsuz karşılanırdı, çünkü ülkemiz komünizm rejiminden yeni çıkmıştı, ancak bugün durum farklıdır. Milletimiz dindar ve dini sembollerle sokakta dolaşan insanlara saygılıdır.

Tüccar K16 kendi görüşlerini şöyle açıklamaktadır:

Benim gördüğüm kadarıyla sakal, haç, başörtü gibi dini sembollerle sokakta dolaşan yerli veya yabancı insanlar toplum tarafından iyi karşılanmaktadır. Son yıllarda şehrimizde dini sembollerle dolaşan farklı dinlere mensup olan insanların sayısı, oldukça artış göstermektedir. Ayrıca yazın değişik ülkelerden de farklı din mensubu binlerce turist gelmektedir. Dolayısıyla vatandaşımızın gözü alıştı bir kere ve onları olumlu karşılamaktadır.

Dindar ve ticaretini dini hükümlere uygun bir şekilde yürütmeye son derece gayret eden tüccar K16, dindar ve dini sembollerle dolaşan insanlara oldukça saygılıdır. Ziyaretimiz esnasında dükkanında çalışan başörtülü eleman ve duvarlarda asılan dini yazılar dikkatimizi çekmiştir.

9 katılımcı, toplum tarafından sakal, haç, başörtüsü gibi dini sembollerle sokakta dolaşan yerli veya yabancı insanları olumsuz karşılandığını ifade etmiştir. Ancak bunların içerisinde, 7 katılımcı başörtünün, 2 katılımcı haçın ve sadece 1 katılımcı sakalın olumsuz karşılandığını söylemiştir. Yani en çok başörtüsüne karşı olumsuz ve tepkisel tutum sergilenmektedir. Ancak burada mutlaka belirtmemiz gerekir ki, toplum tarafından sergilenen bu olumsuz tutum ve tepki daha çok çarşaf, burka gibi giyisilere yöneliktir, yoksa geleneksel dini sembolü olan başörtüye karşı değildir. Aynı şeyi sakal için de söyleyebiliriz. Vehhabiler diyebileceğimiz kişilere benzeyen sakal toplum tarafından tepki toplarken, normal dini sembolü gösteren sakalla dolaşanlara toplumun bakış açısı pek kötü değildir. Ayrıca, bazı katılımcılara göre, son dönemde sakal ve haç dini sembolden ötürü moda olduğundan, toplum tarafından tepkisel karşılanmamaktadır.

Turizmcı K18 başörtüsü hakkında şunları demektedir:

Maalesef başörtüsü toplum tarafından olumsuz karşılanmaktadır. Belediye otobüsünde sık sık başörtülü genç kızlara nasıl hakaret edildiğini bizzat kendim tanık olmuştum. “Bu sıcakta saçını başını örtmüşsün, sıcak değil mi? Senin yerine ben rahatsız oluyorum.” diyenler olduğu gibi, “İranlı mısın? Tatar mısın”? Diyenler de var. (K18, K, 35, Lise, Turizmcı).

Benzer değerlendirmeler, insanların başörtüsünün dini bir yükümlülük olarak algılanamayacağını göstermektedir. Bu yüzden başörtülü kadınlara İranlı, Tatar diyorlar ve sıcak yaz günlerinde takmayacağını tavsiye veya telkin ediyorlar.

Öğretmen K3 dini sembollerle dolaşanlarla ilgili şunları demektedir:

Yaşadığım tecrübelerle dayanarak, sakal ve haçla dolaşanlara karşı toplum tarafından tepkiler toplanmamaktadır, diyebilirim. Çünkü Son zamanda her ikisi dini sembolden ötürü moda olmuştur. Sakal ve haçla sokakta gezen dindar olmayanların sayısı oldukça fazladır. Başörtüsü ise moda için değil, her zaman dini bir yükümlülük olarak kullanıldığından dolayı sakal ve haça göre toplum tarafından daha fazla tepkiler toplamaktadır. Vehhabiler diyebileceğimiz kişilere benzer bir sakalla dolaşanlara karşı da başörtüsü gibi çoğu zaman tepkisel tavır sergilenmektedir. (K3, K, 27, Üniversite, Öğretmen).

Görülüyor ki, Batum şehrinde Müslümanlar ile gayri müslimler arasında ilişkilerin iyi, normal ve kötü olduğunu 6'şar katılımcı eşit açıklamışlardır. Her bir kategoride eşit sayıda katılımcı cevap vermiştir. Yani 6 katılımcı (% 33) Müslümanlar ile gayri müslimler arasında ilişkilerin iyi, 6 katılımcı (% 33) normal ve 6 katılımcı (% 33) da kötü olduğunu ileri sürmüşlerdir. Sakal, haç ve başörtü gibi dini sembollerle sokakta dolaşanlara karşı toplumun tavırlarına gelince, karşımızda enteresan bir tablo çıkmaktadır. En çok tepki ve olumsuz tavır başörtüsüne karşı görülmektedir. Sakal ve haç son dönemde bir nevi moda olduğundan, neredeyse hiç kimseden olumsuz karşılanmamaktadır. Biraz tepkiler vehhabiler dediğimiz kişilere benzer bir sakala ve az sayıda Müslümanlardan haça karşı meydana gelmektedir.

Farklı din mensuplarının arasındaki ilişkilerde şüphesiz devletin rolü büyüktür, yani bu yönde birçok unsur devletin izleyeceği din politikasına bağlıdır. Her ne kadar anayasada din özgürlüğünü devletin garantisi altına alınmış gözükse de pratik hayatında, önemli ölçüde sorunlar kendini göstermektedir. Devlet, ülkede çoğunlukta olan Ortodoks Hristiyanlara daha çok imkânlar tanımaktadır. Zaten ülkede dinler hiyerarşinin en tepesinde Gürcü Ortodoks Kilisesi yer almaktadır. Ondan sonra “geleneksel dinler” olarak tanımlanan İslam ve Yahudilik ile Ermeni ve Katolik Kiliseleri gelmektedir. En altta ile “geleneksel olmayan dinler” olarak tanımlanan, özellikle Soviyet dönem sonrası gelişen bazı Hristiyan mezhep ve sekteler yer almaktadır. Maalesef bazı Ortodoks Hristiyanlar tarafından İslam Gürcü kimliğini “yabancı” olarak değerlendirirken, geleneksel olmayan dinlerse eski ve yerli olmadıklarından dolayı ötekileştirilmektedir. Ö yüzden, halk arasında, zamanla Müslümanlara “sizi zorla Müslümanlaştırdılar”, “artık atalarınızın dinine dönün” gibi tavırlarla telkin edildikleri görülmektedir. 2014 yılında Devlet tarafından kurulan “Din İşleri Devlet Ajansı” bütün dinlerin hak ve hukuku koruma, herkesin devlet

imkânlarında eşit bir şekilde istifade yönünde çalışmaları sürdürse de şimdilik yeterli görülmemektedir.

3.2.7. Günümüz Gençlerin Aileleriyle ve Çevreleriyle Olan İlişkilerinde Ahlaki Sorunlar

Gençlik, çocukluk ile erişkinliği bağlayan bir köprüdür. Genç için çocukluk dönemi geride kalmıştır, fakat genç henüz yetişkin toplumda belli bir noktaya ulaşmış değildir. Bu yüzden gençlik çağı bir belirsizlik ve arayışlar devresidir. Bu çağ, hayat için bir yön ve hedefin arandığı, meslek ve ailevi rollerin üstlenilmesi için gerekli kişilik özelliklerinin kazanıldığı, ferdin daha müstakil ve problemli bir kimse olarak hareket etmeye başladığı bir hazırlanma dönemidir. Psikanaliz kuramın kurucusu kabul edilen Freud'a göre, gençlik dönemi, çocuklukta yaşanan bir çatışmanın yeniden yaşanması sürecidir. Gençler bir yandan toplumsal hayata hızlı bir şekilde atılma isteği duyarlar, diğer taraftan yalnızlık özlemi çekerler. Bu durum gençlerde daha fazla özgürlük isteği ve her türlü otoriteye karşı isyan düşüncesini beslemektedir. Gençlik, rasyonellik, duygusallık, kımlık arayışı, benlik duygusu, kendini yüceltme, bağımsızlık arzusu, büyük hayallere sahip olma, hayal kırıklılığı, cesaret, mahçubiyet, çabuk sevinme, çabuk üzülmeye gibi duygular arasında gel-gitler yaşanan bir dönemdir.²³⁶

Günümüzde teknolojik gelişmeler insanların yaşamını kolaylaştırırken, bazı tehlikeleri de beraberinde getirmektedir. Enformasyon devriminin bir sonucu olarak insanlar artık dünyanın farklı yerlerinde meydana gelen olaylardan çok hızlı haberdar olmakta ve kolayca etkilenebilmektedirler. Bu etki, ekonomik ve sosyal alanda olduğu kadar dini ve ahlaki alanda da kendini göstermektedir. Her bakımdan hızlı bir değişim sürecini yaşayan dünyamızda ahlaki değer problemi günümüz gençlerin önemli sorunlarından birisi haline gelmiştir. Özellikle gençler arasında görülen şiddet ve cinayet, alkol ve uyuşturucu bağımlılığı, büyüklere karşı saygı göstermemek, anne babaları dinlememek gibi sorunlar görülmektedir.

²³⁶ Akyüz – Çapcıoğlu, *Din Sosyolojisi*, 239.

Biz de katılımcılara “Gençlerin aileleriyle ve çevreleriyle olan ilişkilerinde, ahlaki açıdan ne tür sorunlar görüyorsunuz? Şimdiki gençlerin ahlaki yapısını nasıl buluyorsunuz”? Sorusunu yönelttik.

Bu soru sonucunda elde edilen bulgular şöyledir (bkz. Tablo-23) :

Tablo-23: Gençlerin Ahlaki Sorunları

Ahlaki Sorunlar	Say	Oran
Büyüklerle ve Anne-Babaya Saygı Göstermeme	8	44
Bağımsız Hareket Etme	4	22
Kötü Sözlerle Konuşma	3	17
Alkol ve Uyuşturucu Maddelelere Bağımlılığı	2	11
Yabancı Modaya Uyma	1	6
Toplam	18	100

8 katılımcı gençlerin anne - baba ve büyüklerle saygı göstermediklerini belirtmiştir. Aşırı özgürlük ve teknolojik gelişmeler gençlerimizin ahlaki yapısını olumsuz etkilemektedir. Anne babaların tavsiyelerini artık dinlenmiyor ve sosyal hayatta büyüklerle karşı saygı son derece azalmaktadır. Öğretmenler de bu durumdan çok yakınmaktadır, çünkü öğrenciler, derslere eskisi kadar çalışmıyorlar, herkesin elinde internete açık olan cep telefonu ve devamlı onunla meşguller. Öğretmenler tarafından en ufak bir uyarıya bile tahamül edemiyorlar.

Bu konuda esnaf K7 şöyle demektedir:

Malesef gençler artık ana-babaları dinlemiyor ve büyüklere karşı saygı göstermiyorlar. Benim düşünceme göre bu, teknolojik ilerleme, yanlış eğitim politikası ve ailedeki yetersiz eğitimden kaynaklanmaktadır. Öneğin, Oğluma cips yemeyi bir türlü bıraktıramadım. Bir gün öğretmen ona cips yemenin sağlığa olan zararlarından bahsetti. O günden beri oğlum bir daha chips yemedi. (K7, E, 42, Üniversite, Esnaf).

Esnaf K7' nin vurguladığı gibi, gençlerimizin ahlaklı yetişmesinde aile ve okul eğitiminin önemi son derece büyüktür. Gençlerimizle, hele hele çocuklarımızla onların anlayabileceği üslupla iletişim kurmalıyız. Bir şey yasakladığımız zaman, tüm incelikleriyle, üşenmeden o şeyin zararlarından bahsetmemiz gerekiyor. Aksı takdirde arzu ettiğimiz sonuca varmamız zorlaşacaktır.

Maliyeci K11 ise kendi görüşlerini şöyle ifade etmektedir:

Eskiden, bizim zamanımızda gençler anne babaları daha çok dinliyor ve büyüklere karşı da daha çok saygı gösteriyorlardı. Aile kurumu daha sağlam ve güçlüydü. Gün geçtikçe saygı denen bir anlayış yavaş yavaş ortadan kaybolmaktadır. Bugün gençler ebeveynlerin tavsiyelerine kulak vermiyor, dahası onlara karşı gelmektedirler. Bazen evlerinden bile kaçıp uzaklaşmaktadırlar. Büyüklere ve yaşlılara saygı göstermiyorlar. Ahlak, özgürlük ve saygı arasında farklılığı ve uygunluğu tam olarak kavrayamıyorlar. Farklı anlayışlara sahiptirler. Mesela, Bugünkü genç bilet alarak otübüse bindi mi, ayakta kalan yaşlılara yer vermiyor, çünkü bilet almaya kendi parasını ödemiştir. (K11, E, 38, Üniversite, Maliyeci).

Maliyeci K11, Bugünkü gençlerin ahlak anlayışını eski dönem gençlerle karşılaştırarak, bugünün gençlerin ahlaki değerlerle pek donanımlı olmadığını açıklamaktadır. Gerçekten de, eskiden gençler büyüklere, yaşlılara, öğretmen ve anne babalara karşı daha çok saygı gösteriyorlardı. Büyüklerin ve öğretmenlerin birarada bulunduğu yerlerde yemeğe bile oturmazlardı. Eve misafir gelince, önce misafir yemek yer, peşinden çocuklar sofraya otururlardı.

4 katılımcı, şimdiki gençlerin bağımsız, kendi kafalarına göre davrandıkları ve hareket ettiklerini belirtmiştir. Artık gençler, anne babalar ve büyüklerin tavsiyelerine kulak asmıyor, kendi fikirlerini daha çok beğeniyorlar. Bilseler de bilmeseler de, bir işe girdikleri zaman, bağımsız hareket etmeyi tercih ediyorlar.

Turizmcı K18 konu ile ilgili şunları demektedir:

Modern gençler çok inatçıdır. Büyüklerin ve anne babaların sözünü dinlemiyorlar. Her zaman bağımsız, kafalarına göre hareket ediyorlar. Büyükler doğruyu söyleseler de, yine yanlış da olsa, kendi kararlarıyla davranıyorlar. Bence bunun en büyük sebebi, her konuda özgürlük ideolojisi ve teknolojik gelişmelerdir. Bugün insanlar internet vasıtasıyla anında her türlü bilgilere ulaşabiliyorlar. Büyüklere bir şeyler sormaya ihtiyaç kalmıyor. (K18, K, 35, Lise, Turizmci).

Turizmci K18'in, bir anne olarak, üzülererek ifade ettiği bu durum, ne yazık ki gerçektir. Son zamanda, gençler aşırı bir şekilde kendini beğenir oldular. Bu kendini beğenmişlik ise çoğu zaman onları olumsuz neticelere karşı karşıya getirmektedir. Zira tecrübeli büyüklerden tavsiye almamak ve onları dinlememek genç nesilleri birçok problemlerle karşı karşıya bırakmaktadır.

3 katılımcı ise gençlerin argo ve küfür içerikli sözlerle konuştuklarını belirtmiştir. Gençlerin konuşma dilinde 2-3 kelimedenden biri neredeyse küfür içeriklidir. Kötü sözler bir nevi moda oldu, herkes alıştı ve toplum tarafından çok da yadırganmamaktadır.

Ev hanımı K14 bu konuda şöyle demektedir:

Son dönemde gençlerin ahlaki yapısı epeyce bozuldu. Kendi aralarında, büyüklerin ve bayanların yanında konuşurken, hiç çekinmeden, argo ve küfür içerikli kalimelere yer veriyorlar. Hatta kızların bile sokaklarda küfür içerikli kelimelerle konuştuklarına şahid oluyoruz. İşin daha da kötüsü bu durum yaşamın bir parçası haline dönüştüğünden, artık insanlar çok tuhaf karşılamıyorlar. Eskiden böyle değildi. Küçükler büyüklerin bulunduğu ortamlarda bırakın küfür içerikli sözlerle konuşmayı, yüksek sesle konuşmaktan bile çekinirlerdi. (K14, K, Lise, Ev hanımı).

2 katılımcı, son yıllarda, özellikle esrar yasal olduktan sonra, gençlerin sigara, alkol ve uyuşturucu maddelere bağımlılığının arttığını beyan etmişlerdir.

Konu ile ilgili işadama K1 sorumuzu şöyle cevaplamıştır:

Aşırı özgürlük gençlerimizin ahlak yapısını olumsuz yönde etkilemektedir. Gençler her istediklerini yapmaya çalışırken, Ahlaki değerleri ihlal etmektedirler. Sigara, alkol, uyuşturucu madde kullanan gençlerin sayısı gün gittikçe artmaktadır. Eskiden esrar kullanımı yasaktı ve kullananlar gizli kullanıyorlardı. İki senedir yasal oldu va artık gençler sokakta, okulda, evde,

her yerde açıkça kullanıyorlar. Çok üzücü bir durum. Böyle devam ederse, gençlerimizin gelecekları hiç de iyi görünmüyor. (K1, E, 34, Üniversite, İşadamı)

Gerçekten de her konuda özgür, yani kanunsuz, kuralsız, ahlaki değerleri ihlal ederek davranmak hiç de iyi değil. Sigara, alkol, özellikle de uyuşturucu madde kullanımı daha da yaygınlaşırsa, bu toplulumuzu felakete götürebilir. Çünkü adam öldürme, hırsızlık, fuhuş gibi ahlaksız davranışlar ve suçlar çoğu zaman alkol ve uyuşturucu maddelere bağımlılar tarafından meydana gelmektedir.

Son olarak 1 katılımcı, iktisatçı K10, şimdiki gençlerin aşırı bir şekilde yabancı modaya uyduklarını ifade etmiştir. Batıdan gelen her şey, doğru olsun veya olmasın, güzel olsun veya olmasın, kendi geleneklerimize uygun olsun veya olmasın, hiç aldırmadan kabul edilmektedir. İktisatçı katılımcımıza göre, bu anlayış çok yanlıştır ve ilerde büyük sıkıntılara yol açacaktır. O kendi fikirlerini şöyle açıklamaktadır:

Ben gençlerimizin ahlaki durumunu hiç beğenmiyorum. Tamamen yabancı modaya uyuyorlar. Giyim tarzı batılılaşıyor. Bizim kültürümüze ve geleneklerimize ters elbiseler giyiyorlar. Erkekler kadınlar gibi küpe takıyor, saç uzatıyor vs. Ayrıca yırtık pantolonları giyiyorlar. Toplum tarafından sürekli olarak tepki alsalar da hiç aldırış etmiyorlar. (K10, E, Yücesk Lisans, iktisatçı)

Görüldüğü gibi katılımcılar tarafından, şimdiki gençlerin aileleriyle ve çevreleriyle olan ilişkilerinde, anne baba ve büyüklere saygı göstermedikleri (% 44), bağımsız, kendi kafalarına göre davrandıkları ve hareket ettikleri (% 22), argo ve küfür içerikli sözlerle konuştukları (% 17), alkol ve uyuşturucu maddelere bağımlılığının arttığı (% 2), aşırı bir şekilde milli kültür ve geleneklere ters düşen yabancı modaya uydukları (% 1) ifade edilmiştir. Katılımcıların dediklerine göre, gençlerimizin ahlaki yapısında meydana gelen bu olumsuzlukların sebebi aşırı özgürlük, teknolojik gelişmeler, sosyal ağların gelişmesi ve benzerdir. Ahlaki yönde, gençlik problemleri çok yönlü ve oldukça derin ve kapsamlı bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla bunların çözümü, oldukça uzun ve yoğun çalışmalar gerektirmektedir. Bu sorunlardan kurtulmanın yolu, her halükârda sağlam, iyi bir din-ahlâk eğitiminden geçmektedir. Bu verilebildiği takdirde, en azından problemlerin çözümü adına sağlam bir temel kurulmuş olacak ve problemler orta veya uzun vadede yavaş yavaş çözülebilecektir.

3.2.8. Araştırmaya Katılan Kişilere Göre Dindarların Alışveriş ve Ahlak İlişkisi

Alışveriş, insanın ihtiyaçlarını karşılaması için başvurmak zorunda olduğu ekonomik bir faaliyet olarak hayatımızın vazgeçilmez bir parçasıdır. Üreticiler ürünlerini satmak, tüketiciler de evine yiyecek, giyecek almak ve temel ihtiyaçlarını karşılamak için alışveriş yapmak zorundadır.²³⁷

İktisadi bir davranış olarak alışveriş, teorik olarak, ahlakla doğrudan ilişkilendirilmemişse de ekonomi kaçınılmaz olarak ahlakın konusu içerisine girmiştir. Zira ahlakilik, insanın bütün davranışları içerisinde ekonomik tavır ve davranışlarında da aranan bir niteliktir.²³⁸

Dinî bir perspektiften bakıldığında ahlak ekonomiye egemendir. Bu sebeple dinî normlara uygun bir ekonominin özelliklerini bilmek için öncelikle İslam ahlakının temel özelliklerini bilmek gerekir. Dinî alanda, ekonomik faaliyetlerde meşru ve gayri meşru yol birbirinden ayrılmıştır. Kişiler diledikleri şekilde ve istedikleri yoldan ekonomik faaliyetlerde bulunamazlar. Helal ve haram ölçüleri iktisadî alana hakim durumdadır.

İslam’da ekonomiye yönelik alınan ahlakî tedbirlerle iyiliği gönüllü ve seve seve yapmaya sevk eden ahlakî bir formasyon kazandırarak, kişilerin zorla değil kendi hür iradeleriyle kendi arz ve taleplerini sınırlayıp kontrol altına almaları ve yön vermeleri sağlanmıştır.²³⁹ Karşılıklı menfaatleri içeren iktisadi bir davranış şekli olarak alışveriş, hem ferdi hem de toplumu ilgilendirmesi açısından ahlakla oldukça ilişkilidir. Her ne kadar ekonomi bilimi içerisinde prensip olarak alışveriş ve ahlak arasında bağlantı kurulmamış olsa da, İslam’da bu ilişki hem toplum hem de ferdin hakları gözetilerek sağlam bir şekilde kurulmuştur. Biz de, bu konuda örneklem gurubumuza:

-“Dindar insanın ticari hayatta dindar olmayanlara göre daha dürüst ve güvenilir olduğu ifadesini nasıl değerlendirirsiniz”?

²³⁷ Muhlis Akar, *İş Ve Ticaret Ahlakı*, (Ankara: DİB Yayınları, 2008), 28.

²³⁸ Hüseyin Arslan, *İslam’da Tüketici Hakları*, (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 24.

²³⁹ Mustafa Çağrı, *Anahatlarıyla İslam Ahlakı*, (İstanbul: Ensar Yayınları, 1991), 254-255.

-“Kâr etmek için dinen haram olan malın satışını nasıl yorumlarsınız”?

-“İslam dininde faiz haramdır. Sizce Müslümanlar alışverişlerinde faize ne derece dikkat ediyorlar”? Diye üç soru sorduk.

Birinci sorumuz sonucunda elde edilen bulgular şöyledir (bkz. Tablo-24):

Tablo-24: Ticari Hayatında Alışveriş ve Ahlak İlişkisi

Ticari Hayatında	Say	Oran
Dindarlar Daha Dürüst	13	72
Dindarlar Dürüst Değil	2	11
Dindarlarla Dindar Olmayanlar Aynı	3	17
Toplam	18	100

13 katılımcı, dindar insanın ticari hayatta dindar olmayanlara göre daha dürüst ve güvenilir olduğunu savunmuşlardır. Zira hadislere göre işlerinde doğruluk ve güveni esas alan kimseler peygamberler, sıddıklar, şehitler ve salihler ile birlikte yer alabilmektedirler²⁴⁰. Bir memlekette iktisadi kalkınma, herhalde öncelikle doğruluk ve güvene bağlıdır. Doğruluğun olduğu yerde güven hasil olur. Güvenin olduğu yerde az sermayeler bile bir araya gelerek en büyük kalkınma faaliyetlerine yönlendirilebilir. İslam’ın yalan, aldatma, ölçü ve tartılarda hile gibi ahlaksızlıklar karşısındaki şiddetli tehditleri, söz konusu doğruluk ve emniyeti sağlamaya yöneliktir. Zaten bu iki temele, yani dürüstlük ve güvene aykırı hareket eden tacir fasıklar ve asilerle olur.

Konu ile ilgili esnaf K7 şöyle demektedir:

Dindar insan ailede, pazarda, çarşıda, sosyal ve ticari hayatta, her yerde dürüst ve güvenilir insandır. Çünkü dindar insan iyi ve kötü, günah ve sevabı, helal ve haramı iyi bilmektedir.

Kimseyi kandırmaz ve yapamayacağı bir şeyi için söz vermez. O ticarete son derece dürüst ve

²⁴⁰ Tirmizi, “Büyük”, 1,4/120.9; Ibn Mace, “Ticaret”, i/2139.

güvenilir insandır. Ölçü ve tartıda doğruluktan ayrmaz, alım-satım işlerinde kolaylık gösterir, satarken yeminden kaçınır ve helalle yetinir. (K7, E, 42, Üniversite, Esnaf).

Esnaf K7'nin tarif ettiği dürüst, temiz ve güvenilir dindar tüccardır. Zaten dindarlık insanı devamlı iyi ve güzel işleri yapmaya yönlendirmektedir. Çünkü o Allah korkusu ile yaşamakta ve hareket etmektedir. Kalbinde Allah korkusu olan insan âdil, dürüst ve güvenilir insandır.

İşletmeci K8 ise kendi görüşlerini şöyle ifade etmektedir:

Tabi ki dindar insan ticari hayatta dindar olmayanlara göre daha dürüst ve güvenilir insandır. Ben şahsen bir ticari işe girmeye kalksan, mutlaka dindar bir ortağı seçerim. Pazara gittiğim zaman, dindar esnaflardan alış veriş yapmaya gayret ediyorum, özellikle et satın alırken, çünkü o beni aldatmaz, helal olmayan ve süresi dolmuş üründen satmaz, ölçü ve tartıda hile karıştırmaz. Ben arasıra alış veriş yapmaya Rize ve Trabzon'a gidiyorum. Dili bilmeme rağmen, orada herkese güveniyorum, çünkü kimse beni aldatmaz. Bu dindarlıktan gelir. Bizde hemen hemen herkes fırsat buldukça müşteriye aldatmaktadır. Bu da toplumda imanın zayıf olduğundandır. (K8, E, 31, Yüksek lisans, İşletmeci).

İşletmeci K8 Rize ve Trabzon örneği ile dindar ve dindar olmayan tüccarı karşılaştırmaktadır. Bir insanda Allah korkusu yoksa ondan her kötülük beklenir. Allah'a inanmayanlar tehlikeli insanlardır. Her fırsatta insanları aldatmaya çalışırlar. Maalesef Batum'da bunun örnekleri az değil. O yüzden alış veriş yaparken dindar insanları tercih etmemiz gerekmektedir.

2 katılımcı, ticari hayatta dindar insanların pek dürüst ve güvenilir olmadığını açıklamışlardır. Onlara göre, toplumda dindar insanlara karşı güven problemi var. Tam olarak herhangi bir kimseye güvenmesi çok zor. Çoğu zaman, insanlar güveni kötüye kullanmaktadırlar.

Bu konuda İktisatçı K10 kendi görüşlerini şöyle açıklamaktadır:

Normalde dindar insan daha güvenilir olmalı. Ancak toplumumuzda güven problemi var. Dindar insanlara karşı insanların güveni tam değil. Bence bu Komünizm ideolojisinin devamıdır ki doksanlı yıllarda sahneye çıkan ehil olmayan din adamları insanların bu yöndeki düşüncelerini destekledi ve güçlendirdi. Onun için dindar insanlara karşı güvensizlik anlayışı bugün de devam etmektedir. (K10, E, 30, Yüksek Lisans, İktisatçı).

İktisatçı K10'un demek istediği, normalde dindar insanların güvenilir insanlar olduğu, ancak toplum tarafından onlara karşı bakış açısının farklı olduğundandır. Yetmiş yıl süren Komünizm rejimi dindarları ve din adamları devamlı kötüleyerek toplumda onlara karşı güveni iyice sarsmıştır. O yüzden, bugün bile çoğu insan dindarların dindar olmayanlara göre daha dürüst ve güvenilir olduğuna inanmamaktadır.

3 katılımcı ise ticari hayatta dindar insanlarla dindar olmayanlar arasında pek farkı görememektedirler. Bunun sebebi, Batum'da çok az dindar insanın ticaretle meşgul olmasıdır. Dernek başkanı K6 şöyle demektedir:

Bizde ticaret yapan dindarların sayısı oldukça azdır. Olanlar da yeterince din bilgisine sahip değiller. Hem İçki, domuz eti gibi haram mallarla ticaret yaparlar, hem de ölçü ve tartıya riayet etmezler. Dindarım diyor, ama dindar olmayanlardan bir farkı yok. Biz misafirperver milletiz, ama yardımsever değiliz. Fakirler zenginlerden daha çok infak etmektedirler. (K6, K, 31, Yüksek Lisans, Dernek başkanı).

Dernek başkanı K6'nın vurguladığı nokta, dindar insanların dini yaşayışta dinin emrettiği şekilde yaşamamalarıdır. Sözde dindarlar, ancak pratikte dinin ortaya koyduğu hükümleri, emir ve yasakları yerine getirmemektedirler.

Örnekleme gurubumuza ikinci olarak "Kâr etmek için dinen haram olan malın satışını nasıl yorumlarsınız"? Sorusunu yönelttik. Bu soru sonucunda elde edilen bulgular şöyledir (bkz. Tablo-25):

Tablo-25: Haram Olan Mallarla Ticaret

Haram Malların Satışı	Say	Oran
Doğru Bir Davranış Değil	9	50
İmanın Zayıflığından Kaynaklanmaktadır	5	28
Kötü Ekonomik Şartlardan Dolayıdır	2	11
Yeterli Din Bilgisine Sahip Olmamasındandır	2	11
Toplam	18	100

9 katılımcı kâr etmek için dinen haram olan malın satışının doğru bir davranış olmadığını belirtmiştir. Dünyada sayısız helal mal varken, kâr elde etmek için haram olan mallarla ticaret yapmak kesinlikle doğru bir davranış değil ve dinen de yasaktır. Zaten haram olan mallarla yapılan ticaret sonucunda elde edilen kâr sayıca fazla gözükse de bereketli olmaz. Müslümanlar ise kazançta bereketi hedef almalı, bereketi kaçırarak her türlü davranıştan uzak durmalıdırlar.

Bu konuda tüccar K16 şöyle demektedir:

Kâr etmek için dinen haram olan mallarla ticaret yapanlara hiçbir şekilde hak veremem, bu doğru bir davranış değildir. Allah bize sayısız nimetleri lütfetmiş ve helal dairesini o kadar geniş tutmuştur ki, harama girmeye ne ihtiyaç, ne de mecburiyet vardır. Zaten haram olan mallarla yapılan ticaretten elde edilen kâr bereketli ve daimi değildir. O yüzden böyle bir davranışı hiçbir şekilde doğru bulmuyorum. (K16, E, 45, Lise, Tüccar).

Gerçekten de, insanın en başta gelen vazifelerinden biri helal dairede yaşamak, helal kazanmak ve geliri helal yolda harcamaktır. Allah bizi imtihan etmek için bazı şeyleri haram, bazılarını da helal kılmıştır. Dünya ve ahiret saadeti için helal yollardan ticaret yapmalı ve helalinden kazanmalıyız. Tüccar K16'nın de dikkat ettiği nokta budur. İnanan insan haram olan malların ticaretinden uzak durmalıdır.

5 katılımcı, kâr edebilmek için dinen haram olan mallarla ticaret yapmanın, imanın zayıf olduğundan kaynaklandığını açıklamışlardır (bkz. Tablo-25). Yoksa gerçek iman sahibi olanlar böyle bir işe girmezler.

Konu ile ilgili iktisatçı K10 kendi görüşlerini şöyle ifade etmektedir:

Bence kâr etmek için dinen haram olan mallarla ticaret yapanlar tam manada olgun imana sahip kimseler değildirler. Eğer gereği gibi iman etmiş olsalar, böyle bir iş yapmazlardı. Zaten iman zayıf olan insanlar dünya servetini çok önemser ve çok kazanmaya çalışmaktadırlar. Düşünün, adamın marketi var, satış işleri de iyi gidiyor, fakat daha çok kâr etmek için içki ve domuz ürünleri gibi haram olan malları da satıyor. Benim bir akrabam var, yılda 10 tondan fazla bal üretiyor. Bal'ı satmıyor, onunla votka üretiyor ve vorkayı satıyor. Yani helalı harama çeviriyor. İmanı güçlü olsa, böyle davranmaz. (K10, E, 30, Yüksek Lisans, İktisatçı).

İman açısından olgun olan insanlar sadece dünya değil, ahireti de düşünmektedirler. Onun için, inanan insanlar kâr etmek için Allah'ın haram kıldığı

mallarla ticaret yapmazlar. Onlar helalinden yetinip haramdan daima uzak dururlar. İktisatçı K10'nun de söylemek istediği budur.

2 katılımcı, insanların kâr etmek için dinen haram olan mallarla ticaret yapmaları ülkedeki sosyal ve zor ekonomik şartlardan ileri geldiğini ifade etmişlerdir. Tüccarlar belki de böyle bir satışa istekli değiller, ama mecburdurlar. Başka türlü iş yapma imkânı yoktur. Esnaf K2 şöyle demektedir:

Ben tabiki kâr etmek için dinen haram olan mallarla ticaret yapanlara hak veremem, ancak ülkemizdeki sosyal ve ekonomik şartlardan dolayı bazı tüccarlar bunu yapmaya mecburdurlar. Benim tanıdığım bir arkadaş market çalıştırıyor, içki satmak istemiyor, ama mecburdur, çünkü içkisiz markete yeterince müşteri girmiyor. (K2, E, 33, Üniversite, Esnaf).

Esnaf K2'nin bahsettiği market sahibi dindar bir işadamı. Namaz kılar, oruç tutar, helal ve haramı bilir, ancak kendi çalıştırdığı markette içki de satıyor. Tabiki istekli değil, ama kendini mecbur hissediyor. Ya market çalıştırmıyacak ya da çalıştırırsa içki de satacak. Her halükarda yaptığı iş doğru değil, çünkü dinen haram olan malı satarak kâr etmeye çalışmaktadır.

Son 2 katılımcı ise, kâr etmek için dinen haram olan mallarla ticaret yapanların yeterli seviyede din bilgisine sahip olmadıklarını belirtmişlerdir. Zira din bilgisine sahip olan insan kâr etmek için dinen haram olan mallarla ticaret yapmaz. Çünkü o sadece dünya hayatı değil, ahireti de düşünür.

Konu ile ilgili ilahiyatçı K5 şöyle konuşmuştur:

Genel olarak toplumumuzda din bilgisi problemi var. İnsanlar yeterince din bilgisine sahip değiller. Müslümanım diyor, ama Müslümanlara yakışmayan işler yapıyor. Camiye gidiyor, ancak domuz eti ve içki gibi dinen haram olan malların satışını da yapıyor. Bir arkadaşıma dükkanından içki ve domuz etinin kaldırmasını rica ettim. Bunlar bir Müslüman'ın yapacağı işler değil, haramdan uzak durursan, Allah daha çok bereket verir, dedim. Biraz sonra, tamam onları satarım ve artık bir daha getirmeyeceğim, dedi. (K5, E, 36, Üniversite, İlahiyatçı).

İlahiyatçı K5'nin dediği gibi, bahsettiği dükkan sahibinin dini bilgisi tam olsaydı, dinen haram olan malların satışını hiç yapmazdı veya ilahiyatçının tavsiyesinden sonra onların satışını beklemeden hemen dukkandan atardı.

Son olarak bu başlık altında katılımcılara “İslam dininde faiz haramdır. Sizce Müslümanlar alışverişlerinde faize ne derece dikkat ediyorlar”? Sorusunu yönelttik. Faiz hemen tüm eski ve yeni din, kültür, felsefe ve ideolojilerde meşruiyeti tartışmalı bir konudur. Kutsal metinlerde - tahrife uğramış noktalar hariç - herhangi bir ihtilafa mahal bırakmayacak netlikte faiz tümünden yasaklanmıştır.²⁴¹ Kur'an-i Kerim'de çeşitli ayetlerde faiz kötülenmiş ve yasaklanmıştır.²⁴²

Faizin topluma sayısız zararları vardır. Zira fâizci, başkalarının sıkıntıda olmasını ve bu durumdan istifâde etmeyi ister. Hırslı ve gözü doymayan bir insanın, malı-mülkü, ne kadar çok olsa da gözüne dâimâ az görünür. Fâizcinin gözünü öylesine hırs bürümüştür ki, başkalarını mahvetmek pahasına kendi malını arttırmak ister. Ancak âkıbeti hep iflâs ve hüsrân olur. Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuşlardır: “Kim malını fâiz yoluyla arttırırsa, onun âkıbeti mutlakâ malının azalarak iflâsa sürüklenmesidir.”²⁴³ Diğer taraftan fâiz, birinden alıp diğerine verdiği için, yani birinin dişini güçlendirmek için başkalarının kanını emdiğinden, ictimâî temellere zarar verir. Enflasyonu artırır. Zengini daha zengin, fakiri daha fakir hâle getirir. Milleti iktisadî, ictimaî, dînî ve ahlakî yönlerden bataklığa sürükler.²⁴⁴

Faiz yasağı ile ilgili soru yöneltildiğinde elde edilen bulgular şöyledir (bkz. Tablo-26):

Tablo-26: Alışverişte ve Faize Dikkat Edilmesi

Müslümanlar Alışverişlerinde Faize Dikkat Ediyorlar mı?	Say	Oran
Etmiyorlar	11	61
Ediyorlar	7	39
Toplam	18	100

²⁴¹ Eğri-Orhan, *İslam İktisadî Perspektifinden Faiz*, 53.

²⁴² (Bakara 2/275-281).

²⁴³ *İbn Mace*, “Ticaret”, 58.

²⁴⁴ İlhan Eroğlu - Yusuf Temür - Serkan Kekevi, *İslami Perspektifte İktisadî Yaklaşımlar* (Ankara: Ekin Yayınları, 2017), 194-196.

11 katılımcı, Müslümanların alışverişlerinde faize dikkat etmediklerini ifade etmişlerdir. Bazılarına göre bunun sebebi din bilgisinin eksikliği, bazılarına göre ise ülkedeki sosyal ve ekonomik şartlardır. İnsanların ekonomik durumu zayıf olduğu için, ülkede faizsiz finans kuruluşları olmadığından, girişimci bankadan faizli kredi almak zorundadır.

Konu ile ilgili esnaf K7 şöyle demektedir:

Ne yazık ki, Müslümanlar alışverişlerinde faize dikkat etmemektedirler. Bunun en büyük sebebi din bilgisinin zayıf olmasıdır. Herkes bir şeyler kazanmaya çalışırken gelirin haram veya helal olduğuna fazla dikkat etmemektedirler. Çevremizde olan maddi durumu iyi olan Müslüman esnaflar alışverişlerinde faize hiç dikkat etmiyorlar. Yeter ki fazla kazansınlar. Bir arkadaşımız alışverişten ziyade parayı devamlı faizli borç vermektedir. (K7, E, 42, Üniversite, Esnaf).

Burada esnaf K7'nin üzümlere belirttiği durum maalesef dini yaşayışı olan Müslümanlar için de geçerlidir. Adam camiye gidip namaz kılıyor, Ramazan ayında oruç tutuyor, ama faize hiç dikkat etmiyor. Demek ki, dini bilgileri çok zayıf, aksi taktirde böyle yapmazdı.

İlahiyatçı K5 ise, Müslüman din adamlarının bile alışverişlerinde faize dikkat etmediklerini belirtelek şöyle demektedir:

Benim gördüğüm kadarıyla Müslümanlar alışverişlerinde faize dikkat etmiyorlar. Çok sayıda cami imamı bile bankadan faizli kredi çekerek ev ve aile ihtiyaçlarını gidermeye çalışmaktadır. Belkide ülkemizde faizsiz finans kuruluşları olsaydı, en azından din adamları diğer faizli bankalara kredi almaya gitmezdi. Ancak şu an gerçek olan bu: faize dindarlar bile dikkat etmiyorlar. (K5, E, 36, Üniversite, İlahiyatçı).

Tabiki, ilahiyatçı K5'in dediği gibi, din bilgisinin yanında yaşadığı ülkenin sosyo-ekonomik şartlar da çok önemlidir. Belki de Müslümanlar, özellikle din adamları faize hiç bulaşmak istemiyor, ancak başka alternatifler olmadığından mecbur kalıyorlar.

7 katılımcı ise, çok az sayıda Müslümanların alışverişlerinde faize dikkat ettiklerini ifade etmişlerdir. Genelde Türkiye'ye gidip din eğitim alan yeni nesiller faize dikkat etmektedirler. Eskiler çoğu zaman dikkat etmiyorlar.

Bu konuda Dernek başkanı K6 şöyle demektedir:

Maalesef çok az Müslüman alışverişlerinde faize dikkat ediyorlar. Bunlar, genellikle öğrenci yurtlarında ve Türkiyede din eğitimi alan gençlerdir. Eski nesil bu konuda çok zayıf, hemen hemen kimse dikkat etmiyor. Dindarlar, namaz kılıp oruç tutuyorlar, ama faize dikkat etmiyorlar. Çünkü vatandaşımızın din bilgisi tam değil. (K6, K, 31, Yüksek Lisans, Dernek başkanı).

Katılımcıların sorularımıza verdiği cevaplardan yola çıkarak, Batum'da ticari hayat ile ahlak ilişkisinde olumlu yönlerin yanı sıra, önemli ölçüde, ahlaki sorunların olduğu da anlaşılmaktadır. Zira 18 katılımcıdan 13 katılımcı (% 72), dindar insanın ticari hayatta dindar olmayanlara göre daha dürüst ve güvenilir olduğunu savunurken 2 katılımcı (% 11), ticari hayatta dindar insanların pek dürüst ve güvenilir olmadığını açıklamışlardır. 3 katılımcı (% 17) ise ticari hayatta dindar insanlarla dindar olmayanlar arasında pek fark görememektedirler. Aynı şekilde, 9 katılımcı (% 50) kâr etmek için dinen haram olan malın satışının doğru bir davranış olmadığını belirtirken, 5 katılımcı (% 28), kâr etmek için dinen haram olan mallarla ticaret imanının zayıf olduğundan kaynaklandığını açıklamıştır. 2 katılımcı (% 11), insanların kâr etmek için dinen haram olan mallarla ticaret yapmalarını, ülkedeki sosyal ve zor ekonomik şartlara bağlamıştır. 2 katılımcı (% 11) da, kâr etmek için dinen haram olan mallarla ticaret yapanların yeterli seviyede dini bilgilere sahip olmadıklarını belirtmiştir. Çok daha üzücü durum faiz konusunda görülmüştür. Çünkü 18 katılımcıdan 11 katılımcı (% 61), Müslümanların alışverişlerinde faize dikkat etmediklerini açıklamış ve sadece 7 katılımcı (% 39) çok az sayıda Müslümanların alışverişlerinde faize dikkat ettiklerini ifade etmiştir. Katılımcılara göre, her ne kadar bunun sebebi din bilgisi eksikliği ve ülkede olan zor ekonomik şartlar ise de, hele hele Müslümanlar tarafından ticari hayatında bu denli faize bulaşması çok endişeli durum ve doğru bir davranış değildir.

3.2.9. Turizmin Ekonomiye Katkısı

Turizm ülkeler için, ekonomik açıdan önemli bir gelir kaynağıdır. Zira birçok ülkenin milli gelirin içinde turizm sektöründen elde edilen pay oldukça yüksektir. İnsanlar, doğal olarak, gittikleri ülkelerde yeme, içme, konaklama gibi ihtiyaçlarını

karşlamak için o ülkede para harcarlar. Bu harcamalar da ülkeler için bir gelir oluşturmaktadır.²⁴⁵

Konuyu daha da açık hale getirmek için, örenklem grubumuzdaki katılımcılara, “Turizmin Batum’un gelişmesine ne derece katkıda bulunduğunu açıklarmısınız”? Ve “Sizin özel yaşantınıza turizmin katkıları nelerdir, açıklarmısın”? Gibi sorular yönelttik.

Birinci soru sonucunda elde edilen bulgular şöyledir (bkz. Tablo-27):

Tablo-27: Batum’da Turizmin Ekonomiye Katkısı

Turizmin Katkısı	Say	Oran
Olumlu Katkısı	16	88
Olumsuz Katkısı	1	6
Katkısının Azaldığını	1	6
Toplam	18	100

16 katılımcı turizmin Batum’un gelişmesine çok önemli ve büyük katkıda bulunduğunu açıklamışlardır. Onlara göre, Batum deniz kıyısında bulunan, uluslararası hotellerın bulunduğu ve çok sayıda gazinoların açık olduğu bir şehir hasebiyle turizm, şehir için çok önemli bir gelir kaynağıdır. Dolayısıyla turizm, şehrin gelişmesinde büyük katkıda bulunmaktadır.

Bu konuda Esnaf K2 şöyle demektedir:

Batum’un ekonomik gelişmesinde turizm ana eksenslidir. Bir kere Şehrin bütçesinin oldukça büyük bir payı turizmden doldurulmaktadır. Bütçye giren para, sonuçta bu şehirde yaşaynların cebine yansmaktadır. Eskiye nazaran, bugün insanların maddî durumu iyileşmektedir. Sayıları artan turistlere paralel olarak insanların gelir seviyesi de yükselmektedir. (K2, E, 33, Üniversite, Esnaf).

²⁴⁵ Turizm: *Ekonomi ve İşletme (Economics and Buziness)*, (Tiflis: “UNIVERSAL” Yayınları, 2010), 93.

Esnaf K2'nin dediği gibi, son yıllarda turistlerin artışı ile hem şehir gelişmekte hem de şehirde yaşayanların ekonomik durumu iyileşmektedir. Ne kadar çok turist şehir ziyaret ederse, o kadar ekonomide canlama ve gelişme meydana gelir, zira turistler yeme, içme, eğlenme, konaklama gibi ihtiyaçlarını karşılamak için harcamalar yaparlar.

İşletmeci K8 ise şöyle demektedir:

“şüphesiz Gürcistan gibi gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinde turizmin rolü çok büyüktür. Düşünün, Batum gibi oldukça küçük bir kentte son 10 yıl içerisinde şeraton, Redison, Kempinski, İnturist, Hilton, Sputnik gibi uluslararası 5 yıldızlı oteller yapıldı ve faaliyet göstermektedir. Artık şehrimizde çeşitli konularda uluslararası toplantılar yapılıyor, forumlar açılıyor, her gün binlerce turist ülkemize giriş-çıkış yapıyor; yeni fabrikalar, kafeler, restoranlar açılıyor ve bu sayede vatandaşımız iş bulma imkânına kavuşuyor. Turizmin sayesinde ziraat da gelişiyor, zira turistlerin her türlü ihtiyaçlarının karşılanması gerekmektedir. (K8, E, 31, Yükesk Lisans, İşletmeci).

İşletmeci K8'in de ifade ettiği gibi, turizm şehrin ekonomisini canlı tutmaktadır. Yeni yapılan oteller ve yeni açılan restoranlar, barlar vs. yerliler için istihdam imaknları arttırmaktadır. Ayrıca şehrin bütçesine de önemli miktarda gelir sağlanmaktadır.

Esnaf K7 turizm potansiyelinin iyi bir şekilde değerlendirilmesini ve şehre gelen turistlere güzel davranılması gerektiğini şöyle ifade etmektedir:

Elbette turizmin Batum'un gelişmesinde çok büyük katkısı var. Bakın, şehir her sene daha da gelişiyor ve güzelleşiyor. 10-15 yıl önce durum böyle değildi, çünkü şehrimize gelen turistlerin sayısı azdı. Maalesef biz turistlere yeterli seviyede hizmet imkânı sağlayamıyoruz, onlara güzel davranmıyoruz. Yoksa daha fazla turist gelirdi. Biz turistlere çok seçenek, kaliteli ve ucuz hizmeti sunamıyoruz. Bunun yanında, ne yazık ki, şehirde hala eski kafalı dolandırıcılar dolaşmaktadır. Örneğin, bir kaç gün önce bir taksici, turist müşteriiden daha fazla para alayım diye, gidilecek olan, çok yakın bir yere, uzun yollardan dolaştırıp götürdü. Bunu gören bir turist ikinci kez Batuma gelmesini pek istemez. (K7, E, 42, Üniversite, Esnaf).

Ne yazık ki, Esnaf K7'nin de ifade ettiği gibi, biz turizm sektörü henüz tam olarak öğrenemedik. Turistlere güzel davranmak, çok seçenekli, kaliteli ve ucuz hizmeti sunmamız gerekir ki, bir kere gelen seneye bir daha gelsin. Yoksa bugün, globalleşen dünyada gidilecek çok yer var.

Tüccar K16 ise turizmin Batum'un gelişmesinde büyük katkıda bulunduğunu şöyle açıklamaktadır:

Ben 25 yıldır Batum'da ticaretle uğraşıyorum. Son yıllarda şehre gelen turist sayısının artmasıyla birlikte hem şehir gelişti, hem de ticaretimiz iyi gitmektedir. Zaten turist ülkeye gezmeye, dinlenmeye, eğlenmeye, alış veriş yapmaya, yani para harcamaya gelir. Böylece hem şehir gelişir, hem de şehirde yaşayanların ekonomik durumları iyileşir. Önemli olan, millet ve devlet olarak, gelen turistlere güzel ve kaliteli hizmetler sunmamız ki, memnun kalsın ve para harcasın. Düşünün, yazın, yani turizm sezonunda, kışa göre 5 kat fazla satış yapabiliyoruz. (K16, E, 45, Lise, Tüccar).

Gerçekten de turizm, Batum ekonomisi için son derece önemli bir gelir kaynağı oluşturan bir sektördür. O yüzden, Tüccar K16'nın ifade ettiği gibi, millet ve devlet olarak bu sektörün daha da gelişmesi için elimizden geleni yapmalıyız.

Yalnız 1 katılımcı turizmin Batum'un gelişmesine olumsuz yönde etkilediğini ortaya koymuştur. Ona göre, turizme aşırı bağımlılık, ülkede üretimi azaltmaya sebep olmakta ve böylece ekonomik gelişmeyi engellemektedir. Dünyada turizm sektörü olmayan pek çok gelişmiş ülke üretim sayesinde gelişmiştir. O kendi düşünceleri şöyle açıklamaktadır:

Turizm iyidir, gelir getirici bir sektördür, ancak ekonomik gelişmesinde üretim ve sanayi çok daha önemlidir. Turizm ülkede üretim imkânı sağlamıyor. Otel yapma, restoran, gazino, kumarhane vs. açma insanlara daha karlı ve kolay geldiğinden, kimse üretime yatırım yapmıyor, çünkü üretim uzun vadeli bir yatırımdır. Bence Batum turistik bir şehir olmasaydı, üretim, sanayi gibi sektörler olurdu ve şehir daha çok gelişirdi, işsizlik oranı da daha düşük olurdu. (K4, K, 42, Lise, Ev hanımı).

Bir bakıma Ev hanımı K4'e hak vermek gerekir. Zira Komünizm döneminde Batum'da turistik sektörünün yanında ki, o zaman otel ve turist sayısı bu kadar çok değildi, birçok ilaç, kimya, deri, tekstil, narinciye vs. fabrikalar üretim yapıyordu. Bugün ise çok az fabrika üretim yapmaktadır.

Katılımcılardan 1'i de, son yıllarda turizmin Batum'un gelişmesine sağladığı katkı oranının azaldığını belirtmiştir. Bunun nedeni şehre gelen turistlerin azalmasıdır. O konuyu şöyle değerlendirmektedir:

Tabi ki turizm Batum'un gelişmesinde büyük katkıda bulunmaktadır. Ancak bu katkı 8-10 yıl önce daha büyüktü, çünkü o zaman şehrimize daha çok turist geliyordu. Bunun sebebi hükümetin son yıllarda uyguladığı yanlış ve yersiz politikalarıdır. Örneğin, belediye kış boyunca hiç bir şey yapmaz, yaz gelince yol, kanalizasyon vs. işleri yapmaya başlar. Bu da, Doğal olarak, gelen turistleri azaltmaktadır. (K6, K, 31, Yüksek Lisans, Drnek Başkanı).

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, turistlere güzel, kaliteli ve onları memnun edici hizmetler sunmamız gerekir. Aksi taktirde, Dernek başkanının da beyan ettiği gibi, memnun kalmayan turistler bir daha aynı yere gelmek istemezler. Neticede kaybeden taraf onlar değil, biz oluruz.

Katılımcılar cevaplarını değerlendirdiğimizde, "Turizmin Batum'un gelişmesine ne derece katkıda bulunduğunu açıklarmısınız"? Sorusuna onların büyük çoğunluğu, yani 16 kişi (% 88), turizmin Batum'un gelişmesine çok büyük ve önemli katkıda bulunduğunu açıklarken, 1 katılımcı (% 6) olumsuz yönde katkıda bulunduğunu ileri sürmüştür. Katılımcılardan 1'i (% 6) ise, son yıllarda turizmin Batum'un gelişmesine sağladığı katkı oranının azaldığını belirtmiştir. Turizmin Batum'un gelişmesine büyük ve önemli katkıda bulunduğunu savunanlara göre, Batum deniz kıyısında bulunan, uluslararası hotellerın bulunduğu ve çok sayıda gazinoların açık olduğu bir şehir itibariyle turizm şehir için çok önemli bir gelir kaynağını oluşturmaktadır. Dolayısıyla turizm şehrin gelişmesinde büyük katkıda bulunmaktadır. Turizmin Batum'un gelişmesine olumsuz yönde katkıda bulunduğunu savunan katılımcıya göre turizm, ülkede üretimi azaltmaya sebep olmakta ve böylece ekonomik gelişmeyi engellemektedir. Son yıllarda turizmin Batum'un gelişmesine sağladığı katkı oranının azaldığını ileri süren bir katılımcı da söz konusu azalmanın hükümet tarafından turizm sezonunda uyguladığı yanlış politikalar yüzünden meydana geldiğini açıklamıştır.

3.2.10. Turizmin Toplum Yaşamına Etkisi

İnsanlar, yaşam standartlarının yükselmesiyle beraber seyahat etmek, dinlenmek, eğlenmek, farklı kültürleri tanımak ve bu alanda bilgi arttırmak için yurtiçi veya yurtdışına çeşitli gezi faaliyetleri yaparlar. İnsanları turizm faaliyetlerine yönelten aile, dost, akraba ziyareti, dini veya tarihi açıdan önemli olan şehir veya eserler, eğitim-

öğretim, konferans veya iş toplantıları, sportif ve kültürel aktiviteler, eğlenmek veya dinlenmek, doğal güzellikleriyle bilinen bir yerin ziyaret edilmesi gibi faktörlerdir.

Biz de araştırmamıza katılımcılara, “Sizin özel yaşantınıza turizmin katkıları nelerdir, açıklarmısın”? Sorusu Yönelttik.

Bu soru sonucunda elde edilen bulgular şöyledir (bkz. Tablo-28):

Tablo-28: Turizmin Toplum Yaşamına Etkisi

Turizmin Etkisi	Say	Oran
Katkıda Bulunduğunu	7	39
Doğrudan katkıda Bulunmadığını	11	61
Toplam	18	100

Yalnız 7 katılımcı, özel yaşantılarına turizmin katkılarının olduğunu dile getirmiştir. Bunlardan bazıları esnaf, tüccar, emlakçi, turizmcı vs. Bazıları ise normal kendi işinin yanında turistlere yönelik faaliyetlerde bulunabilmektedirler. Mesai saatlerinden sonra, genellikle yazın, birçok kişinin özel otomobillerle taksicilik yapması, kendi dairesini kirya vermesi, bal, peynir vs. süt ürünleri satması vb.

Konu ile ilgili İşletmeci K8 şöyle demektedir:

Şehrimize gelen çok turist hepimiz için daha çok fayda demektir. Ne kadar çok turist gelirse şehir o kadar gelişir. Yeni binalar, oteller, restoranlar vs. yapılır ve açılır. Dolayısıyla o insanlara yeni bir iş bulma imkânları yaratır. Benim özel otomobilim var. Yazın, turistlerin yoğun olduğu bir dönemde, mesai saatinden sonra bir kaç saat taksicilik yapıyorum. Şükürler olsun, az çok kazanabiliyorum. (K8, E, 31, Yüksek Lisans, İşletmeci).

Aynı şekilde üniversite öğrencisi K9, lise müdürü K12 ve turizmcı K18 şunları demektedirler:

Sahilde ailemizin küçük bir pide (hachapuri) salonumuz var. Yazın çok satış yapıyoruz. Çok müşteri olunca bir kaç kişi de dışardan alıp istihdam ediyoruz. (K9, E, 19, Lise, Üniversite Öğrencisi)

Biz Batuma yakın bir yerde oturuyoruz. Küçük bir çiftliğimiz var. Aile olarak süt ürünleri ve bal üretiyoruz. Yazın hem çok hem de güzel fiyatla satış yapabiliyoruz. Turistler ailemiz için önemli bir gelir kaynağıdır. (K12, E, 37, üniversite, lise müdürü).

Benim elbise mağazam var. Yazın bir günde yaptığım satış kışın bir ayda ancak yapabiliyorum. Turistler bizim için çok önemlidir. (K18, K, 35, Lise, Turizmci).

Gerçekten de turizm sektörü ekonomik açıdan Batum ve Batumlular için çok önemli bir gelir kaynağıdır. Turistler sayesinde hem şehir gelişiyor, hem de aileler ek gelir elde edebiliyor. O yüzden bu sektörü daha da geliştirilmeli, gelen turistlerin memnun kalabilmesi için elimizden geleni yapmalıyız.

11 katılımcı ise kendi özel yaşantılarına turizmin doğrudan bir katkısının olmadığını ifade etmiştir. Ancak, bahsettiklerine göre, bu sektör, dolaylı olarak, onların yaşantılarına da olumlu katkıda bulunmaktadır. Zira turizmin birçok faydası vardır: İşsizliği azaltır, ülkeye döviz girdisi sağlar, vergi gelirlerini arttırır, Milli gelir seviyesinin artmasını sağlar, istihdam yaratır, altyapı yatırımları geliştirir vs. Bunlar da, doğal olarak, dolaylı yollardan bireylerin özel yaşantılarına katkıda bulunmaktadır.

Öğretmen K3 soruya şu cevabı vermiştir:

Ben öğretmenim, maaşımı devletten alıyorum. Benim özel yaşantıma turizmin doğrudan bir katkısı yok, ancak turizm sektörü benim için de çok önemlidir. Zira turizm vergi gelirlerinin ve ülkenin Milli gelir seviyesinin artmasında yardımcı olmaktadır. Milli gelirin yüksek olması ekonominin gelişmesi ve bizim de maaşlarımızın yükselmesi anlamına gelmektedir. (K3, K, 27, Üniversite, Öğretmen).

Öğretmen K3 ve onun gibi düşünenler, turizm sektörünün onları doğrudan etkilemediğini halde, dolaylı yollardan kendileri de faydalandığı için, bu sektörün gelişmesini arzulamakta ve desteklemektedirler.

Benzer bir şekilde maliyeci K11 şöyle demiştir:

Ben muhasebeciyim. Benim işim turizm sektörüne pek bağlı değildir. O yüzden, özel yaşantıma turizmin bir katkısı bulunmamaktadır. Ancak turizm sektörünün gelişmesini destekliyorum,

çünkü turizm, ekonomik açısından, Batum ve Batumlular için çok önemli bir sektördür. Doğrudan olmazsa da dolaylı olarak, turizm hepimizin özel yaşantılarımıza olumlu katkıda bulunmaktadır. (K11, E, 38, Üniversite, Maliyeci).

Görüldüğü gibi, “Sizin özel yaşantınıza turizmin katkıları nelerdir, açıklarmısınız”? Sorusuna, Yalnız 7 katılımcı (% 39), özel yaşantısına turizmin katkılarının olduğunu dile getirmiştir. Bunlardan bazıları esnaf, tüccar, emlakçı, turizmcisi vs. Bazıları ise normal kendi işinin yanında turistlere yönelik faaliyetlerde bulunabilmektedirler. 11 katılımcı (% 61) ise kendi özel yaşantılarına turizmin doğrudan bir katkısının olmadığını ifade etmiştir. Ancak, bahsettiklerine göre, bu sektör, dolaylı olarak, onların yaşantılarına da olumlu katkıda bulunmaktadır.

3.2.11. Turizmin Batumlu Gençler Üzerindeki Etkileri

Turizm halkları bir araya getiren, birbirine yakınlaştıran, kaynaştıran ve halklar arasında kültürel değişimi gerçekleştiren önemli araçlardan biridir. Farklı bölgelerden ve ülkelerden farklı kültürlerle, adetlere, inançlara sahip olan insanları bir araya getiren turizm faaliyetleri, insanların birbirlerini yakından tanımaları ve daha çok sevmelerini sağlamaktadır. Turizm sayesinde bölgecilik, ırkdaşlık, dındaşlık gibi duygular, yerini evrensellığe ve insan sevgisine bırakır.²⁴⁶

Günümüzde turizmin meydana getirdiği ekonomik, sosyal, kültürel ve politik etkileri, yerel ekonomilerde ve uluslararası ekonomik ve politik ilişkilerde önemli sonuçlar vermektedir. Zira bugün turizm sektöründen elde edilen gelirdeki payın önemli bir kısmı sadece gelişmiş olan ülkelere değil, gelişmekte olan ülkelere de düşmektedir.

Ancak olayı ahlakı açıdan değerlendirdiğimizde, turizmin olumlu yönleri olduğu kadar, belkide daha fazla olumsuz yönlerini de görmemiz mümkündür. Özellikle Batum gibi deniz kıyısında bulunan ve her tarafta gazinoların, kumarhanelerin açık olduğu bir şehirde turizm, insanların ahlaki yönünü daha çok olumsuz yönde etkilemektedir. Yerel halk, bilhassa gençler, turizmle birlikte meydana gelen gösterişli bir tüketim ve çekici bir yaşam tarzından etkilenirler. Bu durum ise gençler üzerinde uygun olmayan

²⁴⁶ Lali Okrotsvaridze, *Turizm, Ekonomi ve İşletme (Turizmi, Ekonomika da Biznesi)*, (Tiflis: Universal Yayınları, 2010), 108.

ekonomik ve sosyal şartlar oluşturabilir ve gençlerle aile büyükleri arasında huzursuzluklar meydana getirebilir. Ayrıca turizm gelenekleri bozar, yerliler giyim tarzlarından yemek yeme biçimlerine ve eğlence şekillerine kadar turistlere benzemeye heves ederler.

Konunun daha net anlaşılması için, katılımcılara “Turizm sizce gençleri ahlaken nasıl etkilemektedir”? Sorusunu yönelttik.

Bu soru sonucunda elde edilen bulgular şöyledir (bkzç Tablo-29):

Tablo-29: Turizmin Gençler Üzerindeki Etkisi

Turizmin Etkisi	Say	Oran
Olumsuz	13	72
Olumlu	2	11
Hem Olumlu Hem Olumsuz	3	17
Toplam	18	100

13 katılımcı, turizmin gençleri ahlaken olumsuz yönde etkilendiğini açıklamıştır. Onlara göre turizm dendiği zaman ilk akla gelen eğlenme, alkol, uyuşturucu maddeler, kumar, gazinolar, gece hayatı, disko ve barlar, plajlarda dolaşan çıplak kadınlar vs. genellikle ahlakdışı faaliyet ve davranışlardır. Milli geleneklere uygun olmayan giyim tarzları, farklı kültür anlayışı ve modalar gençleri ahlaken olumsuz yönde etkilemektedir. Konu ile ilgili ev hanımı K4 kendi fikirlerini şöyle ifade etmektedir:

Bence turizm gençleri ahlaken kötü etkilemektedir. Çünkü turizm dediğimizde ilk akla alkol, eroin, fahişeler, vs. gelmektedir. Gençler ise bu tür ahlakdışı davranışlardan kötü örnek alıyorlar. Kenti ziyaret eden turistlerin kimisi (kadınlar) sokaklarda mayolarla geziyor, kimisi (erkekler) burnuna veya kulağına küpe takıyor, erkekler etek giyiyor, top sakallı ve uzun, acayip renklerle boyalı saçlarla dolaşıyorlar vs. Gençlik insan hayatında dönüşüm çağıdır. O yüzden olup bitenlerden hızlı ve kolayca etkileniyorlar. (K4, K, 4, Lise Ev hanımı).

Gençlik önemli bir dönemdir. Gençlerle çok dikkatli ve titizlikle ilgilenmesi gerekir. Çünkü gençler, henüz tam olarak olgunlaşmadığı için, ev hanımı K4'ünün dediği gibi, turistlerin sergilediği ahlakdışı ve Milli geleneklere ayıkırı olan hal ve hareketlerden kolay etkilenirler. Sonra aslına dönmek çok zorlaşır, hatta imkânsız hale gelebilir.

Öretmen K13 ise, üzülerek konuyu şöyle değerlendirmektedir:

“Batum çok güzel bir şehirdir. Ancak son yıllarda artan turistler, gazinolar, kumarhaneler, şans oyunları vb. gençlerimizi çok olumsuz yönde etkilemektedir. Gençlerimiz kolay kolay haram yollara düşüyorlar, kumar oynuyorlar, içki ve uyuşturucu maddeler kullanıyorlar. Yeni nesillerin ahlakı bozuluyor. Batum'da çocuğu yetiştirmek çok zor artık. Turizm insanların maddî durumlarını olumlu yönde etkiliyor, ancak toplumumuzun manevi değerlerini yok etmeye neden olmaktadır. Düşünün, yazın sahillerden şehrin sokaklarına ve kaldıkları otellerine kadar mayolarla gezen kadınlar ve onları seyreden gençlerimiz. Ayrıca otellerde yaygınlaşan fuhuş ve daha başka ahlaksız davranışlar. Millet olarak, gerek Müslümanlar gerekse Hristiyanlar milli ve manevi değerlere sahip çıkmazsak, şehrimizin geleceği ve gelecek nesillerin durumları pek de parlak görülmemektedir.” (K13, K, 34, Doktora, Öğretmen).

Öğretmen K13'ün değerlendirmelerden de anlaşıldığı gibi, Turizmin gelişmesi, bir yandan ülkenin ekonomisine olumlu yönde katkıda bulunurken, diğer yandan yerli halkın, özellikle yeni yetişen nesillerin milli ve manevi değerlerinin muhafazasına olumsuz yönde etkilemektedir.

2 katılımcı turizmin gençleri ahlaken olumlu etkilediğini ileri sürmüştür. Zira ülkeye gelen her turist eğlenmeye, kumar oynamaya, fuhuş yapmaya gelmiyor, ayrıyeten herkes de Milli geleneklere uygunsuz giymiyor, örneğin, her erkek küpe takmaz ve uzun saçlı değildir. Birçok turistten gençlerimiz güzel örnek alabilirler. Esnaf K2 sorumuzu şöyle cevaplamaktadır:

Batuma gelen turistler içerisinde çok ahlaklı, efendi, kültürlü, dindar insanlar da var. Genellikle Türkiye'den ve Arap ülkelerden gelen turistler gençlerimiz için güzel örnek şahsiyetler durumundadırlar. Çünkü çoğu onlardan ülkenin doğal güzellikleri, tarihi eserleri, cami, kilise vs. görme ve gezme amaçlı gelmektedirler. Mesela, benim 15 yaşındaki kızım Mülüman kadınların giyinme tarzına meraklıdır ve Türkiye'den gelen başörtülü kadınların giyinişinden çok etkileniyor. (K2, E, 33, Üniversite, Esnaf).

Esna K2'nin dediği gibi, Batum'a gelen turistler içerisinde gençlerimiz için örnek olabilecek insanların sayısı az değildir. Kimisi giyim tarzından etkilenir, kimisi eğitimden, kimisi çok dil bilgisinden, kimisi tarihi eserlerin nemsemiğinden, kimisi alış verişte gösterdikleri titizlikten vb.

Tüccar K16 ise kendi düşünceleri şöyle ifade etmektedir:

Bence turizm gençleri ahlaken olumlu etkilemektedir. Çünkü gençler onlar vasıtasıyla farklı kültürlerle, farklı insanlarla tanışabiliyorlar. Onlarla görüşüp yabancı dil pratiği yapıyorlar, ülkeler hakkında bilgi sahibi oluyorlar. Genellikle, turistlerde kültürlü, varlıklı insan tipini gördükleri için, gençlerde yurtdışına gidip okuma, gezme, çalışma, farklı kültürlerle tanışma vs. meraağı uyandırılıyor. Yani büyük ve güzel hayaller kurabiliyorlar. Bu güzel bir şey. (K16, E, 45, Lise, Tüccar).

Gerçekten de Turizm potansiyelini değerlendirmek lazım. Samimi, kültürlü, eğitilmiş, ahlaklı turistlerden gençlerin istifade edilmesi gerekir. Zira genç nesilleri dima yeni, yabancı ve farklı şeyleri çekmektedir.

3 katılımcı ise turizmin gençleri ahlaken hem olumlu hem de olumsuz etkilediğini açıklamışlardır. Bu, hangi ülkeden kimlerin geldiğine bağlıdır. Genellikle Rusya ve Ukrayna gibi ülkelerden gelen kadınlar çok açık giydikleri için, gençleri ahlaken kötü etkilemektedirler. Türkiye ve Arap ülkelerinden gelenler ise, genellikle dini ve milli kıyafet tarzı tercih ettiklerinden dolayı gençleri de ahlaken olumlu etkilemektedirler. Konu ile ilgili Esna K7 şöyle demektedir:

Bence turizm gençleri ahlaken hem olumlu hem de olumsuz etkilemektedir. Zira her milletin kendine has bir yaşam, giyinme, davranış tarzı vardır. Onlarda normal olan bir şey bizde çok anormal karşılanabilir. O yüzden, sokakta açık elbiselerle gezen, fuhuş yapan kadınlardan, uzun saçlı ve küpe takan erkeklerden gençlerimizi ahlaken olumsuz yönde etkilenirken, Güzel giyen, kültürlü, eğitilmiş, dindar turistler olumlu yönde etkiler ve güzel örnek şahsiyet konumunda yer almaktadırlar. (K7, E, 42, niversite, Esna).

Görüldüğü gibi katılımcılar "Turizm sizce gençleri ahlaken nasıl etkilemektedir"? Sorusuna birbirlerinden farklı cevaplar vermişlerdir. 13 katılımcı (% 72), turizmin gençleri ahlaken olumsuz yönde etkilediğini açıklamıştır. Onlara göre turizm dendiği zaman ilk akla gelen eğlenme, alkol, uyuşturucu maddeler, kumar, gazinolar, gece hayatı, disko ve barlar, plajlarda dolaşan çıplak kadınlar vs. Genellikle,

gençleri ahlaken kötü yönde etkilenen ahlakdışı faaliyet ve davranışlardır. 2 katılımcı (% 2) turizmin gençleri ahlaken olumlu etkilediğini ileri sürmüştür. Zira ülkeye gelen birçok turist eğlenme, kumar oynama, fuhuş yapma amaçlı değil, ülkenin doğal güzellikleri, tarihi eserleri, mabetleri vb. görmeye gelmektedirler. 3 katılımcı (%17) ise turizmin gençleri ahlaken hem olumlu hem de olumsuz etkilediğini açıklamışlardır.

Toplumda “Dolar Makinesi” dendiği gazinolar, hiç kuşkusuz yerli ve yabancı turistleri çekmektedir ve ülkeler için gelir getiricidir. İnsanlar nedense gaziroya ve kumara yöneliyor ve bu yolda büyük paralar da harcıyorlar. Batum’da hemen hemen her büyük ve uluslararası otelde 24 saat hizmete açık gazino bulunmaktadır. Genellikle, bu gazinolardan yabancı turistler istifade ediyorlar. Komşumuz Türkiye’de gazinolar kapanınca, bu boşluğu en iyi değerlendiren başta Yunanistan ve KKTC olmak üzere Batum oldu. Ancak Batum şehrinde çok sayıda gazinolarda insanlar çok yüklü miktarda harcamalar yaptığı için aile ekonomilerini olumsuz yönde etkilemektedir. Halkın manevi değerlerini sömüren gazinolar toplumun ahlaki değerleriyle oynayıp insanları her geçen gün bunalıma ve huzursuzluğa sürüklemektedir. Ayrıca gazinolar gençlere de büyük zararlar vermektedir. Konuyu daha görünür ve belirgin hale getirmek için biz de örneklem grubumuzdaki katılımcılara “Şehirde hemen hemen bütün büyük ve uluslararası otellerde gazinolar var. Bu gazinolar toplumu hangi yönlerden etkilemektedir? Çalışması yararlı mı zararlı mı? Bu gazinolar gençler üzerindeki olumlu veya olumsuz hangi etkilerinden söz etmek istersiniz?” ırdeleyen sorular yönelttik.

Bu sorular sonucunda elde edilen bulgular şöyledir (bkz. Tablo-30):

Tablo-30: Gazinoların Toplum Üzerindeki Etkisi

Gazinoların Çalışması	Say	Oran
Zararlı	10	55
Gelir Açısından Yararlı	7	39
Yerliler İçin Zararsız	1	6
Toplam	18	100

10 katılımcı gazinoların toplumu olumsuz yönde etkilediklerini, çalışmasının zararlı olduğunu ve gençler üzerinde de olumsuz etkilediklerini ileri sürmüştür. Onların iddialarına göre gazinolar milletin manevi değerlerini sarsıyor, gelir ve servet kaybına yol açıyor ve gençlere kötü örnek oluyor. Çünkü insanlar baştan kaybedeceklerini düşünmeden, kazanma arzusu ile gazinolara giriyor ve çoğu zaman kaybediyorlar.

Konuyu Öğretmen K3 şöyle değerlendirmektedir:

Gazinolar toplumu çok olumsuz yönde etkilemektedir. Gazinolar yüzünden İnsanlar gelirini, arabalarını, mal varlığını, evlerini kaybedip, ailelerde huzursuzluklar meydana gelmekte, hatta bazı aileler parçalanmaktadır. Çünkü oraya giren insan, oyundan başka hiç bir şey düşünemiyor, kaybettikçe bu sefer kazanayım diye oyunu devam edip sonuçta iflas ediyor. Bu duruma düşen insan sarhoştan daha çok tehlikelidir. Tekrar gazinoya girip oynamaya para bulması için aile fertleri ve en yakın akrabaları bile acımaz, adam bile öldürebilir. Bence bütün gazinoların kapatılması lazım. (K3, K, 27, Üniversite, Öğretmen).

Ne yazık ki, İnsanlar kumar oynamakla kolayı yoldan kazanmayı düşünüyor, ancak çoğu zaman kaybediyorlar. Kaybettikleri zaman da yine oyunu devam edip hem kaybettiklerini tekrar almayı hem de üstünde kazanmayı düşünüyorlar. Öğretmen K13'ün dediği gibi, oyun sarhoşluğuna düşen insan artık bu bataklıktan kolayı kolayı kurtulamıyor ve çoğu zaman her şeyi kaybediyor.

Benzer şekilde, gazinoların çalışmasında topluma yararından çok zararlı olduğunu ileri süren bir yardımlaşma derneği başkanı K6 şöyle konuşmuştur:

Bence gazinolar çağımızın en büyük sorunlardan biridir. İnsanları fakirliğe ve iflasa sürüklemektedir. Çalışmaması lazım veyahut şehir içinde değil de şehir dışında sıkı bir denetim altında olmalı, herkesin girmesine izin verilmemeli. Düşünün, fakir insanlar, oraya girip oynamaya parası yok, oynayıp kazanayım diye bankadan kredi alıyor, ancak çoğu zaman kazanamıyor ve her şeyi kaybediyor, iflas ediyorlar. Fakirler daha çok fakirleşiyor. Benim bir arkadaşım gazinoda kumar oynadığı için borçlandı. Borcunu ödemek için Türkiye'ye çalışmaya gitti. Bir ay boyunca, soğukta, sıcakta, yağmurlu havalarda çay bahçesinde çay topladı. Batum'a döndü, borcu ödmeden önce tekrar gazinoya girdi ve bütün paraları yine kaybetti. Eve borç parasıyla gitti. (K6, K, 31, Yükesk Lisans, Dernek Başkanı).

Gazinoların şehir dışında olması gazinoya girenlerin sayısını belli ölçüde azaltabilir, ancak problemi tamamen gideremez. Devlet tarafından kontrol altına alınırsa

ve gelir seviyesini belli bir limit altında olanlara giriş izni verilmezse, topluma bu daha olumlu ve güzel sonuçlar verebilir.

Gençler üzerinde gazinoların olumsuz etkilerinden bahseden lise müdürü K12 şöyle demektedir:

Gazinolar 21. Yüzyılın veba hastalığıdır. Gençler üzerinde olumsuz etki yapmaktadır. Gençlerin ilgisini çekmektedir, oynayıp kazanmayı hayal ediyorlar. Okumaya karşı ilgi azalıyor. Gazinolar gençlere hem vakti kaybettiriyor hem de ahlaki yönden olumsuz etkiliyor. Çünkü kumar gençlerde hızla yayılan bir şeydir, birine bulaştı mı, kısa zamanda diğer arkadaşları da kolayca saplanırlar bu bataklığa. Onun için şehir içinde olmaması lazım, şehir dışında, gençlerin her gün görmemesi gereken ve kolayca ulaşamayacağı bir yerlerde olması lazım. (K12, E, 37, Üniversite, Lise Müdürü).

Gazinoların gençlerden uzak, onların kolayca ulaşamayacağı yerlerde olması iyidir, ancak bundan daha önemlisi gençleri ahlaken güzel yetiştirmemiz lazım. Gazinonun zararlı olduğu şuurlu yetişen genç, evinin önünde de olsa hiçbir zaman oraya girmez.

7 katılımcı, ekonomik açıdan değerlendirdiği zaman, gazinoların bütçe doldurma ve kendi sahipleri bakımından faydalı olduğunu, ancak ahlaki yönden bakıldığında topluma ve gençlere büyük zararlar getirdiğini dile getirmişlerdir. Konuyu bu şekilde yorumlayan öğretmen K3 şunları demiştir:

Gazinoların çalışması ekonomik açıdan faydalıdır. Çünkü hem bütçeye hem de otel sahiplerine yüklü miktarda gelir sağlamaktadır. Orada çalışanların maaşları yüksektir, ancak manevi yönden zararlıdır. Benim bir komşum sırf yüksek maaş için gazinoda çalışıyor, ama memnun değil. Bence gazinoya girenler için bir sınır ayarlanmalıdır. Geliri belirtilen sınır altından olanlara giriş izni verilmemelidir. Zenginler girsin, oynasın, harcasın, sorun değil, onlar çok zazar etmezler. Ancak fakirler girmesin, çünkü kaybettiler mi, mahvoluyorlar. (K3, K, 27, Üniversite, Öğretmen).

Tabi ki gazinoların ekonomik bakımından olumlu yönleri var, ancak manevi olarak gençleri çok kötü etkilemektedir. Sadece maddî gelişmeler hiç bir zaman insanlara huzur getirememiştir. Madde mana ile bütünleşirse ancak o zaman insanlara değer ve fayda getirebilir. Onun için gazinoların çalışması, öğretmen K3'ün açıkladığı gibi, sınırlayıcı kanuni düzenlemeler altına girmelidir.

Gazinoların çalışması ekonomik bakımından verimli, topluma zararlı ve gençlere çok fazla olumsuz etki etmediğini savunan İlahiyatçı K5 şunları demektedir:

Gazinoların çalışması ekonomik bakımından yararlıdır. Ahlaki yönden, hiç kuşkusuz, topluma birçok zararlar getirmektedir. Ancak gençleri çok fazla olumsuz etkilemektedir, çünkü onların gazinolara girmeleri zaten kanunla yasak. Zararı şu olabilir. Gençler ilgi duyar ve belkide büyünce veyahut illegal, gizli girip oynayabilirler. Eğer biz, aile, millet ve devlet olarak, genç nesilleri bilinçli, milli ve ahlaki değerlerle yetiştirirsek, inanıyorum onlar gelecekte gazinolara yem olmazlar. (K5, E, 36, Üniversite, İlahiyatçı).

İlahiyatçı K5 gençlerin manevi değerlerle yetiştirilmesini önemsemektedir. Gerçekten de aile, okul, toplum ve devlet olarak yeni nesilleri Milli ve ahlaki değerlerle yetiştirirsek, gazinolar ve kumar gibi zararlı işlere girişmezler.

Katılımcılardan sadece 1'i, İşadamı K1, gazinoların yerli vatandaşlar için zararlı olmadığını belirterek, sorumuzu şöyle cevaplanmıştır:

Ben gazinoların topluma ve gençlere pek zararlı olduğunu düşünmüyorum. Bir kere ekonomik açıdan gazinolar ülke ve toplum için gelir getirici yerlerdir. İkincisi, yabancı zengin turistleri çekmektedir. Bugün Batumda hemen hemen tüm uluslararası otellerin olmasında ve her sene turist sayısını artmasında, şüphesiz gazinoların rolü büyüktür. Üçüncüsü, gazinolara, gelir seviyesi çok yüksek olmadığından, çoğu Batumlu zaten giremiyor. Zengin yerli ve yabancı insanlar girmek istiyorsa, girsin, bize zarar yok. Gençler zaten kanun gereği giremezler. (K1, E, 34, Üniversite, İşadamı).

Katılımcıların cevaplarından anlaşıldığı gibi, 10 katılımcı (%55) gazinoların toplumu olumsuz yönde etkilediklerini, zararlı olduğunu ve gençleri olumsuz yönde etkilediklerini ifade etmişlerdir. Onların iddialarına göre gazinolar milletin manevi değerlerini sarsmakta, gelir ve servet kaybına yol açmakta ve gençlere kötü örnek olmaktadır. 7 katılımcı (%39), gazinoların ekonomik olarak ülkeye ve kendi sahiplerine faydalı olduğunu, ancak ahlaki yönden bakıldığında topluma ve gençlere büyük zararlar getirdiğini dile getirmişlerdir. Katılımcılardan sadece 1'i (% 6) ise, şehirde gazinoların faaliyet göstermesinin, gelir seviyesi pek de yüksek olmayan ve bu yüzden zaten gazinolara giremeyen yerli vatandaşlar için çok fazla zararlı olmadığını belirtmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmanın temel konusunu, din-ahlak-ekonomi ilişkisinin hem teorik hem de pratik düzeyde incelenmesi ve Batum örneğinde yaşanan sosyo-kültürel, dini ve ekonomik değişimlerle birlikte ahlakı anlayış ve davranışlar arasındaki ilişkinin din sosyolojisi açısından incelenmesi oluşturmaktadır.

Ahlak, toplumun refahı ve düzeni için nesiller arasında değişimlere uğrayarak her zaman ihtiyaç duyulan kuşatıcı bir değer olarak var olmuştur. Ama ihtiyaçlar zamanla değiştiğinden ahlak kuralları eskiyebilir, çağın gerisinde kalabilir ve değişimin keskin olduğu durumlarda çelişkiler oluşabilir. Yaşlılar eski ahlak kurallarına sâdik kalırken, gençler yeni kuralları benimseyip hayatını bu ölçüde şekillendirmeye sürdürebilir. Ancak bu, eski ve yeni neslin birbirlerinin pratiğini ahlaki görmedikleri anlamına gelmez. Dolayısıyla önemli olan, özgürlük, adalet, erdem, sorumluluk, saygı, iyi vb. ahlaki ilkeler etrafında bir uzlaşmadır.

İnsanların gayesi mutlu olmak, acıdan kaçmak, güç sahibi olmak ve herkes gibi değerli olmaktır. Dolayısıyla tüm toplumlarda, törelerde, sınıflarda, gruplarda bu gaye aranacaktır. Mutluluğun, hazzın, acıdan kaçışın, evrensel değerlerden pay alma hakkının vb.'nin bir ölçüsü ve bir sınırının olması da gerekir. Çünkü aksi durumda birileri mutluluktan fazla pay alırken, diğerlerinin acıdan daha fazla pay alması gibi bir durum söz konusu olur. Böylece toplumda kargaşanın çıkması, birilerinin daha fazla acı çekmemek için diğerlerinin mutluluğundan veya ahlaki normlar kabulünden çalması ve iyi veya kötü olan bütün eylemlerin meşrulaştırılması kaçınılmaz olacaktır.

Son yıllarda dünyada ahlaki değerler alanında meydana gelen çok büyük sorunların neticesinde gün geçtikçe suç işleme oranlarının arttığını görüyoruz. Özellikle kapkaççılık, cinsel taciz, adam öldürme, cinayet, yaralama, ailelerde parçalanma, adam kaçırma, toplumun sağlığını bozma girişimleri, trafikte kural ihlalleri yaparak kazalara sebep olma, rüşvet verip-alma, uyuşturucu madde kullanma, haksız kazanç vb. gibi suç türlerinde önemli artışlar söz konusudur.

Dinin pek çok toplumsal ilişkiler ve kurumlar üzerinde etkilerinin bulunduğu görülmektedir. Buna bağlı olarak araştırma alanımızda görüşmelerimize katılanlar, toplumda ahlaklı genç nesillerin yetişmesinde dini eğitimin önemine vurgu yapmışlardır. Katılımcıların görüşlerine göre, pratikte dindarlığın ahlaka etkisinin az olduğu vurgulansa da, toplumda genel anlamda dinin birleştirici ve bütünleştirici fonksiyonu özellikle belirtilmektedir.

Aynı şekilde ekonominin de insanın kişisel ve toplumsal hayatını bir şekilde yönlendirdiği, değiştirdiğini ve kendi gereklilikleri doğrultusunda düzenlemiş bir sistem olarak karşımıza çıktığını görülmektedir. Zira sosyal hayatın en önemli bölümünü ekonomik ilişkiler oluşturmaktadır ve bu ilişkiler her insanın zorunlu olarak ilgili olduğu alanda gerçekleşmektedir. Din, ekonomik faaliyetleri etkilemede ve yönlendirmede önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak gerek dini ve gerekse iktisadi hayatında ahlaki değerler çerçevesinde hareket edildiğinde toplumda mutlu ve huzurlu yaşayış sağlanacaktır. Dini tecrübenin teorik, pratik ve sosyolojik anlatımları dışardan gelen toplumsal etkilerin sonuçlarına göre değişikliklere sahne oldukları gibi, dinin de pek çok toplumsal ilişkiler ve kurumlar üzerinde etkilerinin bulunduğu görülmektedir. Buna bağlı olarak araştırma alanımızda katılımcılar teorik olarak ahlakın özellikle dinden kaynaklandığına dair vurgu yapmışlardır. Pratikte ise dindarlığın ahlaka etkisinin az olduğu vurgulansa da, toplumda genel anlamda dinin birleştirici ve bütünleştirici fonksiyonu özellikle belirtilmektedir. Batum kültürü içerisinde geniş ölçüde birey ve toplum yaşantısında kutsalın tecrübesi ve diğer nedenlerden dolayı etkisini gösteren din, diğer toplumsal kurumlarla yakından ilişki halinde olup, kişilerin dünya görüşlerine etkide bulunmakta; ahlakla ilgili değer yargıları, tutum ve davranış biçimleriyle ailevi ve toplumsal yaşantılarına büyük ölçüde yön vermektedir.

Çalışmamızın temel varsayımında dini ve ahlaki yaşayış, iktisadî tutum ve davranışlar ile toplumsal yapı arasında bir takım ilişkilerin bulunduğu kabul edilerek ilgili konularda görüşme ve mülakatlar yapılmıştır.

Resmi istatistik verilerine göre, % 68.70 Ortodoks Hristiyan, % 25.36 Müslüman, % 0.60 Ermeni, % 0.07 Katolik, % 0.07 Yehova Şahidi, % 0.04 Yahudi, % 0.02 Yezid ve % 5.15 diğer dinlere mensup olan insanların yaşamış olduğu Batum

şehrinde, araştırmamıza katılan kişilerin sorularımıza verilen cevaplar neticesinde aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir.

Dindarlık ve ahlak ilişkisini değerlendirdiğimizde, bu ilişkinin, ahlak-bilim ve ahlak-felsefe ilişkilerine göre daha açık olmakta ve insan hayatını daha yakından ilgilendirdiğini anlaşılmaktadır. Zira İnsanlık tarihine baktığımız zaman, insanoğlunun her devirde çeşitli inançlara sahip olduğu açıktır. Dolayısıyla din, insanlarla birlikte var olmuş ve varlığını da insanlık devam ettirdikçe sürdürecektir gibi görülmektedir.

Dindarlık ile ahlak arasındaki ilişkiyi toplumun pratik hayatında incelediğimizde, genelde dindarların daha ahlaklı olduğu anlaşılmaktadır. Zira her din az veya çok ahlaki değerleri önemsemekte ve kendi mensuplarına bu değerlere bağlı yaşamalarını tavsiye etmektedir. Araştırma alanımıza katılımcılar da bu teoriyi doğrulayıcı yönde cevaplar vermişlerdir. Katılımcıların büyük çoğunluğu, yani 18 katılımcıdan 16'sı dindarlık ve ahlak arasında doğrudan orantılı bir ilişkiden bahsederek, insanın çok ahlaklı olmasını onun çok dindar olmasına bağlamış ve “dindar olmak aynı zamanda ahlaklı olmak demektir” ifadesini doğru bulmuştur. Zira din, insanları inanmaya ve ahlaklı olmaya çağırmaktadır. Adalet, iyilik, yardımlaşma, sorumluluk, insan haklarını koruma gibi evrensel ahlaki ilkeler tüm semavi dinlerde genel kabul görmüş ilkelerdir. Genellikle ahlaklı insanlar dindar insanlardır, çünkü dinen haram olan şeyler ahlaken de kötü şeylerdir. Benzer bir şekilde, dinen yapılması gereken şeyler ahlaken de güzel kabul görünen şeylerdir. Tüm Semavi dinler insanları sevgiye, saygıya, barışa, yardımlaşmaya, affedici olmaya, adil olmaya, hırsızlık yapmamaya, zina yapmamaya vb. emir ve yasakları uygulamaya çağırmaktadır.

Bunun yanı sıra, araştırma verilerimize göre, genel olarak toplumda ahlaki değerleri en üst seviyede yaşayan insanların dindar insanlar olduğu anlaşılmıştır. Katılımcılara göre, ahlaki değerlerin kaynağının din olduğu, dinin özünün ahlak olduğu ve dinin, tamamen ahlaki değerler çerçevesinde yaşamayı emrettiği prensipleri belirleyici unsurdur. Gerçekten de ahlak, dindarlığın açık bir gösterge ve kalitesidir. Namaz, oruç, zekât, hac vs. dindarlığın kalitesi değildir. İbadetler ancak ahlak ile kalite kazanır.

Araştırmaya katılan kişilere göre zenginlerin dini tutum ve davranışlarında din-ahlak ilişkisini analiz etmeye çalışırken, katılımcılardan aldığımız cevaplara göre, genelde zenginlerin dine karşı tutumlarının zayıf olduğunu anlaşılmıştır. Nitekim bu durumda da, katılımcıların çoğunluğu, yani 14 kişi, zenginler rahat bir hayat sürdürdüklerinden dolayı, Allah'a ibadet etme ihtiyacı pek duymamakta ve sahip oldukları serveti kendi çalışmalarının karşılığı olarak algıladıkları sebebiyle, onların dine karşı tutumlarının zayıf olduğunu ifade etmişlerdir.

Zenginler dini görevleri de pek yerine getirmemektedirler. 10 katılımcı, yani yarısından fazlası, bu yönde kendi fikirleri ileri sürmüşlerdir. Bazı katılımcılara göre, bu durum onların dini yönlerinin zayıf olduğundan kaynaklanmaktadır. Aksi taktirde, Sadaka, kurban gibi maddi açıdan kendi ceplerine fazla yük getirmeyen dini yükümlülükleri pek çoğu yerine getirirken, hac ve zekât gibi ceplerine nispeten fazla yük getiren dini sorumluluklardan da kaçmazlardı. Bazılarına göre, zenginlerin bir kısmı çıkar amaçlı ibadetler yapmaktadırlar. Onlar ya birilerinin görmesi için zekât ve sadaka gibi dini yükümlülükleri yerine getirirler veyahut bir beklenti içindedirler. Maalefev sadece 1 katılımcı, zenginlerin çoğunluğunun dindar olduğu ve zekât, sadaka gibi dini yükümlülüklerini de yerine getirdiklerini ifade etmiştir.

Az sayıda katılımcı, 4 kişi, zenginlerin dine karşı tutumlarının olumsuz olduğunu demiştir. Onlara göre, insanlar zengin oldukça, ne yazık ki, dinden uzaklaşmaktadırlar. Çünkü bir taraftan işler büyüdükçe, ibadet etmeye vakit bulamıyor, diğer taraftan da Allah'a ibadet etme, yalvarma ihtiyacı eskisi gibi duymuyorlar. Bununla birlikte zenginler, çoğu zaman ibadetleri tamamen terk ediyor. zenginlik bir bakıma kibire de sebep olmaktadır. Kibirli insan güç, kuvvet, servet gibi meziyetinden dolayı kendini başkasından üstün görmekte ve dini yükümlülükleri yerine getirmemektedir.

Resmi ve özel kurumlarda çalışanların helal-haramla ilgili yaklaşımları incelediğimizde, katılımcılara göre, az sayıda resmi veya özel kurumlarda çalışanların gelirlerin haram veya helal olduğuna dikkat ettiklerini ifade etmiştir. Bazılarına göre bu sayı çalışanların yüzde 5'i, bazılarına göre yüzde 10'u ve en fazla yüzde 20'dir. Yani özel veya devlet sektöründe çalışanların yüzde 80'i gelirin helal veya haram olduğuna dikkat etmemektedir. Katılımcıların cevaplarından hareket ederek, bu durumun en çok

ağır ekonomik şartlardan kaynaklandığını söyleyebiliriz ki, son yıllarda Batum'da hem iş bulmak zorlaşmış hem de fiyatlar çok yükselmiştir. O yüzden insanlar yeter ki geçimini sağlayabileceği bir iş bulsunlar, gelirin haram veya helal olduğuna artık önem vermiyorlar. Ancak, işsizlikten dolayı bazı yerlerde istemeyerek, kendileri ve aileleri geçindirmek için mecbur kalıp çalışanların sayısı da oldukça büyüktür.

Ekonomik gelişmenin insanların dini yaşamına etkisine gelince, genelde her yerde olduğu gibi, söz konusu gelişme Batumluların dini yaşantısını da olumsuz yönde etkilendiğini tespit edilmiştir. Araştırmamıza katılan 12 katılımcı ekonomik gelişmenin insanların dini yaşantısını olumsuz yönde etkilediğini belirtmiştir. Kendi görüşlerine göre, insan maddî durumu iyileştikten sonra, ne yazık ki, dinden uzaklaşmaktadır. Yani gelir düzeyi yükseldikçe dinî yaşayışın şiddetinde bir azalma olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda, Batum örneğinde üzülerak belirtmek istediğimiz, bazı durumlarda insanların maddî durumunun gelişmesiyle dinin bile değişmesidir, genelde Müslümanların Hristiyanlaşmasıdır.

Gündelik hayatta öne çıkan ahlaki konular-Diyaloglar değerlendirildiğinde, eskiye nazaran durum olumsuz yöne doğru değişiklik göstermiştir. İnsanların, bilhassa gençlerin günlük konuşmalarında sık sık kötü sözlere yer verildiğini ve bu davranışın gün geçtikçe daha da yaygınlaştığını görülmektedir. Batı ideolojisinde ön plana çıkan eşitlik ve özgürlük ilkeleri de buna sebebiyet oluşturmaktadır. Çünkü gençler kötü sözlerin açıkça kullanılmasını da özgürlüğün bir getirisi olarak düşünmektedirler. Artık insanlar sokaklarda, açık bir şekilde, çekinmeden ve utanmadan, herkesin yanında kötü sözlerle konuşmaktadırlar. Bir bakıma, şehirli gençler arasındaki ilişkilerde kötü sözlere yer verilmesi moda olmakta ve gün geçtikçe bu kötü davranış daha da yaygınlaşmaktadır. Eskiden televizyon ekranlarından argo ve küfür içerikli kelimelerin duyması hiç kimsenin aklına bile gelmezken, ne yazık ki bugün normal bir şey olmuş ve halk tarafından da adeta tepkisiz karşılanmaktadır.

Katılımcıların çoğunluğu, İnsanların bir araya geldiklerinde en çok siyaset konuştuklarını belirtmiştir. Ancak erkekleri, kadınları ve gençleri ayrı ayrı değerlendirildiği zaman, erkekler bir araya geldiklerinde en çok siyaset, din ve geçim sıkıntısı, kadınlar alış veriş, gençler ise spor ve yeni teknolojiler hakkında sohbet etmektedirler. Gördüğümüz kadarıyla gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerde insanlar

bir araya geldiklerinde en çok siyaset konuşuyorlar. Büyük olasılıkla kötü ekonomik şartlarda yaşayan insanlar devletin başına gelen yeni hükümetlerden olumlu gelişmeleri ümit etmektedirler. Dolayısıyla siyaset onların hayatında önemli bir yer tutmaktadır. 2'şer katılımcı insanların bir araya geldiklerinde din ve geçim problemler konusunda konuştuklarını belirtmiştir. Bu durum insanların günlük hayatında dini yaşamına gereken öneminin verilmediğini göstermektedir. Maalesef insanlar bir araya geldiklerinde eğitim, ekonomi ve ahlak gibi önemli konularla ilgili konuşmadıklarını görülmüştür. Zira bir ülkenin gelişmesi ve kalkınması için eğitim, toplumda huzurlu yaşaması için de ahlaki değerlere gereken önemin verilmesi son derece önemlidir.

Batum'da Müslümanlar ile gayri Müslimler arasındaki ilişkilerin iyi, normal ve kötü olduğunu tespit edilmiştir. Her bir kategoride eşit sayıda katılımcı cevap vermiştir. Yani 6 katılımcı Müslümanlar ile gayri müslimler arasında ilişkilerin iyi, 6 katılımcı normal ve 6 katılımcı ise kötü olduğunu ileri sürmüşlerdir. Şehrimizde asırlar boyunca farklı din mensuplarının bir arada kardeşçe yaşadıkları ve aralarında hiç bir zaman çatışma, kavga ve kargaşalar meydana gelmediğini, bugün de farklı dinlere mensup olan insanlar bazı zorluk ve sıkıntılara karşılaşmalarına rağmen özgürce varlıklarını sürdürme imkânlarına sahip oldukları ortadadır. Farklı dinlere mensup olanlar birlikte çalışıyor, okul ve üniversitelerde birlikte okuyor, aileler kuruyor ve kendi dini geleneklere göre varlıklarını sürdürmektedirler. Ancak bazı katılımcılarına göre, azınlıkta olan Müslümanların bazı psikolojik ve ideolojik baskılara uğradıkları ve bundan dolayı gayri müslimlerin Müslümanlar kadar samimi olmadıkları, devlet imkânlarından da çoğunlukta olan Hristiyanlar kadar istifade edemediklerini açıklanmıştır.

Sakal, haç ve başörtü gibi dini sembollerle sokakta dolaşanlara karşı toplumun tavırlarına gelince, karşımızda enteresan bir tablo çıkmaktadır. En çok tepki ve olumsuz tavır başörtüsüne karşı görülmektedir. Sakal ve haç son dönemde bir nevi moda olduğundan, neredeyse hiç kimseden olumsuz karşılanmamaktadır. Biraz tepkiler vehhabiler dediğimiz kişilere benzer bir sakala ve az sayıda Müslümanlardan haça karşı meydana gelmektedir.

Farklı din mensuplarının arasındaki güzel ilişkilerin kurulması ve gelişmesinde, şüphesiz devletin rolü büyüktür, yani bu yönde birçok unsur devletin izleyeceği din

politikasına bağlıdır. Her ne kadar anayasada din özgürlüğünü devletin garantisi altına alınmış gözükse de pratik hayatında, önemli ölçüde sorunlar kendini göstermektedir. Maalesef bazı Ortodoks Hristiyanlar tarafından İslam Gürcü kimliğini “yabancı” olarak değerlendirirken, geleneksel olmayan dinlerse eski ve yerli olmadıklarından dolayı ötekileştirilmektedir. Ö yüzden, halk arasında, zamanla Müslümanlara “Tatar”, “sizi zorla Müslümanlaştırdılar”, “artık atalarınızın dinine dönün” gibi tavırlarla telkin edildikleri görülmektedir.

Batumlu gençlerin ahlaki durumu araştırdığımızda, katılımcılar tarafından son dönemde, gençlerin aileleriyle ve çevreleriyle olan ilişkilerinde sorunların arttığını dile getirilmiştir. Katılımcıların çoğunluğuna göre, gençler bağımsız hareket etmekte, anne babaları dinlememekte ve büyüklere saygı göstermemektedirler. Günümüzde teknolojik gelişmeler insanların yaşam şartlarını kolaylaştırırken, bazı tehlikeleri de beraberinde getirmektedir. Enformasyon devriminin bir sonucu olarak insanlar artık dünyanın farklı yerlerinde meydana gelen olaylardan çok hızlı haberdar olmakta ve kolayca etkilenebilmektedirler. Bu etki, ekonomik ve sosyal alanda olduğu kadar dini ve ahlaki alanda da kendini göstermektedir. Her bakımdan hızlı bir değişim sürecini yaşayan dünyamızda ahlaki değer problemi günümüz gençlerin önemli sorunlarından birisi haline gelmiştir. Özellikle gençler arasında görülen şiddet ve cinayet, alkol ve uyuşturucu bağımlılığı, konuşurken argo ve küfür içerikli sözleri kullanmak, büyüklere karşı saygı göstermemek, anne babaları dinlememek, aşırı bir şekilde milli kültür ve geleneklere ters düşen yabancı moda uymaları vb. sorunlar dünyanın her yerinde olduğu gibi, belli aralıklarla Batum’da da görülmektedir. Bu sorunlardan kurtulmanın yolu, her halükârda sağlam, iyi bir din-ahlâk eğitiminden geçmektedir. Bu verilebildiği takdirde, en azından problemlerin çözümü adına sağlam bir temel kurulmuş olacak ve problemler orta veya uzun vadede yavaş yavaş çözülebilecektir.

Araştırmaya katılan kişilere göre, dindarların alışveriş ve ahlak ilişkisi konusunda, katılımcıların çoğunluğu (13 kişi), ticari hayatında dindar insanların dindar olmayanlara göre daha dürüst ve güvenilir olduğunu ileri sürmüştür. Zira bir memlekette iktisadi kalkınma, herhalde öncelikle doğruluk ve güvene bağlıdır. Doğruluğun olduğu yerde güven hâsıl olur. Güvenin olduğu yerde az sermayeler bile bir araya gelerek en büyük kalkınma faaliyetlerine yönlendirilebilir. İşte katılımcılar da

dindar insanlarda öncelikle güven ve dürüstlük gibi önemli unsurların bulunacağını kabul ederek, ticari hayatta onların daha dürüst ve güvenilir olduklarına inanmaktadırlar. Zaten dindarlık insanı devamlı iyi ve güzel işleri yapmaya yönlendirmektedir. Çünkü dindar insan Allah korkusu ile yaşamakta ve hareket etmektedir. Kalbinde Allah korkusu olan insan âdil, dürüst ve güvenilir bir insandır.

Yalnız 2 katılımcı, ticari hayatta dindar insanların pek dürüst ve güvenilir olmadığını demiştir. Onlara göre, toplumda dindar insanlara karşı güven problemi var. Çünkü insanlar çoğu zaman güveni kötüye kullanmaktadırlar. Yetmiş yıl süren Komünizm rejimi dindarları ve din adamları devamlı kötüleyerek toplumda onlara karşı güveni iyice sarsmıştır. O yüzden, bugün bile çoğu insan dindarların dindar olmayanlara göre daha dürüst ve güvenilir olduğuna inanmamaktadır.

Katılımcıların çoğunluğuna göre, kâr etmek için dinen haram olan malın satışının doğru bir davranış olmadığını belirtilmektedir. Maalesef katılımcıların çoğunluğu, 11 katılımcı, çoğu Müslümanların bile alışverişlerinde faize dikkat etmediklerini belirtmiştir. Bazılarına göre bunun sebebi din bilgisinin eksikliği, bazılarına göre ise ülkedeki kötü sosyal ve ekonomik şartlardır. İnsanların ekonomik durumu zayıf olduğu için, ülkede faizsiz finans kuruluşları olmadığından, girişimci bankadan faizli kredi almak zorunda kalmaktadır. Ancak her ne kadar bunun sebebi din bilgisi eksikliği veya ülkede olan zor ekonomik şartlar ise de, hele hele Müslümanlar tarafından ticari hayatında bu denli faize bulaşması çok endişeli durum ve doğru bir davranış değildir.

Son yıllarda Batum'da turizm sektörü hızla gelişmekte ve her sene şehre gelen turist sayısının arttığını görülmektedir. Turizmin Batum'un gelişmesine ve insanların özel yaşantılarına çok önemli ve büyük katkıda bulunduğunu katılımcılar tarafından da dile getirilmiştir. Ancak olayı ahlakı açıdan değerlendirdiğimizde turizmin gençler üzerinde olumlu yönlerin yanında, belkide daha fazla olumsuz yönlerini de görmemiz mümkündür. Özellikle Batum gibi deniz kıyısında bulunan ve her tarafta gazinoların, kumarhanelerin açık olduğu bir şehirde turizm, insanların ahlaki yönünü daha çok olumsuz yönde etkilemektedir. Hele hele Halkın manevi değerlerini sömüren gazinolar toplumun ahlaki değerleriyle oynayıp insanları her geçen gün bunalıma ve huzursuzluğa

sürüklemektedir. İnsanlar aşırı derecede gaziinoya ve kumara yönelmekte ve bu yolda büyük paralar harcamaktadırlar.

Yerel halk, bilhassa gençler, turizmle birlikte meydana gelen gösterişli bir tüketim ve çekici bir yaşam tarzından etkilemektedir. Bu durum ise gençler üzerinde uygun olmayan ekonomik ve sosyal şartlar oluşturmakta ve gençlerle aile büyükleri arasında huzursuzluklar meydana getirmektedir. Ayrıca turizm gelenekleri bozmakta, yerliler giyim tarzlarından yeme-yeme biçimlerine ve eğlence şekillerine kadar turistlere benzemeye heves etmektedirler.

Özetle katılımcılar, Batum’da genel olarak: Dindar insanların dindar olmayanlara göre daha ahlaklı olduğunu ve ahlaki değerleri en üst seviyede yaşadıklarını; Zenginlerin dine karşı tutumlarının zayıf olduğunu ve dini görevleri yerine getirmediğini; Resmi ve özel kurumlarda çalışanların gelirlerinin helal veya haram olduğuna dikkat etmediğini; Ekonomik gelişmenin insanların dini yaşamına olumsuz yönde etkilediklerini; Gündelik hayatta, İnsanlar bir araya geldiklerinde en çok siyaset konuştuklarını; İnsanlar, bilhassa gençlerin, konuşurken argo ve küfür içerikli sözlerin kullandıklarını; Müslümanlar ile gayri müslimler arasında ilişkilerin normal olduğunu; halk tarafından, sakal, haç, başörtüsü gibi dini sembollerle sokakta dolaşanlara karşı en çok başörtüsüne karşı olumsuz ve tepkisel tutumunun sergilediklerini; Gençlerin aileleriyle ve çevreleriyle olan ilişkilerinde, anne-baba ve büyüklere saygı göstermeme, bağımsız hareket etme, argo ve küfür içerikli sözlerle konuşma, alkol ve uyuşturucu maddelere bağımlılık, aşırı bir şekilde milli kültür ve geleneklere ters düşen yabancı modağa uyma gibi ahlaki sorunların arttığını; Ticari hayatta dindar insanın dindar olmayanlara göre daha dürüst ve güvenilir olduğu, kâr etmek için dinen haram olan malın satışının doğru bir davranışın olmadığını ve alışverişlerinde çoğu Müslümanların faize dikkat etmediğini; Turizmin Batum’un gelişmesine ve insanların özel yaşamına ekonomik açıdan önemli ölçüde olumlu katkıda bulunduğunu, ancak toplumun, bilhassa gençlerin ahlaki yapısına olumsuz yönde etkilediklerini; Gazinoların çalışmasının ekonomik bakımından verimli, topluma zararlı ve gençleri oldukça olumsuz yönde etkilediklerini belirtmişlerdir.

Araştırmamızdan elde edilen bulgulara dayanarak aşağıdaki öneriler geliştirilebilir.

- Devlet din politikasını tekrar gözden geçirmeli, azınlıkta olan dinlere anayasada belirtilen hak ve özgürlüklerden eşit bir şekilde istifade etme imkânları sağlamalıdır. Hangi dine mensup olursa olsun, herkes kendi dinini rahat bir şekilde yaşamalı, Devlet herkesin hakkını tanımalı ve ibadet, dini eğitim için gerekli ortam oluşturmalıdır. Dini mabetler yapılmaya ve eğitim kuruluşları açılmaya gereken izinler sorunsuz vermelidir.
- Ülkede farklı dinlere mensup olan insanlar arasında ilişkilerinin daha çok iyileşmesi ve güçlenmesiyle ilgili devlet, bilhassa yeni kurulan Din İşleri Devlet Ajansı çalışmaları daha aktif hale getirmeli, farklı dinlerin problemleri incelenmeli ve ihtiyaçlar doğrultusunda ilgili devlet birimleriyle sağlam bir koordinasyon kurmalıdır.
- Farklı dinlere mensup olan insanlar birbirlerine saygı etmeli, dini kimliğinden dolayı birbirlerini kınamamalı, birbirlerinin dini hak ve özgürlükleri tanımalı ve faaliyetlerinde engel olmamalıdır.
- Dindar insanlar ticari hayatında dini emir ve öğretilere göre davranmalarına gayret etmeli, böylece diğer bireylere örnek vermelidirler. Müslümanlar kâr etmek için dinen haram olan mallarla ticaret yapmamaya, ticaretlerinde faize bulaşmamalarına son derece özen göstermelidir.
- Zenginler din bilgileri öğrenip dini görevleri yerine getirmeye çalışmalıdır.
- Müslümanlar yetecek kadar din bilgileri öğrenmeye çalışmalı ve dini öğretilere göre yaşayarak toplum içinde örnek şahsiyet olmaya gayret etmelidir.
- İnsanlar bir araya geldiklerinde, siyaset yerine eğitim, din, ekonomi, yeni nesilleri güzel yetiştirme vb. konularda konuşmalarına zaman ayırması daha faydalı olacaktır.
- Anne babalar yeni nesillerin ahlaki değerlerle yetişmeleri için ellerinden gelen her türlü fedakârlık yapıp, özellikle aile eğitimine son derece önem vermelidir. Gençlerin güzel arkadaş seçiminde ve doğru eğitim

almalarında yardımcı olmalıdırlar. Gençleri sigara, alkol ve uyuşturucu gibi kötü alışkanlıklara bulaşmasından korumalıdırlar.

- Ülkenin ve Batum'un gelişmesinde önemli ölçüde katkıda bulunan turizm sektörünün genç nesilleri olumsuz yönde etkilememesi için gerekli tedbirler alınmalıdır. Araştırmamızda katılan kişilerin dediği gibi, gazinolar şehir dışına taşınabilir, 24 saat gazino saatleri kısıtlanabilir, girenlere yaş ve gelir sınırlamaları getirilebilir.
- Turizm-otelcilik hizmetlerinde fuhuş-kumar-eğlence yerine doğal güzellikleri, tarihi eser, mâbet mekanların tanıtım gezilerine ağırlık verilebilir. Ayrıca toplumu çeşitli ülkelerden gelen turistler hakkında bilgilendirilebilir.
- Din adamları ve dini liderler toplumu dini ve ahlaki bakımından bilinçlendirmeye azami gayret göstermelidir. Bunun için çeşitli konularda seminer, konferanslar verilebilir, TV ve radyo programlarına katılıp toplumu bilinçlendirmeye yönelik çalışmalar sürdürülebilir.
- Din eğitim kuruluşları, gençleri dindar ve güzel ahlakı değerlerle yetiştirmeye önem vermeli, bunun için gerekli program ve ortamlar oluşturmalıdır.
- 19. yüzyıldaki tarihi sürecinde ve toplumun geçirmiş olduğu Sovyet-Komünizm sürecinde din politikası ile ilgili birer yüksek lisans çalışmaları yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Affane, Hüsameddin. *İslamda Ticaret*, çev. Servet Bayındır. İstanbul: Polen Yayınları, 2007.
- Akar, Muhlis. *İş Ve Ticaret Ahlakı*. Ankara: DİB Yayınları, 2008.
- Akdoğan, Ali. *Kur'an ve Sünnet'ten Örneklerle Sosyal Ahlak, Sosyal İlişkiler ve Ahlaki Değerler*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2011.
- Akdoğan, Ali. *Ahlak, Medeniyet ve İslam*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2011.
- Akdoğan, Ali. *Medeniyet Algımız*. Ankara: Araştırma yayınları, 2017.
- Akdoğan, Nagihan G. "Din ve Ekonomi; Kurumsal Bir Yaklaşım". Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2012.
- Akşit, Cevat. *İslamda Ticaret Prensipleri*. İstanbul: Gümüşev Yayınları, 2011.
- Akyüz, Niyazi -İhsan Çapçioğlu. *Din Sosyolojisi*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2015.
- Arıkan, Necmettin. *Altın Sözlük*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınları, 1985.
- Aristoteles. *Nikomakhos'a Etik*, çev. Furkan Akderin. İstanbul: Say Yayınları, 2015.
- Armağan, Emine Merve. "Max Weber'in Din Sosyolojisi". Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2013.
- Arslan, Abdurrahman. "Hadislerde Ticari Ahlak". Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2001.
- Arslan, Hüseyin. *İslam'da Tüketici Hakları*. Ankara: TDV Yayınları, 1994.
- Aslanidze, Abesalom. *İslam ve Modernizm (İslamı da Tanamedroveoba)*. Tiflis: Universal Yayınları, 2013.
- Aslantürk, Zerki. *Kutsalın Dönüşü*, İstanbul: Ayışığı Yayınları, 1998.
- Aydın, Mahmut. *Anahatlarıyla Dinler tarihi*. Samsun: Ensar Yayınları, 2011.
- Aydın, Mehmet. *Din Felsefesi*. İstanbul: Selçuk Yayınları, 1992.
- Aydın, Mustafa. *Kurumlar Sosyolojisi*. Ankara: Vadi Yayınları, 2005.
- Aydingün, Ayşegül, "Gürcistan'daki Müslüman Topluluklar", *Avrasya İncelemeler Merkezi*, (2016): 160.
- Ayık, Hasan. *Ahlak Sorunumuz*. İstanbul: Önce Kitap Yayınları, 2018.
- Baramidze, İraklı – Hatuna Diasamidze. *Tarih ve Günümüzde Batum (Batumi Tsarsuli da Tanamedroveoba)*, Batum: Üniversite Yayınları, 2017.
- Baramidze, Ruslan. *Gürcistan Müslümanları ve Devlet Politikası (Sakartvelos Muslimuri Temi da Sahelmtsipo Politika)*. Batum: Horos XXI Yayınları, 2014).
- Batum Ticaret Ateşeliği Raporu, 2012.

- Bilgiç, Mustafa. "Toplumu Yaralayan Virus: Gıybet", *Diyanet Aylık Dergisi* 9/4 (2018), 75-77.
- Bilmen, Ömer N. *Yüksek İslam Ahlakı*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2007.
- Bostan, İdris. *TDV İslan Ansiklopedisi*, 5/2010, İstanbul: İsam Yayınları, 1992.
- Bozkurt, Veysel. *Değişen Dünyada Sosyoloji*. İstanbul: Aktüel yayınları, 2005.
- Buşra, Ayşe. *İktisatçılar ve insanlar*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.
- Çağrı, Mustafa. *Anahatlarıyla İslam Ahlakı*. İstanbul: Ensar Yayınları, 1991.
- Çalışkan, Şadan. "Sosyal Siyaset Konferansları, Türkiye’de Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk". Sayı: 59, 2010/2.
- Demir, Ömer. *Din Ekonomisi: İnanç, Zenginlik ve Mutluluk*. Bursa: Sentez Yayınları, 2013.
- Dinler, Zeynel. *İktisada Giriş*. Bursa: Ekin Yayınları, 1998.
- Döndüren, Hamdi. *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İhmihali*. İstanbul: Erkam Yayınları, 1993.
- Döndüren, Hamdi. *Gayr-i Müslim Ülkede Din ve Ticaret İlişkileri*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, (Sempozyum. (17-19 Eylül 2001), 2003.
- Döndüren, Hamdi. *Ticaret Rehberi*. İstanbul: Erkam Yayınları, 1998.
- Chavchavadze, Nana. *Eski Batum’a Seyahat (Mogzauroba Zvel Batumşı)*. Tiflis: Batumelebi Yayınları, 2014.
- Eğri, Taha- Zeynep Hafsa Orhan. *İslam İktisadi Perspektifinden Faiz*, İstanbul: İktisat Yayınları, 2018.
- Erdoğan, Sabri. *İslam Ekonomisinde Gelir ve Sermaye*. İstanbul: Sebil Yayınları, 102.
- Erkal, Mustafa. *Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü*. İstanbul: Der Yayınları, 1997.
- Erkal, Mustafa. *İktisadi Kalkınmanın Kültür Temelleri*. İstanbul: Der Yayınları, 2000.
- Eroğlu, İlhan – Yusuf Temür. *İslami Perspektifte İktisadi Yaklaşımlar*. Ankara: Ekin Yayınları, 2017.
- Fase, M. M. G. "Notes and Communications on Economics and Religion", *The Economist*, 2005, No. 1.
- Görmez, Mehmet vd. *Hadislerle İslam*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014.
- Gündüz, Şınası. *Yaşayan Dünya Dinleri*. Ankara: DİB Yayınları, 2010.
- Gündüzöz, Soner vd. *Kur’an’dan Öğütler-2*. Ankara: DİB Yayınları, 2010.
- Günay, Ünver. *Din Sosyolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2002.
- Günay, Ünver. "Din Bilimlerinin Teorik ve Metodolojik Sorunları", *Erciyes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (2003): 109-151.
- Ilıman, Tarık-Recep Tekeli, "Dünyada ve Türkiye’de Yolsuzluk Algısı", *A. Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3/2 (2014): 62-84.

- Kaleşi, Hüseyin. *İslam'da İş ve Ticaret Ahlakı*. İstanbul: Seha Yayınları, 1990.
- Kant, Immanuel. *Pratik Aklın Eleştirisi*, çev. Ioanna Kuçuradi vd. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 1997.
- Karaca, Orhan. “İşsizlik ve Büyüme”, *Capital Dergisi* 3/20 (2017).
- Karaman, Hayreddin -Ali Bardakoğlu-Yunus Apaydin, *İlmihal*, İstanbul: DİB Yayınları, 1998.
- Kılıç, Recep. *Ahlakın Dini Temeli*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.
- Kırman, M. Ali. *Din ve Sekülerleşme*. Adana: Karahan yayınları, 2005.
- Köylü, Mustafa. *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti, 2015.
- Kurt, Abdurrahman. *Din Sosyolojisi*. İstanbul: Sentez Yayınları, 2015.
- Küçük, Abdurrahman - Günay Tümer. *Dinler Tarihi*. Ankara: Ocak Yayınları, 1997.
- Harazişvili Davit. Poti Doğumlu, 33 yaşında, Din görevlisi, Batum'da oturur. Görüşme 19.09.2019.
- Mevdudi, Ebu'l Ala. *İslam Ekonomisinin Temel İlkeleri*, çev. Abdullah Yusufoglu. İstanbul: Çıra Yayınları, 2016.
- Mirzabeyoğlu, Salih. *İktisat ve Ahlak*. İstanbul: İbda Yayınları, 2005.
- Muhiguli, Maia. *Büyük Aile Tıbbi Ansiklopedisi (Didi Saojaxo Samedicino Antsiklopedia)*. Tiflis: Palitra Yayınları, 2016.
- Nakvi, N. Haydar. *Ekonomi ve Ahlak*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1985.
- Nelson, Robert H. "Economic Religion Versus Christian Values". *Journal of Markets and Morality*, 1998, No. 2: 142-157.
- Nijaradaze N, – N. Jibuti. *Acara'nin Coğrafi ve Ekonomik Bilgiler (Acaris Ggeograpiuli da Ekonomikuri Dahasiateba)*. Batum: Sahelgam Yayınları, 1957.
- Okrotsvaridze, Lali. *Turizm, Ekonomi ve İşletme (Turizmi, Ekonomika da Biznesi)*. Tiflis: Universal Yayınları, 2010.
- Orman, Sabri. *İslamı İktisat. Değerler ve Modernleşme Üzerine*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2014.
- Özel, Mustafa. *İktisat ve Din*. İstanbul: İz yayınları, 1994.
- Özbuğday, Şükrü, “Gençliğin Etrafındaki Büyük Tehlike Alkol ve Uyuşturucu”, *Diyanet aylık Dergi*, 135 (2002).
- Özgener, Şevki. “Ekonomik Sistemler ve Ahlak”, *S. Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 5/1 (2000): 175.
- Paya, Merih. *Para Teorisi ve Para politikası*. İstanbul: Filiz Kitabevi, 1998.
- Ramişvili, Varlam. İmereti doğumlu, 45 yaşında, Din görevlisi, Batum'da oturur. Görüşme 22.09.2019.
- Sarioğlu, Hüseyin. *Çağımızın Ahlak Bunalımı ve Çözüm Arayışları*. İstanbul: Nesil Yayınları, 2009.

- Seyidoğlu, Halil. *Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlüğü*. Ankara: Güzem Yayınları, 1992.
- Sezal, İhsan. *Sosyolojye Giriş*. İstanbul: Beta Yayınları, 2010.
- Sichinava, Vladimer. *Batum Tarihinden (Batumis İstoriidan)*. Batum: Sahelmtsipo Yayınları, 1958.
- Solmaz, Bünyamin – İhsan Çapçioğlu. *Din Sosyolojisi: Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar*. Konya: Çizgi Yayınları, 2006.
- Sungur, Erol. *Postmodern Tüketim Anlayışında Dindar Yaşam Biçimleri*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2016.
- Şentürk, Lütfi. *Örnek Vaazlar II*. Ankara: DİB Yayınları, 2013.
- Şentürk, Lütfi- Seyfettin Yazıcı. *İslam İlmihali*. Ankara: DİB Yayınları, 2009.
- Şıklar, İlyas. *Para Teorisi ve Politikası*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2004.
- Tabakoğlu, Ahmet. “İslam İş Ahlâkının Nazari ve Tarihi Esasları”. IX. Kuran Sempozyumu, Kur’an’da Ahlâkî Değerler: 14-16 Nisan 2006-Konya: Bildiriler (ss. 189-213), Fecr Yayınları, Ankara 2007.
- Tanıl, Gamze. “Batum’da Turizmin Gelişimi ve Bölge Gelişimine Katkısı”. Doğu Üniversitesi Dergisi, 16 (1) 2015.
- Tarhan, Nevzat. *İnanç Psikolojisi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2014.
- TDK Türkçe Sözlük, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2005.
- Topçu, Nurettin. *Ahlak*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018.
- Torun, İshak “Kapitalizmin Zorunlu Şartı “Protestan Ahlakı”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3/2 (2002): 92-93.
- Türkdoğan, Orhan. *İslam Değerler Sistemi ve Max Weber*. İstanbul: IQ Kültür Sanat yayınları, 2005.
- Turizm: *Economics and Buziness*, Tbilisi: Publishing House “UNIVERSAL”, 2010.
- Turmanidze, Otar. *Güneybatı Gürcistan Tarihi (SamxreT-dasavlet Sakartvelos İstoria)*. Batum: Üniversite Yayınları, 2012.
- Uludağ, Suleyman. *İslama Giriş*. İstanbul: DİB Yayınları, 2008.
- Uznadze, Revaz – Ramaz Surmanidze. *Batum (Tarih ve Günümüz/İstoria da Tanamedroveoba)*. Tiflis: İverioni Yayınları, 2013.
- Ülken, H. Ziya. *Ahlak*. İstanbul: Ülken Yayınları, 2001.
- Zeki, Salih- Aleksis Bertrand. *Ahlak Felsefesi*, çev. Salih Zeki. Ankara: Akçağ Yayınları, 2001.
- Zeyrek, Yunus. *Acaristan ve Acarlar*. Ankara, 2001.
- Vadachkoria, Badri. *Batum*, Batum: İmak Yayınları, 2012.
- Waterman, A. M. C. “In What Sense, if Any, is Economics Distinct from Religion and Why Does it Matter”, 1996.

- Weber, Max. *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, çev. Mehmet Okten, Ankara: Tutku yayınları, 2014.
- Webster, Merriam. *Collegiate Dictionary*. Massachusetts/U.S.A, 2004.
- Wilson, Rodney. *Economics, Ethics and Religion*. London, 1997.
- Yaman, Ahmet. “Ekonomi ve Değer”, *Diyanet Ayılık Dergi*, 08/12 (2017): 324
- Yaran, Cafer Sadık. *Ahlak ve Etik*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2010.
- Yeşilyurt, Şahin. “Din ve Ekonomi Bağlamında İslam Maliye tarihi ve Maliye Sistemi”. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Bülent Ecevit Üniversitesi, 2014.
- “Acara Hükümet Portalı (Adjarian Goverment’s Portal)”. Erişim 17.08.2019.
<http://adjara.gov.ge/uploads/Docs/518f3b3a2f6d4b06b316c4f7fb36.pdf>
- “Aziz John İlahiyat Akademisi”, Erişim 04.09.2019.
<http://batumiseminari.ge/index.php/2015-03-06-18-19-53/2018-03-13-07-57-20>
- “Batumi Piskoposluğu (Batumi Eparkia)”, Erişim 20.08.2019.
<http://patriarchate.ge/geo/eparqiebi/saqartveloshi/batumi/>
- “Devlet Dış İşleri Acentesi (State Agency for Religious Issues)”. Erişim 31.07.2019.
<http://religion.geo.gov.ge/statmaps/#>
- DSÖ. Erişim 25.07.2019.
https://www.tuseb.gov.tr/enstitu/tacese/yuklemeler/istatistik/9789241565585_en_g.pdf
- “Ermeni-Gregoryen Batumi Kilisesi (Batumi Somhur-Gregorianuli Eklesia)”, Erişim 20.08.2019. <http://old.gobatumi.com/ge/feelit/about-batumi/sightseeing?product=90>
- “Gürcistan Ekonomisi (Georgian Economy)”. Erişim 18.12.2017.
<http://georgianeconomy.blogspot.com>
- “Gürcistan’da Katolik kilisesi (Katolikuri Eklesia Sakartveloshi)”, Erişim 20.08.2019.
<https://www.catholicchurch.ge/copy-of-31>
- “Gürcistan Nüfusu (Georgia Population)”. Erişim 13.12.2017.
<http://www.worldometers.info/world-population/georgia-population/>
- “Gürcistan Ulusal İstatistik Ofisi (National Statistics Office of Georgia)”. Erişim 17.08.2019. <https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/41/mosakhleoba>
- “T. C. Dışişleri Bakanlığı”. Erişim 08.11.2017. <http://www.mfa.gov.tr/ekonomis-sorunlar-ve-cozum-arayislari.tr.mfa>
- “T.C. Ticaret Bakanlığı”. Erişim 18.12.2017.
<https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disiliskiler/ulkeler/ulke-detay/Gürcistan/>

EKLER

Ek-1: Görüşme Onay Formu

Görüşme yapılan yer:

Tarih:

Katılımcı:

Giriş:

Merhaba, benim adım ve Gürcistan Müftü Yardımcısıyım.

Din, Ahlak ve Ekonomi ilişkisi üzerinde sosyolojik bir araştırma yapıyorum. Bu doğrultuda seçtiğimiz 18 dindar bireyle, bu konu hakkındaki düşünceleri öğrenmek için mülakat yapıyorum. Dindar bir birey olarak sizin de düşünce ve yorumlarınızı öğrenmek istiyorum.

- Bana mülakat sürecinde söylediklerinizin tümü gizli kalacaktır. Cevaplarınızı sizden başka kimse görmeyecektir. Sizin ve diğer bireylerin isimlerini kesinlikle rapora yansıtmayacağım.
- Mülakat başlamadan önce, konu ile ilgili belirtmek veya sormak istediğiniz bir şey var mı?
- Mülakatı istediğiniz her an kesebilirsiniz ve soruları atlayabilirsiniz.
- Mülakat yaklaşık 1 saat sürebilir. İzin verisresiz sorulara başlamak istiyorum.

Ek-2: Mülakat Soruları

1. “Dindar olmak aynı zamanda ahlaklı olmak demektir”, ifadesini değerlendirirsiniz? Toplumda ahlaki değerleri en üst düzeyde yaşayan insanlar sizce kimlerdir”?
2. “Zenginlerin dine karşı tutumları nasıldır? Zekât, sadaka gibi dini yükümlülükleri yerine getirip getirmediklerini nasıl açıklarsınız”?
3. “Özel veya Devlet sektöründe çalışanlar gelirlerin haram veya helal olduğuna size göre ne derece dikkat ediyorlar”?
4. “Son yıllarda Batum hızla gelişmekte ve eskiye göre insanların maddî durumu iyileşmektedir. Sizce bu gelişme insanların dini yaşantısını hangi yönde etkilemektedir”?
5. “Çok uluslu ve farklı din mensuplarının birarada yaşadığı Batum şehrinde Müslümanlar ile gayri müslimler arasında ilişkiler sizce nasıldır? Sakal, haç, başörtü gibi dini sembollerle sokakta dolaşan yerli veya yabancı insanlar toplum tarafından nasıl karşılanmaktadır?
6. “Sizce insanlar arası ilişkilerde kötü sözlere yer veriliyor mu? İnsanlar bir araya geldiklerinde en çok hangi konuları konuşuyorlar”?
7. “Gençlerin aileleriyle ve çevreleriyle olan ilişkilerinde, ahlaki açıdan ne tür sorunlar görüyorsunuz? Şimdiki gençlerin ahlaki yapısını nasıl buluyorsunuz”?
8. “Dindar insanın ticari hayatta dindar olmayanlara göre daha dürüst ve güvenilir olduğu ifadesini nasıl değerlendirirsiniz”?
9. “Kâr etmek için dinen haram olan malın satışını nasıl yorumlarsınız”?
10. “İslam dininde faiz haramdır. Sizce Müslümanlar alışverişlerinde faize ne derece dikkat ediyorlar ”?
11. “Turizmin Batum’un gelişmesine ne derece katkıda bulunduğunu açıklarmısınız”?
12. “Sizin özel yaşantınıza turizmin katkıları nelerdir, açıklarmısın”?
13. “Turizm sizce gençleri ahlaken nasıl etkilemektedir”?
14. “Şehirde hemen hemen bütün büyük ve uluslararası otellerde gazinolar var. Bu gazinolar topluma hangi yönlerden etkilemektedir? Çalışması yararlı mı zararlı mı? Bu gazinolar gençler üzerindeki olumlu veya olumsuz hangi etkilerinden söz etmek istersiniz?”

EK 3- Örneklem Grubunun Demografik Özellikleri

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Eğitim	Meslek
K1	Erkek	34	Üniversite	İşadamı
K2	Erkek	33	Üniversite	Esnaf
K3	Kadın	27	Üniversite	Öğretmen
K4	Kadın	42	Lise	Ev hanımı
K5	Erkek	36	Üniversite	İlahiyatçı
K6	Kadın	31	Yüksek Lisans	Dernek Başkanı
K7	Erkek	42	Üniversite	Esnaf
K8	Erkek	31	Yüksek Lisans	İşletmeci
K9	Erkek	19	Lise	Üniversite öğrencisi
K10	Erkek	30	Yüksek Lisans	İktisatçı
K11	Erkek	38	Üniversite	Maliyeci
K12	Erkek	37	Üniversite	Lise Müdürü
K13	Kadın	34	Doktora	Öğretmen
K14	Kadın	24	Lise	Ev hanımı
K15	Erkek	25	Lise	İnşaatçı
K16	Erkek	45	Lise	Tüccar
K17	Erkek	53	Lise	Emlakçı
K18	Kadın	35	Lise	Turizmci

EK-4: Fotoğraflar

Batum Merkez Cami

Katolik Kilisesi

Ortodoks Kilisesi

Protestan Kilisesi

Sinagog

Yehova Şahitlerinin Mabedi

ÖZ GEÇMİŞ			
Adı, Soyadı	Adam Shantadze		
Doğum Yeri ve Yılı	Batumi, Hulo İlçesi – 12.04.1974		
Medeni Durumu	Evli		
Bildiği Yabancı Diller ve Düzeyi	İngilizce – İyi, Türkçe – iyi, Rusça - Orta		
Öğrenim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı	Kurum Adı	
Lisans	1995 2004	2000 2008	İstanbul Üniversitesi Batumi Eğitim Üniversitesi
Yüksek Lisans	2007 2014	2009	Tiflis Devlet Üniversitesi RTÜ İlahiyat Fakültesi
Doktora			
Çalıştığı Kurum (/lar)		Başlama - Ayrılma Yılı	
1.Gürcistan Gençlere Yardım Vakfı		2001	2010
2.Gürcistan Müslümanların Dini İdaresi		2011	
3.			
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar			
Yayınlar	Gürcüce Çevirdiği Kitaplar: İslam Temel Bilgileri, Helaller ve Haramlar, Hikâyelerle Çocuklara 40 hadis, 28 Peygamber. Dini Gazete ve Dergilerde Muhtelif Yazılar.		
Aldığı Ödüller			
İletişim (eposta)	ashantadze@gmail.com		